

DAUGAVPILS UNIVERSITĀTE
SOCIĀLO ZINĀTŅU FAKULTĀTE
HUMANITĀRO UN SOCIĀLO ZINĀTŅU INSTITŪTS

DAUGAVPILS UNIVERSITĀTES
SOCIĀLO ZINĀTŅU FAKULTĀTES
STARPTAUTISKO ZINĀTNISKO KONFERENČU
RAKSTU KRĀJUMS

Starptautiskās zinātniskās konferences
“*Sociālās zinātnes reģionālajai attīstībai 2017*”
materiāli
(2017. gada 20.–21. oktobris)

II DAĻA. VALSTS UN TIESĪBU AKTUĀLĀS PROBLĒMAS

PROCEEDINGS OF THE INTERNATIONAL
SCIENTIFIC CONFERENCES OF
FACULTY OF SOCIAL SCIENCES OF
DAUGAVPILS UNIVERSITY

The materials of the International Scientific Conference
“*Social Sciences for Regional Development 2017*”
(20th–21st October, 2017)

PART II. CURRENT PROBLEMS OF STATE AND LAW

~ DAUGAVPILS UNIVERSITĀTES
AKADĒMISKAIS APGĀDS “SAULE” ~

2018

Apstiprināts Daugavpils Universitātes Zinātnes padomes sēdē 2018. gada 6. septembrī, protokols Nr. 17.

Meņšikovs V. (zin. red.) *Daugavpils Universitātes Sociālo zinātņu fakultātes starptautisko zinātnisko konferenču rakstu krājums. Starptautiskās zinātniskās konferences “Sociālās zinātnes reģionālajai attīstībai 2017” materiāli. II daļa. Valsts un tiesību aktuālās problēmas.* Daugavpils: Daugavpils Universitātes Akadēmiskais apgāds “Saule”, 2018. 152 lpp.

Rakstu krājuma redakcijas kolēģija:

Prof., Dr. sc. soc. **V. Meņšikovs** (Daugavpils Universitāte, Latvija) – zinātniskais redaktors
Vadošā pētniece, Dr. oec. **O. Lavriņenko** (Daugavpils Universitāte, Latvija) – zinātniskā redaktora vietniece (ekonomika)
Prof., PhD **Dz. Iliško** (Daugavpils Universitāte, Latvija) – zinātniskā redaktora vietniece (socioloģija)
Prof., Dr. iur. **J. Teivāns-Treinovskis** (Daugavpils Universitāte, Latvija) – zinātniskā redaktora vietnieks (tiesību zinātne)
Prof., Dr. hab. paed., Dr. hab. psych. **A. Vorobjovs** (Daugavpils Universitāte, Latvija) – zinātniskā redaktora vietnieks (sociālā psiholoģija)
Prof., Dr. oec. **T. Bogoliļb** (Perejaslava Hmeļnicka Grigorija Skovorodas vārdā nosauktā Valsts pedagoģiskā universitāte, Ukraina)
Prof., Dr. hab. oec. **V. Kosiedovskis** (Nikolaja Kopernika Universitāte Toruņā, Polija)
Prof., Dr. hab. sc. soc. **A. Matulionis** (Lietuvas Sociālo pētījumu centrs, Lietuva)
Asoc. prof., Dr. iur. **J. Neimanis** (Latvijas Universitāte, Latvija)
Pētniece, Dr. psych. **M. Nesterova** (Daugavpils Universitāte, Latvija)
Doc., Dr. paed. **I. Ostrovska** (Daugavpils Universitāte, Latvija)
Pētniece, Dr. oec. **V. Šipilova** (Daugavpils Universitāte, Latvija)
Prof., Dr. sc. soc. **M.J. Šoutena** (Beira *Interior* universitāte, Portugāle)
Dr. iur. **M. Potapovs** (Novosibirskas Valsts Tehniskā universitāte, Krievija)
Pētniece, Dr. oec. **O. Ruža** (Daugavpils Universitāte, Latvija)
Prof., Dr. oec. **J. Vankeviča** (Vitebskas Valsts Tehnoloģiskā universitāte, Baltkrievija)
Prof., Dr. iur. **V. Zahars** (Daugavpils Universitāte, Latvija)

Recenzenti:

Prof., Dr. iur. **V. Zahars** (Daugavpils Universitāte, Latvija)
Prof., Dr. iur. **J. Ivančiks** (Daugavpils Universitāte, Latvija)
Prof., Dr. iur. **J. Teivāns-Treinovskis** (Daugavpils Universitāte, Latvija)

Rakstu krājumā iekļauti Daugavpils Universitātes Sociālo zinātņu fakultātes un Humanitāro un sociālo zinātņu institūta starptautiskās zinātniskās konferences (2017. gada 20.–21. oktobris) materiāli: augstskolas zinātnieku, doktorantu, kā arī citu Latvijas un ārzemju sadarbības augstskolu zinātnieku raksti tiesību zinātnes nozarē.

Par rakstos atspoguļotajiem faktiem, viedokļiem un terminoloģiju atbild rakstu autori.

Ir iekļauts datu bāzē: / Included in the database: / Включён в базу данных:

Electronic Journals Library of University of Regensburg.

ISSN 2255-8853

ISBN 978-9984-14-855-7

© Daugavpils Universitāte, 2018

SATURS

<i>Džena Andersone</i> (Latvija) EVOLUTION OF CRIMINAL OFFENSES IN THE FIELD OF PERSONAL DATA	7
Noziedzīgu nodarījumu evolucionēšana personu datu jomā	
<i>Ērika Krutova</i> (Latvija) LATVIJAS PRAKSE EIROPAS SAVIENĪBAS TIESĪBU NORMU IEVIEŠANĀ POLICIJAS STARPVALSTU SADARBĪBAS JOMĀ	16
Latvia's Practice in Implementation of the Legal Regulations of the European Union in the Field of Intergovernmental Cooperation of Police	
<i>Nikolajs Jefimovs</i> (Latvija) MEDIĀCIJAS INSTITŪTA TIPOLOĢIZĀCIJAS VISPĀRĒJS RAKSTUROJUMS	23
Common Description of Mediation's Typology	
<i>Jānis Kāršenieks</i> (Latvija) DATU AIZSARDZĪBA UN TIESĪBAS UZ PRIVĀTUMA AIZSARDZĪBU KRIMINĀLPROCESĀ	32
Data Protection and Rights on Criminal Protection of Privacy	
<i>Sintija Kotāne</i> (Latvija) VIDES KRIMINĀLTIESISKĀ AIZSARDZĪBA LATVIJĀ PĒC NEATKARĪBAS ATGŪŠANAS	40
Criminal Protection of Environment in Latvia after Recovery of Independence	
<i>Rauls Kviesītis</i> (Latvija) VALSTS DROŠĪBAS UN TIESĪBAIZSARDZĪBAS IESTĀŽU PROFESIONĀLĀS DARBĪBAS KVALITĀTE KĀ VIENS NO GALVENAJIEM DEMOKRĀTISKAS UN TIESISKAS VALSTS FUNKCIONĒŠANAS PRIEKŠNOSACĪJUMIEM	46
Quality of Professional Activities of National Security and Law-enforcement Agencies as One of the Basic Conditions of the Functioning of the Legal and Democratic State	
<i>Vladimirs Mikuckis</i> (Latvija) DARBINIEKU AIZSARDZĪBAS NO NETAISNĪGAS ATLAIŠANAS NO DARBA PĒC DARBA DEVĒJA INICIĀTĪVAS INSTITŪTA ĢENĒZE UN EVOLŪCIJA LIELBRITĀNIJAS DARBA TIESĪBĀS	53
Genesis and Evolution of the Institute of Protection of Employees from an Illegal Dismissal by the Employer in the Labour Law of the United Kingdom	

<i>Daina Ose</i> (Latvija)	
VISPĀRZINĀMA FAKTA IZPRATNE CIVILPROCESĀ	59
Meaning of Commonly Known Facts in the Civil Procedure Law	
<i>Kristaps Zariņš</i> (Latvija)	
POSTSOCIĀLISTISKO VALSTU TIESĪBU POLITIKAS IEZĪMES KANONISKO TIESĪBU JOMĀ	67
Legal Policy's Features of the Postsocialist States in the Area of Religion Law	
<i>Aldona Kīpāne</i> (Latvija)	
SPORTA SFĒRA KĀ KRIMINOLOĢISKĀS IZPĒTES OBJEKTS JEB SPORTA KRIMINOLOĢIJA	84
Sport Area as a Criminological Experience Object or Sport's Criminology	
<i>Jānis Radionovs</i> (Latvija)	
KOPĪPAŠUMA LIETOŠANAS KĀRTĪBAS NOTEIKŠANA UN AR TO SAISTĪTAS PROBLĒMAS PRAKSĒ	99
Determination of the Use of Common Property and Related Practical Problems	
<i>Jeļena Kaļiņina</i> (Latvija)	
ĢIMENES VARDARBĪBAS VEIDI	105
Types of Domestic Violence	
<i>Nataļja Saratova</i> (Latvija)	
EIROPAS CILVĒKTIESĪBU TIESAS JUDIKATŪRAS LOMA LATVIJAS TIESU DARBĀ	113
The Role of Judicial Work of the European Court of Justice in the Latvian Judicial Work	
<i>Marina Sumbarova</i> (Latvija)	
PROCESUĀLĀ UZDEVUMA RAKSTUROJUMS LATVIJAS KRIMINĀLPROCESĀ	120
Features of the Procedural Assignment in the Latvian Criminal Procedure Law	
<i>Anda Valdmāne</i> (Latvija)	
MEDICĪNISKĀS RĪCĪBSPĒJAS UN MEDICĪNISKĀS NEPIECIEŠAMĪBAS IZVĒRTĒŠANA NEATLIEKAMĀS MEDICĪNAS APRŪPES POSMĀ SOMATISKA PROFILA ĀRSTNIECĪBAS IESTĀDĒS GADĪJUMOS, KAD PACIENTS ATSAKĀS NO ĀRSTNIECĪBAS	128
Evaluation of Medical Ability to Act and Medicinal Needs in the Stage of Urgent Medical Care in the Somatic Professional Institutions in Case of Refusal of the Patient	

Valdis Voins (Latvija)

TERORISTU JAUNĀ TAKTIKA UN AKTUĀLIE APDRAUDĒJUMI EIROPAS SAVIENĪBĀ	138
Modern Threat of Safety in the Countries of the European Union and Changing the Terrorism Tactics	
Ziņas par autoriem	147
Vispārīgās prasības zinātniskam rakstam	148
General requirements for the paper	150

EVOLUTION OF CRIMINAL OFFENSES IN THE FIELD OF PERSONAL DATA

The aim of this article is to give brief overview of cybercrimes in the aspect of personal data protection. For achieving this aim here is viewing those offenses in the virtual world, which contains elements of illegal activities with personal data. Personal data may be both object of offense and tool for achieving another criminal purpose. One of the consequences of technological progress is evolution of criminality and development of new forms of crimes that seriously affect the field of data protection. Such offenses in the virtual world are a kind of hybrid, which at the same time contains the constituent elements of several criminal offences, and their development is a serious threat to public safety.

Key words: personal data, cybercrimes, identity.

Introduction

New form of crime that is committed with the help of computers is identified as computer-related crime or cybercrime. Cybercrime is related to different type of financial crimes, computer scam, child pornography, theft of identity and intellectual property, attack on privacy and personal integrity, etc. Around the world there are different ways of identifying cybercrimes, however globally they are divided in three or four groups – crimes against person, against property, against government, against society and security. Latvian Academic lawyer Uldis Ķinis divides these crimes into five groups – economical, content, against individual, copyrights and politically motivated cyber-attacks (Ķinis 2015). In accordance to previously established groups, economical crimes apply to tax fraud, identity theft, etc., content based crimes are child pornography, sexting, extortion and cyberbullying. Whereas group of crimes against individual apply to cyberstalking and online shaming, however politically motivated crimes apply to cyberterrorism, cyberwarfare and information warfare. Looking at the cybercrimes in protection of personal data with such perspective you can conclude that generally to this group applies content based crimes and crimes against person, as well other economical crimes. It is noticeable in authors work that both in real or virtual world new crimes appear to occur on the basis of data protection of individual person. In this paper author will go over cybercrimes that are relevant to data protection of individual.

Identity theft

According to the definition in the law of processing biometric data system an identity is individual person's data and physical characteristics, which allows precisely to tell this physical person apart from a different person. Not in all person identification cases you will need the presence of the person and original document, for example when travelling you will need a passport. Individuals nowadays are recognised remotely, for example, to identify if the person is the owner of a concrete bank account, they have to provide their full name, online bank login, main password and use code card. Where as to identify person as concrete social site user often you only need to have the basic information of individual (full name) and photo, but to access e-mail you need only two elements – username and password. In conclusion different identifications and their combinations are used for an individual to access concrete level of individual's identity. To identify an individual, it is sufficient enough to use just letter and number combinations, which substantially increase possibilities to illegally acquire individual's information, as well opening infinite possibilities to manipulate with personal data. Identity theft is when a person's identity is used for short or long terms for different type of purposes, often to acquire different material gains (example, to submit for credit on other person's name and use the gained money for buying products in internet, etc.) For this kind of crime are used person's bank data and often the victims of this crime are family members, elderly or people that have no experience with information technology. According to American Institute of Certified Public Accountants identity theft is ranked as third in the list of most frequently occurring cybercrimes (*American Institute of CPAs 2013*), leaving behind theft of sensitive data and theft of intellectual property, however first and second place is divided between tax-refund fraud and corporate account takeover.

However, identity theft could also occur with personal motive (for example, to take revenge) or without any motive (make fun of someone, create chaos without any reason, time wasting, etc.). For this purpose, the targeted victim's name is used to create a fake account in social site, which then is used to send the victims relatives, colleagues or friends discreditable messages, photos, etc.

In Latvia penalty is imposed for impersonating other person – during the exam of Latvian language skills by the law on citizenship in specified cases (Criminal law, Article 281¹) and impersonating accused, victim or

witness during pre-trial of criminal proceedings or in court (Criminal law, Article 297). However, in the last years, more often there are cases of money defrauding where criminals act as person's relatives (son, grandchild, etc.) calling from mobile phone or as if the call is made from hospital (by impersonating medical staff) or as if the police officer is calling about some road accident or similar situation, in which the concrete relative has crashed and to resolve the whole situation the relative needs to pay a specific sum of money. Such fraudulent phone call cases have similarities with *criminal Impersonation*, which are based on illegal activities of other personal data as during the impersonation of person's relative the identity of relative is misused. In the light of such situations individuals are held liable for criminal liability of defrauding, which concludes that usage of other person's identity is one of the fraud elements. Meaning that some incidents of identity theft correspond to objective characteristics of fraud cases. However, in cases where the target of identity theft isn't to acquire victims valuables, then the identified characteristics of offence in Article 177 (Fraud) doesn't apply in such cases. Above mentioned shows that there is a serious issue with the crime qualification, which due to paper limitations will not be analysed.

Cyberstalking

One of the stalking form, which creates a serious danger to personal data is *cyberstalking*. Cyberstalking is similar to stalking in real life and has the characteristics of *harassment* and stalker's obsession with the victim. Cyberstalking includes stalking unfamiliar or familiar person in virtual environment, social sites, intrusive and inappropriate contact with the person, harassment, offering inappropriate offers, sending them by phone, e-mail or social sites, intimidation (intimidating phone calls, different forms of intimidating e-mails, etc.) as well focused discreditation of person in the virtual environment (for example, sending messages in the name of the person, creating fake accounts) or defamation by publishing and disseminating fake and made up information of the person (creating advertisement for sexual services or similar activities with the person's personal data, real address and phone number, etc.). Cyberstalking can also be secretive photograph taking, spying or eavesdropping of the person (including remote access to the computer of the victim, secretly installing video cameras in the residence of victim, etc.).

In Latvia stalking wasn't identified as separate criminal offence until June of year 2017 when amendments were made in the Criminal law adding new Article 132¹ "Stalking" as follows – "For repeated or long-term person's stalking, monitoring, threatening or unwanted contact, if the person had reasonable grounds to be afraid about their own or the safety of the relatives, the offender is penalised with temporary imprisonment or community service, or a fine". Noticeably, cyberstalking is one form of stalking, but at the moment the new article raises questions about the explanation of stalking where only four different activities are noted, which definitely does not cover all offences of cyberstalking. Criminal law, Article 132¹ annotation in reference to the Council of Europe Convention preventing and combating violence against women and domestic violence in explanatory report no. 184 (Explanatory report 2015) states that the purpose of stalking should always be to generate fear in offender's victim. However, this statement is not acceptable as it is not always the case when the stalker wants his victim to suffer or feel fear. Quite the opposite – often the stalker is mentally unstable and in some way in love with the victim, as the stalker is certain of shared empathies with the victim. Striking fear in victim in such case is not the purpose but rather the consequences. The new legislation will enter in force starting only from 1st January 2018, but it is too early to judge how effectively will the newly constructed article work and if it will be successful in practice.

Cyberbullying

Authoritative data safety company Kaspersky Lab defines cyberbullying, also referred as cyber tyranny, cyberterrorisation, as activity over internet, mobile phone and other modern technology with a purpose of sending or publishing textual or media content to annoy and hurt another person (Kaspersky Lab 2015). Professor U. Ķinis defines cyberbullying as cyber humiliation, which is intended, repetitive, aggressive activity that is done online by attacking the victims who can't protect themselves (Ķinis 2015). The review of Kaspersky company about what is cyberbullying over the internet is as followed – gossiping about individuals, blocking person (ignoring), harassment (internet harassment), cyberstalking, trolling (purpose of writing cynical, sarcastic, humiliating comments in some online article or shared conversations, social chat rooms, forums), negative comments, persistent comment publishing and

keeping conversation despite the communication refusal, fake profiles, re-sending or divulging on purpose secrets or private information of other person, communication in the name of other person, etc. Which shows that cyberbullying has the elements of intimidation, humiliation and tyrannisation. To hurt the victim over internet all previously mentioned methods are used. Despite the fact of data statistics that shows that at least every second teenager has suffered from cyberbullying, every tenth has been photographed or filmed without their consent in an embarrassing situation, but every fifth has published or sent to others their nude photos (Cyber Bullying Statistics 2009), parents do not take this acts seriously (“Draudi bērniem: puse vecāku kiberiebiedēšanu neuztver nopietni” 2015) as they are not well informed about information technology and how it affects life of minority where virtual life has more importance than the real life.

Sexting

Non-governmental organisation “Centrs Dardedze” defines sexting as sending message, photo or video of sexual nature (campaign “Es tikai pārsūtīju” 2016). According to the study done by the organization in 2016, 9% teenagers (12 to 17 years old) has sent to someone their nude photo and the same percentage of teenagers have forwarded other teenager’s nude photo, but 49% teenagers have shown other teenager’s nude photos. The statistics are impressive and at the same time worrying as almost every second minority in Latvia has been directly or indirectly involved with sexting. Photos are usually sent using app *Snapchat*, which now is developed so that the photo is only shown for 1 to 10 seconds (Alba 2012). After the set time has passed the photo or video is automatically deleted and it should not be available anymore. The developers intended to add such app feature from beginning. But because of such feature as taking *screenshot*, also the photos sent in *Snapchat* can be “copied” and stored in device. Individuals who are sexting usually don’t know to whom they are sending their photos and with whom they are chatting as in these situations can be experienced *Impersonation* when an adult impersonates a teenager with purpose of attempting to get sexting photos from a minor, but afterwards use that media to blackmail and perform other criminal activities towards the minor victim. Such cases are multiplying not only in USA but as well in Europe and even Latvia. For example, in summer 2017 Latvian public society was informed about

a worker from municipal company “Rīgas satiksme” that was charged with 42 criminal cases for criminal activities against twenty underage girls. In accordance to the charges during the time of five years, worker in different social sites created fake profiles and created conversations with underaged girls where he asked questions of sexual nature, persuading to undress and send their videos or photos, as well to meet up and have intercourse. At the moment the case is under investigation before the Court of Appeal. Different criminal proceeding in February 2017 that caused resonance in Latvian media was from the same company “Rīgas satiksme” where a different worker was charged for creating pornographic material where teenage boys and young men of age between 13 to 23 years old were engaged. Previously mentioned person impersonated himself as a girl in social sites to meet boys of different ages persuading them to send nude photos or video material of sexual nature in return he was promising that he will send photos. After the boys have sent their photos and videos the man started blackmailing them to acquire new pornographic material (News agency LETA 2017). In the facts of criminal offence, it is said that during the time of seven years around 1000 teenagers have been victims. The case has not yet been investigated in the Court of First Instance.

Other cases

Due to limited scope of this paper other criminal activities that are closely related to illegal activities of personal data are not examined closer, for example, dissemination of embarrassing information, *defamation*, *invasion of privacy*, etc. However additionally to already examined criminal activities here should also be noted crimes that are traditionally investigated in foreign countries (Australia, Canada, USA, etc.) in the context of irregularities of personal data. One form of this kind of crime is “*internet luring*” or “*cyberluring*” that could be defined as simple “luring”, “attracting” using the help of internet. In this kind of crimes, the criminal uses social sites, chat rooms or forums to meet with the potential victim. Afterwards the criminal creates a permanent contact with the victim, gains trust and creates all necessary conditions to succeed in the planned crime. After everything is set, the victim is invited to a real life meeting to be robbed, exposed to sexual aggression or murdered (Techopedia 2017). Similar form of crime is “*child grooming*” when an

adult “becomes friends” with a child so that later the child could be sexually exploited (Cambridge Dictionary 2017). In this situation it is not always the case with internet it can also be achieved by direct contact when the person that the child trusts comes from the family member’s friends, acquaintances or even relatives. *Cyber extortion* (Robinson 2016) or *sextortion* (Kinis 2015) can be identified as different form of crime where personal data is used illegally. These are cases when regardless of the way (legally or illegally) how other person’s data is acquired (for example, when the victims send their photos or they are acquired by hacking e-mails), which is discreditable, humiliating like some individual’s nude photo or similar and afterwards the victim is asked to pay money so the data is deleted. Victims are threatened with publishing of the photos in internet so it is accessible for anyone or by sending them to relatives, etc. if they are not willing to pay. With the help of blackmail victim is subjected to dependence of the criminal in every possible way.

Generally, all new committed crimes in virtual environment are closely related and complement each other. Situation that escalated with sexting can turn into cyberbullying or even take form of cyberstalking. Sexting can even result in child pornography with elements of blackmail and extortion. With a stolen identity it possible to commit any type of crime against a person or any financial sphere.

Conclusions

1. Identity theft, cyberstalking, cyberbullying is only small proportion of cybercrimes where personal data is endangered.
2. Identity of individual in virtual environment is just letter and number combinations, so illegal activities are easily committable.
3. Cybercrimes committed against a person can be motivated (greed, revenge, etc.) or unmotivated (to embarrass or humiliate someone, etc.).
4. Possession of other person’s identity, cyberbullying, cyberstalking and sexting are complex illegal activities, which at the same time can refer to multiple criminal offences and their characteristics.

References

1. Alba D. Snapchat Hands-on: Send Photos Set to Self-Destruct. 16.05.2012. Accessed: <https://www.laptopmag.com/articles/hands-on-with-snapchat-send-photos-set-to-self-destruct> (11.09.2017).
2. American Institute of CPAs: The Top 5 Cybercrimes. 2013. Accessed: <http://www.aicpa.org/InterestAreas/ForensicAndValuation/Resources/ElectronicDataAnalysis/DownloadableDocuments/Top-5-CyberCrimes.pdf> (17.09.2017).
3. Biometrijas datu apstrādes sistēmas likums: Latvijas Republikas likums. Latvijas Vēstnesis, 2009. gada 10. jūnijs, Nr. 90/4076. (In Latvian)
4. Cyber Bullying Statistics. Accessed: <http://www.bullyingstatistics.org/content/cyber-bullying-statistics.html> (17.09.2017).
5. Cyberluring. Accessed: <https://www.techopedia.com/definition/27066/cyberluring> (04.09.2017).
6. Eiropas Padomes Konvencija par vardarbības pret sievietēm un vardarbības ģimenē novēršanu un apkarošanu. Paskaidrojošais ziņojums. Accessed: http://www.lm.gov.lv/upload/berns_gimene/bernu_tiesibas/paskaidrojošais_zinojums_02.11.15.pdf (30.08.2017). (In Latvian)
7. Grooming. Accessed: <http://dictionary.cambridge.org/dictionary/english/grooming> (04.09.2017).
8. Kampana “Es tikai pārsūtīju”, 07.09.2016. Accessed: <http://www.centrsdar dedze.lv/lv/programmas-un-pakalpojumi/kampanas/kampana-es-tikai-parsutiju#j2> (11.09.2017). (In Latvian)
9. Kaspersky Lab: Cyberbullying Facts. 21.09.2015. Accessed: <https://kids.kaspersky.com/cyberbullying-facts/> (31.08.2017).
10. Krimināllikums: Latvijas Republikas likums. Latvijas Vēstnesis, 1998. gada 08. jūlijs, nr. 199/200. (In Latvian)
11. Ķinis U. (2015) Kibernoziedzība, kibernoziēgumi un jurisdikcija. Rīga: Jumava. (In Latvian)
12. Robinson R.M. The Growing Threat of Cyber Extortion. 21.09.2016. Accessed: <https://securityintelligence.com/the-growing-threat-of-cyber-extortion/> (04.09.2017).
13. TVNET: Draudi bērniem: puse vecāku kiberiebidēšanu neuztver nopietni. 11.03.2015. Accessed: http://www.tvnet.lv/tehnologijas/internets/551272-draudi_berniem_puse_vecaku_kiberiebiesanasu_neuztver_nopietni (05.09.2017). (In Latvian)
14. Ziņu aģentūra LETA: “Par bērnu pornogrāfijas vākšanu apsūdzētais trolejbusa vadītājs savu vainu neatzīst”. 01.02.2017. Accessed: <https://www.diena.lv/raksts/latvija/kriminalzinas/par-bernu-pornografijas-vaksanu-apsudzetais-trolejbusa-vaditajs-savu-vainu-neatzist-14165083> (11.09.2017).

Noziedzīgu nodarījumu evolucionēšana personu datu jomā

Kopsavilkums

Raksta mērķis ir sniegt īsu ieskatu par kibernetiskajiem fizisko personu datu aizsardzības aspektā. Mērķa sasniegšanai tiek aplūkoti tie nodarījumi virtuālajā pasaulē, kas satur nelikumīgu darbību ar fizisku personu datiem elementus. Personu dati var būt gan noziedzīga nodarījuma objekts, gan līdzeklis citu noziedzīgu mērķu sasniegšanai. Vienas no tehnoloģiskā progresa sekām ir noziedzības evolucionēšana un tādu jauna veida noziedzīgu nodarījumu attīstība, kas nopietni skar fizisko personu datu jomu. Šādi nodarījumi virtuālajā vidē ir sava veida hibrīds, kas vienlaikus satur vairāku noziedzīgu nodarījumu sastāvus, un to attīstība ir nopietns drauds sabiedrības drošībai.

Atslēgas vārdi: personas dati, kibernetiskie, identitātes.

LATVIJAS PRAKSE EIROPAS SAVIENĪBAS TIESĪBU NORMU IEVIEŠANĀ POLICIJAS STARPVALSTU SADARBĪBAS JOMĀ

Noziedzīgas un teroristiskas aktivitātes Eiropas Savienībā liek dalībvalstīm aktīvāk stiprināt policijas sadarbību. Iedzīvotāju aizsardzībai no starptautiskām noziedzīgām darbībām ir nepieciešama efektīvāka pārrobežu tiesibaizsardzības iestāžu sadarbība, kas balstās uz mūsdienīgiem juridiskiem instrumentiem. Eiropas Savienības drošības programmā 2015.–2020. gadam ir noteiktas pamatdarbības, kas dalībvalstīm ir jāveic, lai mazinātu apdraudējumus kopējā tiesiskā telpā. Tomēr problēma ir dalībvalstu atšķirīgajā praksē kopējo normatīvo aktu īstenošanā, līdz ar ko vienotais regulējums ne vienmēr darbojas, kā bija iecerēts. Šī raksta mērķis ir atspoguļot nozīmīgāko policiju sadarbībā tiesību aktu ieviešanu nacionālajā līmenī mūsu valstī. Autore nonāk pie secinājuma, ka likumdošanas procesā nepietiekoši atspoguļots nozaru ekspertu viedoklis un bieži vien kopējais regulējums tiek iekļauts, neveicot pilnvērtīgu situācijas izpēti.

Atslēgas vārdi: policijas starpvalstu sadarbība, drošības programma, informācijas apmaiņa, kopējās operācijas.

Ievads

Tieslietu un iekšlietu jautājumi Eiropas Savienībā ilgstoši tika regulēti starpvaldību līmenī. Tas ir izskaidrojams ar to, ka šī joma ir īpaši sensitīva un saistīta ar valsts suverenitātes jautājumiem. Arī šodien dalībvalstis ir tiesīgas iesniegt atrunas vai pat atteikties no kādas noteiktas darbības. Tomēr noziedzīgas un teroristiskas aktivitātes izaicina dalībvalstis stiprināt un ciešāk sadarboties noziedzības apkarošanā. Kā viens no svarīgākajiem dokumentiem ir Eiropas Savienības drošības programma 2015.–2020. gadam, kurā ir noteiktas pamatdarbības, kas dalībvalstīm ir jāveic, lai mazinātu apdraudējumus kopējā tiesiskā telpā. Tomēr problēma ir dalībvalstu atšķirīgajā praksē kopējo normatīvo aktu īstenošanā, līdz ar to vienotais regulējums ne vienmēr darbojas, kā bija iecerēts. Šī raksta mērķis ir atspoguļot nozīmīgāko policijas dienestu sadarbībā Eiropas Savienībā tiesību aktu ieviešanu nacionālajā līmenī.

Tiesību normu ieviešana policijas starpvalstu sadarbības jomā

Kā pirmo normatīvo aktu, kas regulē policijas darbu, ir jānosauca likums “Par policiju”, kas tika pieņemts 1991. gada 4. jūnijā un joprojām ir spēkā. Diemžēl šajā likumā netika iekļauti grozījumi, kas atspoguļotu policiju starpvalstu sadarbību. Likuma 8. pants paredz, ka “Policija sadarbojas ar citu valstu policiju (miliciju), starptautiskajām organizācijām, savienībām vai kopienām, kā arī piedalās starptautiskajās misijās un operācijās saskaņā ar Latvijas Republikai saistošiem starptautiskajiem līgumiem.” Līdz ar to citi sadarbības aspekti ir meklējami starptautiskajos līgumos.

Kopš Lisabonas līguma parakstīšanas Eiropas Savienība intensīvi stiprina policijas dienestu pārrobežu sadarbību un šajā jomā normatīvo aktu apjoms pieaug. No vienas puses tas liecina par to, ka sadarbība kļūst pieejamāka, tiek atvieglotas komunikācijas formas, paplašinās sadarbības sfēras. Taču no otras puses dalībvalstīm ir jāpielāgo, jāintegrē starptautiskie tiesību akti nacionālajā līmenī. Tas ir nepieciešams, jo amatpersonas, kas veic ikdienas pienākumus konkrētā sfērā, orientējas pēc nacionālā regulējuma, un ne vienmēr ieskatās starptautiskajās tiesību normās. Gadījumā, ja likumdevējs formāli izpilda Eiropas Savienības prasības, pievienojoties tiesību normai, neveicot tās integrāciju nacionālajās tiesību normās, tad plānotais rezultāts netiks sasniegts. Tādējādi jauns sadarbības instruments, kas pieņemts Eiropas Savienības līmenī un teorētiski iekļauts nacionālajās tiesībās, praktiski netiek izmantots, vai tā pielietošanā tiek pieļautas kļūdas.

Pārrobežu sadarbības stiprināšana notiek, attīstot normatīvo bāzi. Šis process ir laikietilpīgs un sarežģīts, jo ir jāsaskaņo vairāku sadarbības partneru intereses. Pēdējos gados īpaši palielināties policijas darbību ietekmējošu Eiropas Savienības tiesību aktu skaits. Piemēram, datu bāzē – Eur-lex: atrodami 386 dokumenti, kuros figurē vārdu kopa “cīņa pret noziedzību”, 354 dokumenti ar atslēgas vārdiem “ES tiesu iestāžu sadarbība krimināllietās”, 340 dokumenti par “brīvības, drošības un tiesiskuma telpas” aspektiem, 425 par “informācijas pārsūtīšanu”.

Vienādot dalībvalstu viedokļus ir sarežģītākais normatīvā regulējuma izstrādes posms. Piemēram, par nepieciešamību reģistrēt pasažieru datus, diskusijas sākušās pēc 2001. gada 11. septembra teroristiskajiem aktiem ASV. Vienprātība šajā jautājumā nav panākta līdz šim brīdim, kaut Lisabonas līgumā ir noteikts, ka “Savienība piedāvā saviem pilsoņiem brīvības, drošības un tiesiskuma telpu bez iekšējām robežām, kur personu brīva

pārvietošanās ir nodrošināta saistībā ar piemērotiem pasākumiem, kas attiecas uz ārējo robežu kontroli, patvēruma meklētājiem, imigrāciju un noziedzības novēršanu un apkarošanu.” Tikai pēc traģiskajiem notikumiem Parīzē dalībvalstis apņemas ieviest pasažieru datu reģistrāciju. Kā rezultātā, Eiropas Savienības Padomes un Parlamenta direktīva 216/681/ES par pasažieru datu reģistra datu izmantošanu teroristu nodarījumu un smagu noziegumu novēršanai, atklāšanai, izmeklēšanai un saukšanai pie atbildības par tiem, Latvijā tika ieviesta 2017. gada 19. janvārī, pieņemot “Gaisa kuģu pasažieru datu apstrādes likums”. Šī likuma mērķis ir nodrošināt pasažieru datu apstrādi, kas nepieciešama, lai veiktu analīzi terorisma, smagu vai sevišķi smagu noziegumu novēršanai, atklāšanai, kā arī valsts drošības apdraudējumu novēršanai. Pasažieru datu reģistrā ir dati par personu, ko sniedz pasažieri un ko vāc un glabā gaisa pārvadātāji: vārds, uzvārds, ceļojuma datumi, maršruti, sēdvietas, bagāža, kontaktinformācija un maksāšanas līdzekļi.

Cits policijas sadarbības jautājums par informācijas apmaiņas vienkāršošanu tiek regulēts 2006. gada 18. decembra Padomes Pamatlēmumā 2006/960/TI par Eiropas Savienības dalībvalstu tiesībaizsardzības iestāžu informācijas un izlūkdatu apmaiņas vienkāršošanu, kas bieži tiek minēts kā “Zviedru iniciatīva”. Arī šajā gadījumā Latvijā 2009. gada 12. martā tika pieņemts likums “Noziedzīgu nodarījumu novēršanas, atklāšanas un izmeklēšanas ziņu apmaiņas likums”. Sadarbības vienkāršošana paredz arī vienveidīgo veidlapu izmantošanu sadarbības jautājumos, tādējādi 2009. gada 11. augustā Ministru Kabinets pieņēma noteikumus Nr. 886 “Noteikumi par noziedzīgo nodarījumu novēršanas, atklāšanas un izmeklēšanas ziņu sniegšanas veidlapu saturu un formu”. Taču kompetentie dienesti ikdienas darbā joprojām reti atsaucas uz minēto likumu.

Savukārt, par informācijas apmaiņu saistībā ar ceļu satiksmes noteikumu pārkāpumiem daudzi nemaz nezina, joprojām pieturoties pie viedokļa, ka par citā valstī izdarītiem pārkāpumiem netiks sodīti. Tāds uzskats ir aplams, jo 2011. gada 25. oktobrī tika pieņemta Eiropas Parlamenta un Padomes Direktīva 2011/82/ES ar ko veicina pārrobežu informācijas apmaiņu par ceļu satiksmes drošības noteikumu pārkāpumiem, kas ieviesta Latvijā ar 2014. gada 7. janvāra Ministru Kabineta noteikumiem Nr. 15 “Pārrobežu informācijas apmaiņas kārtība par ceļu satiksmes noteikumu pārkāpumiem.” Savukārt 2015. gada 11. marta ir pieņemta Eiropas Parlamenta un Padomes Direktīva 2015/413/ES, ar ko veicina pārrobežu informācijas apmaiņu par ceļu satiksmes drošības notei-

kumu pārkāpumiem, pēc kuras nacionālā līmenī nekādi grozījumi netika veikti.

Atsevišķas Eiropas Savienības dalībvalstis, apzinoties kopīgas darbības nepieciešamību, ciešāk sadarbojas mazākā sastāvā, taču ar laiku šādas iniciatīvas kļuva par saistošām arī citām valstīm. Labākas prakses piemērs ir Prīmes līgums, kas noslēgts dažu valstu starpā. Pēc sadarbības aprobācijas arī citas valstis izteica vēlmi pievienoties Prīmes līgumam. Tādu iespēju paredz Līgums par Eiropas Savienības darbību (280. c pants). Prīmes līgumā ieceres ar diviem Pamatlēmumiem kļuva saistošas visām Eiropas Savienības dalībvalstīm, veicot datu apmaiņu – pirkstu nospiedumu, DNS profilu un transportlīdzekļu reģistrācijas dokumentu salīdzināšanu. Kopumā tie ir policijas darbam nepieciešami dati, kas palīdz ātri identificēt un noskaidrot nepieciešamo informāciju. Latvijā šīs iniciatīvas īstenošanai pieņemti grozījumi “DNS nacionālās datu bāzes izveidošanas un izmantošanas likumā”, kas pieņemts 2004. gada 17. jūnijā. Papildus 2005. gada 13. septembrī Ministru Kabinets pieņēma noteikumus Nr. 698 “Noteikumi par DNS nacionālajā datu bāzē iekļautās informācijas sniegšanu”, 2005. gada 23. augustā Ministru kabineta noteikumus Nr. 620 “DNS nacionālajā datu bāzē iekļaujamo ziņu sniegšanas, kā arī bioloģiskā materiāla un bioloģiskās izcelsmes pēdu izņemšanas kārtība”.

Kriminālprocesuālās novitātes Latvijā tiek ieviestas, papildinot Kriminālprocesa likuma normas. Piemēram, 2002. gada 13. jūnija Padomes Pamatlēmums Nr. 2002/584/TI par Eiropas apcietināšanas ordera nodošanas procedūrām starp dalībvalstīm; 2002. gada 13. jūnija Padomes pamatlēmums 2002/465/TI par kopīgām izmeklēšanas grupām, kā arī Eiropas Parlamenta un padomes direktīva 2014/41/ES par Eiropas izmeklēšanas rīkojumu krimināllietās no 2014. gada 3. aprīļa ievieša nozīmīgus grozījumus KPL C daļā. Detalizētu pārskatu par izmaiņām kriminālprocesā Latvijā sniedz Latvijas Universitātes profesores Ā. Meikališa un K. Strada-Rozenberga periodiskā izdevuma “Jurista vārds” 2017. gada oktobra numuros (Ā. Meikališa, K. Strada-Rozenberga 2017).

Pašlaik pastāv tādi sadarbības veidi, kad vienas valsts kompetentie dienesti ir tiesīgi darboties citas dalībvalsts teritorijā. Eiropas Savienības dalībvalstu policijas dienestiem ir iespēja sniegt pārrobežu atbalstu, piedaloties kopējās operācijās un masu pasākumos, patrulējot, pārbaudot dokumentus, sniedzot atbalstu personu identifikācijā un satiksmes kontrolē. Dalībvalsts pēc citas valsts pieprasījuma var pieņemt lēmumu, norīkot savus darbiniekus, lai sniegtu atbalstu vai piedāvātu cita veida

atbalstu. Šengenas zonas valstis akceptēja pārrobežu vajāšanu, pārrobežu novērošanu u.tml. darbības. Tādējādi dalībvalsts policija ieguva tiesisku pamatojumu atrasties citā valstī, un, ja dalībvalstis par to ir vienojušās, policijas darbinieki ir tiesīgi izmantot speciālos līdzekļus, t.sk. ieročus. Ņemot vērā, ka pārrobežu vajāšana un novērošana ciešāk saistītas ar kaimiņvalstīm, Latvija ir noslēgusi līgumus un ar likumu tos integrējusi nacionālajā līmenī: Par Latvijas Republikas valdības un Lietuvas Republikas valdības līgumu par sadarbību organizētās noziedzības un citu noziedzīgu nodarījumu apkarošanā un kopīgām darbībām pierobežas apgabalos; Par Latvijas Republikas valdības un Igaunijas Republikas valdības līgumu par pārrobežu sadarbību noziedzības apkarošanā.

Secinājumi un priekšlikumi

Pētot starptautisko tiesību normu ieviešanu Latvijā, autore nonāk pie secinājuma, ka tiesību akti, kas pieņemti ciešākas sadarbības procesā, ir saistoši tikai iesaistītajām valstīm, tādēļ veidojas atšķirīgas sadarbības iespējas starp Eiropas Savienības dalībvalstīm. Policijas starpvalstu sadarbībā ieviešamie juridiskie instrumenti būtu jāpieņem visām valstīm vienlaikus ar līdzvērtīgiem juridiskiem instrumentiem, tādā veidā reāli ieviešot jaunas sadarbības iespējas starp visām valstīm. Eiropas Savienības tiesību normas, kas attiecas uz policijas sadarbību, tiek iestrādātas nacionālajā līmenī Latvijā, pielietojot atšķirīgus juridiskus aktus. Atsevišķas normas tiek ieviestas ar likumiem, likumu grozījumiem, detalizētāk reglamentējot sadarbības kārtību Ministru Kabineta noteikumos. Tiek izstrādātas jaunas tiesību normas un noteikumi, slēgti jauni līgumi. Tiesiskā regulējuma apjoma pieaugums un sadarbības attīstība nav ietekmējusi vienīgi likuma “Par policiju” 8. pantu, kurā ir paredzēts, ka: “Policija sadarbojas ar citu valstu policiju (miliciju), starptautiskajām organizācijām, savienībām vai kopienām, kā arī piedalās starptautiskajās misijās un operācijās saskaņā ar Latvijas Republikai saistošiem starptautiskajiem līgumiem.” Tieši šis normatīvais akts ir policijas darbības pamats Latvijā un to izmanto ikviens Latvijas policists. Autoresprāt, efektīvākai tiesību normu ieviešanai būtu jāveic nepieciešamie grozījumi arī norādītajā likumā.

Bibliogrāfija

1. DNS nacionālās datu bāzes izveidošanas un izmantošanas likums. Latvijas Vēstnesis, Nr. 106 (3054), 07.07.2004.
2. Eiropas Parlamenta un padomes direktīva 2014/41/ES par Eiropas izmeklēšanas rīkojumu krimināllietās. Oficiālais Vēstnesis L 130/1, 01.05.2014.
3. Eiropas Parlamenta un Padomes Direktīva 2015/413/ES, ar ko veicina pārrobežu informācijas apmaiņu par ceļu satiksmes drošības noteikumu pārkāpumiem. Oficiālais Vēstnesis L 68/9, 13.03.2015.
4. Gaisa kuģu pasažieru datu apstrādes likums. Latvijas Vēstnesis 29 (5856), 07.02.2017.
5. Likums Par policiju: Latvijas Republikas likums. Pieņemts: 04.06.1991. Publicēts: “Ziņotājs”, 37, 24.09.1992.
6. Lisabonas Līgums: starptautisks dokuments. parakstīts 2007. gadā. Oficiālais Vēstnesis C 306 (2007).
7. Līguma par Eiropas Savienības darbību konsolidēta versija. Pieejams: <http://eur-lex.europa.eu/legalcontent/LV/TXT/PDF/?uri=CELEX:12012E/TXT&from=LV> (skat. 02.10.2017).
8. Ministru Kabineta noteikumi Nr. 15 “Pārrobežu informācijas apmaiņas kārtība par ceļu satiksmes noteikumu pārkāpumiem.” 07.01.2014. Latvijas Vēstnesis 10 (5069), 15.01.2014.
9. Ministru kabineta noteikumi Nr. 319 “Kārtība, kādā pazudušu personu tuvi radnieki dod rakstveida piekrišanu salīdzināmo paraugu un ziņu iekļaušanai DNS nacionālajā datu bāzē un to apstrādei” 10.05.2005., Latvijas Vēstnesis Nr. 76 (3234), 13.05.2005.
10. Ministru kabineta noteikumi Nr. 620 “DNS nacionālajā datu bāzē iekļaujamo ziņu sniegšanas, kā arī bioloģiskā materiāla un bioloģiskās izcelsmes pēdu izņemšanas kārtība.” 23.08.2005. Latvijas Vēstnesis, 135 (3293), 26.08.2005.
11. Ministru kabineta noteikumi Nr. 698 “Noteikumi par DNS nacionālajā datu bāzē iekļautās informācijas sniegšanu” 13.09.2005. Latvijas Vēstnesis, Nr. 147 (3305), 15.09.2005.
12. Ministru Kabineta noteikumi Nr. 886 “Noteikumi par noziedzīgo nodarījumu novēršanas, atklāšanas un izmeklēšanas ziņu sniegšanas veidlapu saturu un formu”. 11.08.2009. Latvijas Vēstnesis, 129 (4115), 14.08.2009.
13. Noziedzīgu nodarījumu novēršanas, atklāšanas un izmeklēšanas ziņu apmaiņas likums. Latvijas Vēstnesis 51 (4037), 01.04.2009.
14. Padomes pamatlēmums 2002/465/TI par kopīgām izmeklēšanas grupām. Oficiālais Vēstnesis L 162., 20.06.2002.
15. Padomes Pamatlēmums 2002/584/TI par Eiropas apcietināšanas orderi un par nodošanas procedūrām starp dalībvalstīm. Oficiālais Vēstnesis L 190, 18.07.2002.

16. Padomes Pamatlēmums 2006/960/TI par Eiropas Savienības dalībvalstu tiesībsardzības iestāžu informācijas un izlūkdatu apmaiņas vienkāršošanu. Oficiālais Vēstnesis L 386/89, 29.12.2006.
17. Par Latvijas Republikas valdības un Igaunijas Republikas valdības līgumu par pārrobežu sadarbību noziedzības apkarošanā: LR likums. Latvijas Vēstnesis Nr. 162 (3530), 11.10.2006.
18. Par Latvijas Republikas valdības un Lietuvas Republikas valdības līgumu par sadarbību organizētās noziedzības un citu noziedzīgu nodarījumu apkarošanā un kopīgām darbībām pierobežas apgabalos: LR likums. Nr. 174 (3542), 1.11.2006.

Latvia's Practice in Implementation of the Legal Regulations of the European Union in the Field of Intergovernmental Cooperation of Police

Summary

Criminal activity and terrorist activity require the member states of the European Union to intensify a police cooperation. Protection of citizens against cross-border criminal acts requires more effective cross-border cooperation of law enforcement agencies, based on modern legal documents. The EU's security program for 2015–2020 provides the main actions, that Member States need to take to reduce risks in a joint legal society. However, the problem lies in the fact, that participating States have different experience in implementing joint legislation, and this leads to the fact, that internal regulation does not always work with full efficiency. The purpose of this article is to study the implementation of the most significant legal acts in the field of police cooperation at the national level of our country. The author concludes, that the legislative process does not always reflect the opinion of industry experts, and often general regulation comes into force, being unadapted to the situation in the country.

Key words: international police cooperation, security program, information exchange, joint operations.

MEDIĀCIJAS INSTITŪTA TIPOLOĢIZĀCIJAS VISPĀRĒJS RAKSTUROJUMS

Mediācija kā viena no alternatīvām strīdu noregulēšanas metodēm ir jauninājums mūsu tiesību sistēmā. Minētais process un tās realizācija nav noregulēta ar tiesību normām. Mediācijas procesa istenošanā vienmēr piedalās trešā neitrālā persona, kuru apzīmē ar terminu mediators. Mediācijas institūts ir pazīstams jau no seno civilizāciju laikiem, kad strīdus cenšas noregulēt ar netradicionālām strīdu risināšanas metodēm.

Mediācijas efektīvai izmantošanas ir jāsaprot minētā institūta rašanās pirm-sākumus. Ir nepieciešams saprast arī juridiskās sekas, kas var iestāties no mediācijas pielietošanas. Juridisko seku labvēlīgums var veicināt minētā institūta izmantošanas popularitāti.

Mediācijas process balstās uz īpašiem principiem un metodēm, kas palīdz efektīvi izmantot institūta priekšrocības. Mediācijas izmantošana vislielāko popularitāti ir ieguvusi civiltiesisko strīdu noregulēšanas jomā. Mediācijas izmantošanas priekšrocības visbiežāk ir saistītas ar strīda pušu lielāko apmierinātību ar strīda noregulēšanas rezultātu, mazākām izmaksām un ātru konflikta noregulējumu. Mediācijas institūts turpina nemitīgi attīstīties, tās izmantošanas popularitāte lielākā mērā ir atkarīga no valsts iesaistes šajā procesā. Mediācijas procesa efektīvākai izpratnei un tās izmantošanas popularizēšanai tās var tikt klasificēts pēc dažādiem tiptiem, kritērijiem un veidiem.

Atslēgas vārdi: mediācija, tipoloģija, mediācijas tipi.

Tipoloģija ir priekšmetu vai parādību klasifikācija pēc noteiktām kopējām (tipiskām) pazīmēm (<http://en.wiktionary.org/wiki/tipolo%C4%A3ija>). Ar tipoloģizācijas palīdzību ir iespējams noskaidrot zinātnisko patiesību, kas ļauj identificēt mediācijas tipus. Mediācijas tipoloģiju ir nepieciešams noformulēt, lai noteiktu iespējamās pieejas mediācijas izmantošanas veicināšanai krimināltiesisko strīdu izšķiršanas jomā. Ar mērķi izpētīt teorētiskās atziņas, kas ir saistītas ar mediācijas tipoloģizāciju, autors ir apkopojis ievērojamāko zinātnieku un mediācijas pētnieku viedokļus. Zinātniskās literatūras analīze ļauj secināt, ka pastāv dažādas pieejas mediācijas tipoloģijas noteikšanai.

Profesors A. Sandu (*A. Sandu*) izdala vairākus mediācijas tipus:

- atvieglojošā mediācija, kad mediators izmanto vairākās metodes ar mērķi palīdzēt strīda pusēm panākt abpusēju izlīgumu, kas tiek labprātīgi atzīts un kuru ievēro visas strīdā iesaistītās puses;

- vērtējošā mediācija, kad mediators ir iesaistīts mediācijas procesa kontrolē, pats piedāvā pusēm strīda izšķiršanas variantus un aktīvi izsaka pusēm savu viedokli par konflikta būtību;
- pārveidojošā mediācija, kur centrālais elements ir strīda pušu atbalstīšana ar mērķi mudināt tās saprast un atzīt pretējās puses vajadzības, intereses un viedokli par konflikta būtību;
- narratīvā mediācija, kas secina, ka abas strīdā iesaistītās puses uztver konfliktu atšķirīgi, tāpēc mediatora galvenais mērķis ir apvienot abu strīda pušu viedokļus par strīda būtību un piedāvāt kopīgu, alternatīvu konflikta izšķiršanas variantu;
- pateicības mediācija, kas uztver mediācijas procesu kā konsensusa panākšanu starp strīda pusēm, izmantojot aptaujas metodes (Sandu 2014).

R.M. Kalkins (*R.M. Calkins*) daļa mediāciju uz ietekmējošo mediāciju, tiesas mediāciju, apspriedes mediāciju un saistošo mediāciju.

Ietekmējošā mediācija tiek izmantota vispārējā tiesvedības procesā, kas norisinās bez strīda pušu piedalīšanās, kad mediators komunicē ar pusēm, pušu pārstāvjiem un tiesu, ziņojot par pušu viedokli (atbildēm) par lietas izšķiršanai svarīgiem apstākļiem.

Tiesas mediācija piešķir iespējas strīda pusēm labāk izvērtēt visus strīda apstākļus, kas izpaužas kā tiesas nozīmēto mediatoru sagatavotā un tiesai iesniegtā atzinumā iekļauto strīda pušu tiesas sēdēs prezentēto faktu novērtēšana.

Apspriedes mediācija, kas lielāko uzsvāru liek uz komunikācijas uzlabošanu starp konflikta pusēm, norāda uz mediācijas procesa priekšrocībām, kad tas norisinās brīvā atmosfērā bez pušu pārstāvju piedalīšanās.

Saistošā mediācija, kas izpaužas strīda pusēm saistošā mediatora noteiktā konflikta noregulēšanas nosacījumu ievērošanā gadījumā, ja puses nebija panākušās strīda izšķiršanu, izmantojot pārējās mediācijas formas (Calkins 2010).

Sv. Džona Universitātes Tiesību Skolas profesore E. Vorda (*E. Ward*) publikācijā “Obligātā ar tiesu saistītā alternatīvā strīdu risināšana Amerikas Savienoto Valstu federālajās tiesās: panaceja vai pandēmija?” (*“Mandatory Court-Annexed Alternative Dispute Resolution in the United States Federal Courts: Panacea or Pandemic?”*) (Ward 2007) ir tipoloģizējusi mediāciju divās grupās:

- 1) brīvā, privātā mediācija, kas eksistē un tiek izmantota ārpus valsts izveidotās tiesu sistēmas;

- 2) ar tiesu iestādēm saistītā mediācija, kas tiek izmantota valsts pieņemto normatīvo aktu ietvaros, parasti pēc tiesu iestāžu iniciatīvas un tās rezultātam ir juridiski saistoša daba.

Profesors A. V. Litvinovs (*A. B. Литвинов*) grāmatā “Ievads mediācijā” (“*Введение в медиацию*”), (Litvinov 2011) tipoloģizējot mediāciju Krievijā, izdala šādus mediācijas tipus:

- 1) klasiskā mediācija, kas sākas no strīda pušu vienošanās par mediācijas izmantošanas uzsākšanu un beidzas ar strīda pušu panākto konflikta izbeigšanas nosacījumu izpildi;
- 2) sistēmiskā mediācija, kas nozīmē, ka mediators organizē strīda pušu samierināšanas procesu, bet vienlaikus mediators ir daļa no strīda risināšanas sistēmas;
- 3) advokāta mediācija, kad mediatora funkcijas pilda strīda pušu juridiskie pārstāvji vai kopīgi izvēlētais advokāts-mediators;
- 4) pārrunu mediācija, kas nozīmē, ka mediators organizē pušu strīda izšķiršanu, rīkojot pārrunas un diskusijas.

O.V. Alahverdova (*O.B. Алахвердова*) un A.D. Karpenko (*A.Д. Карпенко*) iedala mediāciju:

- 1) apskates mediācija, kas izvirza par mērķi noteikt strīda priekšmetu un strīda robežas;
- 2) strīda noregulēšanas mediācija, kuras mērķis ir konflikta noregulējums un abpusēji pieņemamas vienošanās panākšana;
- 3) konflikta ierobežošanas mediācija, kas izvirza par mērķi izstrādāt uzvedības noteikumus, pateicoties kuriem, pusēm būs iespēja turpināt uzturēt savu dialogu;
- 4) līgumu noslēgšanas mediācija, kas tiek izmantota pārrunu procesā ar mērķi noslēgt līgumus. Izvirza par mērķi darijuma partneru viennozīmīgas izpratnes izstrādi par pozīcijām un turpmākām interesēm;
- 5) politiskā lēmuma izstrādes mediācija, kas izvirza par mērķi konflikta prevenciju (Allahverdova, Karpenko 2007). Papildus tam, O.V. Alahverdova publikācijā “Mediācija kā sociāli psiholoģiskais fenomens” (“*Медиация как социально-психологический феномен*”) runā par tādiem mediācijas tipiem, kā:
  - 1) mediācija ar sekretāra starpniecību, kas izpaužas mediatora darbībā, vadot un organizējot mediācijas procesu;
  - 2) mediācija – konsultēšana, kad mediators aktīvi strādā ar strīda subjektīvo pusi;
  - 3) strukturētā mediācija, kad mediators strādā ar katru no strīda pusēm atsevišķi;

- 4) mediācija ar varu, kas nozīmē mediatora tiesības ar morālā spēkā palīdzību iedarboties uz pusēm ([http://www.psycheya.ru lib/values/mediator.doc](http://www.psycheya.ru/lib/values/mediator.doc)).

S.I. Kalašnikova (*C.I. Калашикова*), tipoloģizējot mediāciju, daļa to uz:

- 1) preventīvo mediāciju, kas ir domāta konflikta novēršanai,
- 2) radītā strīda mediāciju, kas kalpo pastāvošā konflikta izšķiršanai (Kalašnikova 2010).

A. A. Matjuškina (*A. A. Матюшкина*) tipoloģizē mediāciju uz:

- 1) brīvprātīgu, kad pašam strīda pusēm ir tiesības pieņemt lēmumu par piedāvātās mediācijas izmantošanu strīda izšķiršanai,
- 2) obligātu mediāciju, kad lēmums par mediācijas izmantošanu strīda pusēm ir saistošs (<http://www.jp.mgppu.ru/forum/index.php?topic=83.0>).

C. A. Šamlikašvili (*Ц.А. Шамликашвили*) daļa mediāciju šādi:

- 1) kopējā mediācija, kad abas strīda puses vienlaicīgi piedalās strīda izšķiršanā;
- 2) šatla mediācija, kad mediators sadarbojas ar katru no strīda pusēm atsevišķi;
- 3) vienatnes mediācija, kad mediāciju organizē viens mediators;
- 4) ko-mediācija, kurā piedalās vairāki mediatori;
- 5) klātienes mediācija, kad visas strīda puses fiziski atrodas vienās telpās;
- 6) neklātienes mediācija, kad strīda puses mijiedarbojas caur elektroniskajiem komunikācijas līdzekļiem (Šamlikašvili 2012).

A.A. Koļesnikovs (*A.A. Колесников*) un M.K. Denisovs (*M.K. Денисов*) tipoloģizē mediāciju uz:

- 1) tīru mediāciju un,
- 2) kombinēto mediāciju (Kolesnikov, Denisov 2013).

Jāatzīmē, ka lielākā daļa autoru labākajā gadījumā mediācijas tipoloģijai izmanto vienu kritēriju, savukārt lielas daļas autoru iedalījumam vispār nepiemīt sistēmiskums, jo tā autors mehāniski saliek vienā virknē dažādus mediācijas tipus, necenšoties tos vispār sistematizēt pēc noteiktiem kritērijiem.

Loģiski klasificējot mediācijas veidus, ir svarīgi noteikt mediācijas tipoloģijas kritērijus.

Klasificējot mediāciju *pēc procesa izmantošanas jomas*, ir iespējams šāds iedalījums:

- 1) civiltiesiskā mediācija (izmanto civiltiesisku strīdu noregulēšanai);

- 2) krimināltiesiskā mediācija (izmanto krimināltiesisko strīdu noregulēšanai);
- 3) administratīvi tiesiskā mediācija (izmanto administratīvo un administratīvi procesuālo strīdu izšķiršanai).

Klasificējot mediāciju *pēc tās izmantošanas paredzamības normatīvajos aktos*, ir iespējams mediācijas iedalījums uz:

- 1) privāto mediāciju, kas tiek īstenota neatkarīgi no tiesas procesa, pēc strīda pušu izvēlētajiem strīda noregulēšanas noteikumiem un,
- 2) publisko mediāciju, kuras izmantošanas nosacījumi un izmantošanas sekas ir paredzētas normatīvajos aktos.

Krimināltiesisko strīdu noregulēšanas skatījumā, *atkarībā no iesaistīšanās laika* var izdalīt pušu mediāciju līdz kriminālprocesuālo darbību veikšanai; pušu mediāciju kriminālprocesuālo darbību veikšanas laikā; pušu mediāciju pēc vainīgās personas notiesāšanas.

Autora ieskatā, analizējot *mediācijas izmantošanas līmeni*, var izdalīt:

- privāttiesisko mediāciju (izmanto strīdu izšķiršanai starp fiziskām un juridiskām personām privāto tiesību ietvaros),
- publisko tiesību mediāciju (izmanto strīdu izšķiršanai starp fiziskām un juridiskām personām publisko tiesību ietvaros) un,
- politisko mediāciju (izmanto konfliktu noregulēšanai nacionālajā vai pārnacionālajā līmenī starp valstīm, politiskām partijām, interešu grupām, nevalstiskām organizācijām, u.tml.). Kā piemēru politiskai mediācijai var minēt Ukrainas valdības un Jaunkrievijas līderu pārrunu sesijas Minskā, Baltkrievijā 2014. gada septembrī (<http://rt.com/news/185304-minsk-ukraine-peace-talks/>), piedaloties Krievijas Federācijas, Eiropas Savienības un Amerikas Savienoto Valstu pārstāvjiem, kuru rezultātā puses panāca vienošanos par pamiera ieviešanu un plašāku autonomiju piešķiršanu Luganskas un Doņeckas reģioniem Ukrainas valsts sastāvā.

Ja mediāciju klasificē pēc strīda pušu savstarpējo attiecību vienotības viedokļa, tad jāizdala gadījumi, kad mediācijas uzsākšana notiek:

- 1) pēc cietušā iniciatīvas;
- 2) pēc vainīgās personas iniciatīvas;
- 3) pēc trešās neitrālās puses iniciatīvas;
- 4) pēc abu pušu iniciatīvas.

Autora ieskatā, visvairāk varētu būt izplatīta mediācijas izmantošana pēc abu pušu iniciatīvas. Tas ļauj pusēm nepastarpināti vienoties par strīda izbeigšanas nosacījumiem, vēlāk griežoties pie neatkarīgā mediatora un, ar viņa palīdzību, leģitimizējot iepriekš panākto vienošanos. Vien-

laikus, mediācijas uzsākšanai pēc abu pušu iniciatīvas ir arī trūkumi: iespēja vienai strīda pusei (parasti cietušajam) būt pakļautai citas puses pretējām interesēm, rezultātā, upurējot daļu no savām interesēm.

Autors piedāvā izdalīt vēl arī tādu mediācijas klasifikācijas kritēriju kā *mediācijas sistēmiskais līmenis*. Pamatojoties uz šo kritēriju, mediācija var:

- 1) pastāvēt ārpus valsts tiesu sistēmas kā fakultatīvais un no valsts puses neatzīts strīdu risināšanas process;
- 2) institucionālā mediācija, kas tiek piemērota, tikai pamatojoties uz valstī spēkā esošām tiesību normām un kuras izmantošanas rezultāts ir obligāts izpildei;
- 3) jauktā mediācija, kuras izmantošanas rezultātam ir saistošs spēks tikai šauros likumā paredzētajos gadījumos (piemēram, īpašu kategoriju krimināltiesiskajos strīdos), bet citos gadījumos tās izmantošanas ierobežojumi (un izmantošanas rezultāti) vispār nav paredzēti.

Mediācijas mērķi vainīgās personas skatījumā tipoloģizēs mediāciju uz novērsošo mediāciju un atvainojošo mediāciju.

Novērsošā mediācija ir domāta vainīgās personas darbību veikšanai, kas var novērst vainīgā nodarīto kaitējumu cietušai pusei. Atvainojošā mediācija ir izmantojama strīdos, kuros nodarīto kaitējumu novērst nav iespējams, tad vainīgā persona ar savu atvainošanos veicina cietušajam nodarītā kaitējuma negatīvā efekta samazinājumu.

Mediācijas mērķi cietušās personas skatījumā tipoloģizēs mediāciju uz skaidrojošo mediāciju un atlīdzināšanas mediāciju.

Skaidrojošā mediācija ir paredzēta izpratnes radīšanai cietušajai personai par konflikta rašanās apstākļiem un vainīgās personas motivācijas noskaidrošanai, vērsot pret cietušo savu negatīvo darbību. Atlīdzināšanas mediācija ir izmantojama cietušās personas aizskarto interešu novēršanai un nodarītā kaitējuma mīkstināšanai.

Mediācijas mērķi mediatora skatījumā tipoloģizēs mediāciju uz apspriešanas mediāciju, konsultējošo mediāciju, separāto mediāciju un uzliedzošo mediāciju.

Apspriešanas mediācijā mediatora rīcība ir vērsta uz dialoga radīšanu starp strīda pusēm, fiksējot procesa gaitu un neiejaucoties pušu dialogā. Konsultējošajā mediācijā mediatora galvenais mērķis ir nodibināt dialogu starp strīda pusēm, vēlāk iejaucoties pušu komunikācijā un sniedzot savus vērtējumus par pušu dialoga detaļām – strīda faktiem un apstākļiem ar mērķi novērst katras puses negatīvo priekšstatu par otru pusi. Separātajā mediācijā mediatora galvenais mērķis ir strādāt individuāli ar katru no

strīda pusēm, sniedzot individuālā rakstura konsultācijas un veicinot pušu savstarpējo tuvināšanos. Uzliekošajā mediācijā mediators galvenais mērķis ir pašam izstrādāt strīda izbeigšanas nosacījumus, piedāvāt tās strīda pusēm un pārliecināt puses tās ievērot.

Konkrētajam pētījumam visnozīmīgākais ir iedalījums atkarībā no mediācijas juridiskajām sekām. Balstoties uz šo kritēriju autors izdala divus mediācijas izmantošanas gadījumus krimināltiesisko strīdu izšķiršanas jomā. Pirmais gadījums ir mediācijas izmantošana krimināltiesisko strīdu noregulēšanai bez juridiski saistošām sekām un otrs gadījums ir mediācijas izmantošana krimināltiesisko strīdu noregulēšanai ar juridiski saistošām sekām.

Mediācijas izmantošana bez juridiski saistošām sekām parasti ir saistīta ar krimināltiesiskajiem strīdiem, par kuriem netiek ziņots valsts tiesībsargāšanas iestādēm. Strīda pušu vienošanās par konflikta izbeigšanas nosacījumiem valstij, tāpat kā jebkurai citai trešajai personai, nav saistoša. Mediācijas izmantošana bez juridiski saistošām sekām var notikt arī krimināltiesiskajos strīdos, kuri oficiāli parādās statistikā. Šajā gadījumā mediācijas izmantošanas faktam, neatkarīgi no tā, kādā procesuālajā stadijā tas ir noticis, spēkā esošie normatīvie akti nepiešķir nekādu nozīmi. Rezultātā strīda pušu procesuālais statuss, piešķirtās tiesības un pienākumi paliek nemainīgi.

Mediācijas izmantošana ar juridiski saistošām sekām ir iespējama tikai oficiāli reģistrētajos krimināltiesiskajos pārkāpumos. Spēkā esošie normatīvie akti paredz pozitīvās izmaiņas pušu (parasti vainīgā) juridiskajā statusā gadījumā, ja mediācija ir noritējusi sekmīgi. Valsts nosaka tās situācijās, kad strīda pusēm ir tiesības iniciēt mediācijas procesu. Parasti normatīvajos aktos ir noteikti kritēriji krimināltiesiskajiem strīdiem (piemēram, noziedzīga nodarījuma smagums), kuros ir iespējams izmantot mediāciju ar saistošām sekām. Valsts definē arī prasības pret strīda pusēm (piemēram, vecuma cenzs), kā arī nosaka prasības pret strīda alternatīvo izšķiršanas procesu (piemēram, var izmantot tikai noteiktā valsts iestādē strādājošo speciālistu-mediatoru palīdzību). Izmantošanas rezultāts var atspoguļoties uz tiesībsargājošo iestāžu veiktajām procesuālajām darbībām, būtiski sašaurinot to veikšanas ilgumu. Mediācijas izmantošanas ar juridiski saistošām sekām rezultāts krimināltiesisko strīdu izšķiršanas jomā var būt valsts procesuālo darbību pilnīga izbeigšana, tādējādi atbrīvojot vainīgo personu no jebkādas turpmākās vajāšanas. Izmantošanas rezultāts var izpausties arī labvēlīgu izmaiņu paredzēšanā vainīgajai personai, vienlaikus neapturot pārējo procesuālo darbību veikšanu.

- pentru *Educatie Multidimensională*. Jun 2014, Vol. 6, Issue 1, pp. 39–66, ISSN: 2066–7329.
10. Tipoloģija. Pieejams: <http://en.wiktionary.org/wiki/tipolo%C4%A3ija>
  11. Ukraine ceasefire: Kiev and self-defense forces start peace talks in Minsk. Pieejams: <http://rt.com/news/185304-minsk-ukraine-peace-talks/>
  12. Ward E. Mandatory Court-Annexed Alternative Dispute Resolution in the United States Federal Courts: Panacea or Pandemic? *St. John's Law Review*, Winter 2007, Vol. 81, Issue 1, pp. 77–98, ISSN: 00362905.

Common Description of Mediation's Typology

Summary

The alternative methods of dispute resolution are a new field of study in Latvia. In most cases such methods and their real procedures are outside of any legal regulation. One of this alternative dispute resolution methods is called mediation. Person, who is responsible for the management of this process, is called mediator. The notion of this term is known from the ancient civilization times. It is useful to understand the initial comprehension of mediation in order to successfully implement this process in the legal system of modern society. Nevertheless the elaboration of mediation procedure asks serious evaluation of possibilities to completely evolve basic principles of alternative dispute resolution methods. Answering on question whether it is possible to completely realize the concept of mediation, it is necessary clearly understand, what it is and how you can use the advantages of this process in the real life. Typology of mediation helps to understand the origin of mediation, its essence, helps to define the mediation types.

Key words: mediation, typology, mediation's types.

DATU AIZSARDZĪBA UN TIESĪBAS UZ PRIVĀTUMA AIZSARDZĪBU KRIMINĀLPROCESĀ

Pēdējā laikā aizvien biežāk publiski izskan dažāda veida jautājumi saistībā ar 2016. gada 27. aprīlī pieņemto un stājušos spēkā Eiropas Parlamenta un Padomes 2016. gada 27. aprīļa regulu (ES) 2016/679 par fizisku personu aizsardzību attiecībā uz personas datu apstrādi un šādu datu brīvu apriti un ar ko atceļ Direktīvu 95/46/EK (Vispārīgā datu aizsardzības regula). Regula paredz būtiskas izmaiņas personas datu aizsardzības regulējumā. Tādējādi līdz tās piemērošanas uzsākšanai 2018. gada 25. maijā daudziem personas datu apstrādes veicējiem (pārziņiem) ir jāsteno vairākas aktivitātes.

Raksta autors ir konstatējis, ka pārziņi (kriminālprocesa virzītāji) visās kriminālprocesa stadijās veic datu subjektu personas datu apstrādi neatbilstoši personas datu aizsardzību reglamentējošo normatīvo aktos noteiktajām prasībām.

Būtisks datu subjekta tiesību uz savu personas datu aizsardzību aizskārumus ir konstatējams tiesu un Tiesu administrācijas rīcībā, ievietojot, glabājot, izmantojot un nododot trešajām personām tiesu lēmumus un spriedumus neanonimizētā veidā, proti, ar lietas dalībnieku personas datiem. Raksta mērķis ir izvērtēt šīs rīcības tiesiskumu un atbilstību starptautiskajiem un nacionālajiem normatīvajiem aktiem datu aizsardzības jomā, lai identificētu problēmjautājumus, kuru risināšanai tiks veikta padziļināta izpēte turpmākajos autora rakstos. Līdzvērtīgs pētījums pēc raksta autora rīcībā esošās informācijas līdz šim brīdim nekad netika veikts. Raksta uzdevumi ir: analizēt Tiesu administrācijas kā pārziņa veikto personas datu apstrādi Tiesu informatīvajā sistēmā; izpētīt Tiesu administrācijas līdzšinējās personas datu apstrādes prakses vadmotīvus; identificēt neatbilstības Tiesu administrācijas rīcībā, veicot personas datu, kuri attiecas uz noziedzīgiem nodarījumiem un sodāmību krimināllietās un administratīvo pārkāpumu lietās.

Atslēgas vārdi: personas dati, personas datu apstrāde, pārziņis, mērķis un tiesiskais pamats, Tiesu informatīvā sistēma, izvērtējums.

Raksta autors, pārbaudot Tiesu informatīvajā sistēmā (turpmāk – TIS) pieejamo informāciju, izmantojot citas fiziskās personas (ar viņa piekrišanu izsniegtās) piekļuves tiesības, konstatēja, ka, piemēram, Krāslavas rajona tiesas 2008. gada 3. septembra spriedums, Latvijas Republikas Augstākās tiesas 2015. gada 15. oktobra lēmums (SKK-J-572/2015), Daugavpils tiesas 2016. gada 17. jūnija spriedums, Latgales apgabaltiesas Krimināllietu tiesas kolēģijas 2016. gada 9. decembra spriedums (lietas arhīva Nr. KA03-0179-16) krimināllietā Nr. 11240029208 tiek glabātas

TIS neanonimizētā veidā, proti ar fiziskās personas datiem (vārdu, uzvārdu, personas kodu un personas datiem, kuri attiecas uz noziedzīgiem nodarījumiem un sodāmību krimināllietā).

Fizisko personu personas datu (vārdu, uzvārdu, personas kodu un personas datus, kuri attiecas uz noziedzīgiem nodarījumiem un sodāmību krimināllietā) glabāšanu TIS un nodošanu TIS lietotājiem (tiesu darbiniekiem) Tiesu administrācija (turpmāk – Administrācija) raksta autoram ar tās 2017. gada 13. aprīļa vēstuli Nr. 1–18.2/208 (turpmāk – Vēstule) pamatojusi ar likuma “Par tiesu varu” 28.² pantu un Ministru kabineta 2009. gada 10. februāra noteikumu Nr. 123 “Noteikumi par tiesu informācijas publicēšanu mājaslapā internetā un tiesu nolēmumu apstrādi pirms to izsniegšanas” (turpmāk – Noteikumi Nr. 123) 10.¹ un 18. punktu.

Saskaņā ar Fizisko personu datu aizsardzības likuma (turpmāk – FPDAL) 2. panta 3. un 4. punktu personas dati ir jebkāda informācija, kas attiecas uz identificētu vai identificējamu fizisko personu, savukārt, personas datu apstrāde ir jebkura ar personas datiem veikta darbība, tajā skaitā, personas datu vākšana, glabāšana, izmantošana, nodošana.

Iegūstot, glabājot, izmantojot un nododot tiesas spriedumos ietvertus fizisko personu personas datus (vārdu, uzvārdu, personas kodu un šo personu personas datus, kuri attiecas uz noziedzīgiem nodarījumiem, sodāmību krimināllietās, kā arī uz tiesas nolēmumu vai tiesas lietas materiāliem) ir personas datu apstrāde FPDAL 2. panta 4. punkta izpratnē.

Personas datu apstrāde ir jāveic saskaņā ar FPDAL, kura 7. pants paredz, ka personas datu apstrāde ir atļauta, ja tās veikšanai pastāv tiesisks pamats – pastāv vismaz viens FPDAL 7. panta nosacījums. Papildus tiesiskā pamata nodrošināšanai, veicot personas datu apstrādi, ir jāievēro arī FPDAL 10. panta pirmās daļas 2. punkts, saskaņā ar kuru personas datu apstrādi drīkst veikt tikai atbilstoši paredzētajam mērķim un tam nepieciešamajā apjomā.

FPDAL 12. pants nosaka, ka personas datus, kuri attiecas uz noziedzīgiem nodarījumiem, sodāmību krimināllietās un administratīvo pārkāpumu lietās, kā arī uz tiesas nolēmumu vai tiesas lietas materiāliem, drīkst apstrādāt tikai likumā noteiktās personas un likumā noteiktajos gadījumos.

No iepriekš minētā izriet, ka personas datus, kuri attiecas uz noziedzīgiem nodarījumiem un sodāmību krimināllietās, tiesas nolēmumu vai tiesas materiāliem Administrācija bija tiesīga apstrādāt neanonimizētā veidā šajā rakstā minētajā gadījumā TIS, ja tas ir noteikts likumā.

FPDAL 7. panta 3. punkts paredz, ka personas datu apstrāde ir atļauta tikai tad, ja likumā nav noteikts citādi un ja datu apstrāde nepieciešama pārzinim likumā noteikto pienākumu veikšanai. Saskaņā ar Latvijas Republikas Satversmes (turpmāk – Satversme) 116. pantu personas datus var apstrādāt, tai skaitā pieprasīt, saņemt un izmantot, tādā veidā ierobežojot Satversmes 96. pantā noteiktās tiesības, likumā paredzētajos gadījumos, lai aizsargātu citu cilvēku tiesības, demokrātisko valsts iekārtu, sabiedrības drošību, labklājību un tikumību. Satversmes tiesa 2010. gada 18. februāra spriedumā lietā Nr. 2009-74-01 norāda, ka Satversmē noteiktās pamattiesības var ierobežot, ja vien ierobežojums ir noteikts ar pienācīgā kārtā pieņemtu likumu, tam ir leģitīms mērķis un tas ir samērīgs (http://www.satv.tiesa.gov.lv/wp-content/uploads/2016/02/2009-74-01_Spriedums.pdf). Satversmes tiesa 2011. gada 14. marta spriedumā lietā Nr. 2010-51-01 norādīts, ka tiesību aktiem, kuros nosaka personas datu aizsardzības garantijas, ir jāatbilst datu aizsardzības jomas principiem, tajos jāparedz skaidrs mērķis, kura dēļ informācija par personu ir sniedzama, un jānosaka pēc iespējas nepārprotams šīs informācijas apstrādes nolūks, kā arī sniedzamās informācijas apjoms un veids (http://www.satv.tiesa.gov.lv/wp-content/uploads/2016/02/2010-51-01_Spriedums.pdf).

Papildus tam, FPDAL 13.¹ pants paredz, ka personas identifikācijas kodus drīkst apstrādāt vienā no šādiem gadījumiem:

- 1) ir saņemta datu subjekta piekrišana;
- 2) identifikācijas kodu apstrāde izriet no personas datu apstrādes mērķa;
- 3) identifikācijas kodu apstrāde nepieciešama turpmākas datu subjekta anonimitātes nodrošināšanai;
- 4) ir saņemta Datu valsts inspekcijas rakstveida atļauja.

Saskaņā ar FPDAL 2. panta 9. punktu par personas datu apstrādes (personas datu vākšanas, glabāšanas, izmantošanas, nodošanas) atbildību FPDAL ir atbildīgs pārzinis – fiziskā vai juridiskā persona, valsts vai pašvaldību institūcija, kura nosaka personas datu apstrādes mērķus un apstrādes līdzekļus, konkrētajā gadījumā Administrācija.

Likuma “Par tiesu varu” 28.² panta piektā daļa nosaka, ka atklātā tiesas sēdē pieņemtus tiesas spriedumus pēc to spēkā stāšanās publicē mājaslapā internetā, ja likumā nav noteikts citādi. Tāpat publicē arī tiesas lēmumus Ministru kabineta noteiktajā apjomā. Publicējot tiesas nolēmumus, aizsiedz to informācijas daļu, kas atklāj fiziskās personas identitāti.

Noteikumu Nr. 123 10.¹ punkts nosaka, ka piekļuve tiesvedības gaitas datiem pievienotajiem lietas materiāliem tiek nodrošināta lietas dalīb-

niekiem, ievērojot viņu procesuālo statusu lietā. Lai piekļūtu tiesvedības gaitas datiem pievienotajiem lietas materiāliem, lietas dalībnieks autorizējas portālā ar internetbankas starpniecību, izmantojot droša elektroniskā paraksta viedkarti, personas apliecību vai Administrācijas piešķirtos piekļuves rekvizītus.

Noteikumu Nr. 123 18. punkts paredz, ka Administrācija nodrošina, ka informācija par tiesnešu vai tiesas darbinieku amata vakancēm un izsludinātajiem amatu konkursiem tiek ievietota tiesu portālā ne vēlāk kā vienas darbdienu laikā pēc sludinājuma publicēšanas oficiālajā laikrakstā.

Iepriekš minēto ārējo normatīvo aktu normas, uz kurām Administrācija Vēstulē ir pamatojusi un norādījusi kā tiesisko pamatu tiesu nolēmumu un spriedumu ieviešanai un glabāšanai TIS, neparedz, ka šos tiesu nolēmumus (lēmumus) un spriedumus TIS jāievieto, jāglabā un jānodot tiesu tiesnešiem un to palīgiem neanonimizētā veidā ar lietas dalībnieku vārdiem, uzvārdiem, personas kodiem un personas datiem, kuri attiecas uz noziedzīgiem nodarījumiem, sodāmību krimināllietās, kā arī uz tiesas nolēmumu vai tiesas lietas materiāliem.

Likuma “Par tiesu varu” 28.⁶ panta sestā un septītā daļa nosaka, ka Ministru kabinets nosaka TIS izveidošanas, uzturēšanas un izmantošanas kārtību, kā arī minimālo iekļaujamās informācijas apjomu, ievērojot normatīvajos aktos noteiktos ierobežojumus. TIS iekļautā informācija ir ierobežotas pieejamības informācija, izņemot judikatūras datubāzi, kurā iekļautā informācija ir vispārpieejama.

Ministru kabineta 2016. gada 20. septembra noteikumu Nr. 618 “Tiesu informatīvās sistēmas noteikumi” (turpmāk – Noteikumi Nr. 618) 8.11.5. apakšpunkts paredz, ka TIS par tiesā izskatāmām lietām un materiāliem iekļauj informāciju par nolēmumu, norādot nolēmuma datni, ja nolēmums pieņemts atsevišķa procesuāla dokumenta veidā.

Noteikumu Nr. 618 10. punkts nosaka, ka TIS par krimināllietām un materiāliem papildus iekļauj šādu informāciju:

- 10.1. datumu, kad krimināllietā vai materiāli saņemti tiesā;
- 10.2. prokuratūru un prokuroru;
- 10.3. atzīmi, ka nav lietisko pierādījumu, vai informāciju par lietiskajiem pierādījumiem;
- 10.4. būtību;
- 10.5. Krimināllikuma (Kriminālkodeksa) pantu vai pantus;
- 10.6. informāciju par drošības līdzekļa piemērošanu, grozīšanu vai atcelšanu, norādot:

- 10.6.1. tā lēmuma pieņemšanas datumu, ar kuru piemērots, grozīts vai atcelts drošības līdzeklis;
- 10.6.2. drošības līdzekļa veidu;
- 10.6.3. lēmuma pieņēmēju;
- 10.6.4. drošības līdzekļa piemērošanas termiņu;
- 10.7. ja persona tiek notiesāta, informāciju par piemēroto sodu, norādot:
  - 10.7.1. izskatīšanas rezultātu par katru apsūdzības pantu;
  - 10.7.2. piesprietā soda un papildsoda veidu un apmēru;
  - 10.7.3. pārbaudes laiku (ja persona notiesāta nosacīti);
- 10.8. informāciju par soda izpildi:
  - 10.8.1. datumu, kad nolēmums nodots izpildei;
  - 10.8.2. institūciju, kurai nolēmums nodots izpildei;
  - 10.8.3. soda izpildes statusu (piemēram, “izpildīts”) un statusa noteikšanas un izmaiņu datumu.

Likuma “Par tiesu varu” 28.⁶ panta sestā un septītā daļa un Noteikumi Nr. 618 arī neparedz, ka tiesu nolēmumus (lēmumus) un spriedumus TIS jāievieto, jāglabā un jānodod tiesu tiesnešiem, to palīgiem un citiem TIS lietotājiem neanonimizētā veidā ar lietas dalībnieku vārdiem, uzvārdiem, personas kodiem un personas datiem, kuri attiecas uz noziedzīgiem nodarījumiem, sodāmību krimināllietās, kā arī uz tiesas nolēmumu vai tiesas lietas materiāliem.

No veiktā petījuma izriet, ka neviens likums, tai skaitā likums “Par tiesu varu”, neparedz pārzinim (Administrācijai) ievietot, glabāt un nodot tiesu tiesnešiem, to palīgiem un citiem TIS lietotājiem neanonimizētus tiesas lēmumus un spriedumus, kas satur lietas dalībnieku personas datus (vārdu, uzvārdu, personas kodu), kā arī personas datus, kuri attiecas uz noziedzīgiem nodarījumiem un sodāmību krimināllietās, tiesas nolēmumu vai tiesas materiāliem.

Raksta autors piekrīt, ka tiesām ir tiesības veikt TIS pieejamās informācijas apstrādi darba vajadzībām, bet autors vēlas atkārtoti uzsvērt, ka veicot šo datu apstrādi, neatkarīgi no tā, ka to veic attiecīgās tiesas tiesnesis vai cita persona, kurām ir lielāks ierobežojums un piekļuve TIS, ir jāievēro Latvijas Republikā spēkā esošie normatīvie akti, tai skaitā normatīvais regulējums attiecībā uz ierobežotas pieejamības informācijas pieprasīšanu un fizisko personu datu aizsardzības jomā.

No veiktā pētījuma izriet, ka tiesas mērķis, apstrādājot nolēmumu vai spriedumu, bija nodrošināt konkrētas lietas izspriešanu, kas ir saistīta ar attiecīgo lietu, vai arī iepazīties ar argumentāciju, kuru tiesa izmantojusi, piemērojot konkrētus normatīvos aktus.

TIS esošus nolēmumus tiesas bieži izmanto nolēmumu projektu sagatavošanā un vienotas prakses veidošanā. Tāpat, tiesnešiem iespēju robežās ir jāizmanto TIS, lai tiesneši būtu vismaz informēti par līdzīgām lietām un tajās izdarītajiem tiesas apsvērumiem, kā arī par augstākas instances tiesas praksi, noteiktos jautājumos iedibināto judikatūru (<http://at.gov.lv/files/uploads/files/archive/department3/2015/482-ska-2015.doc>).

Noteikumu Nr. 618 3. punkts nosaka, ka TIS izveidošanas un izmantošanas mērķis ir automatizēt tiesu lietvedības ciklu, nodrošinot vienotu elektronisku informācijas reģistrēšanu, apstrādi, glabāšanu, izmantošanu, pārraidīšanu un pieejamību, nepieciešamās informācijas apmaiņu starp tiesām un iestādēm, informācijas apmaiņu automatizētā režīmā ar citām informācijas sistēmām, kā arī automatizētu statistikas pārskatu sagatavošanu.

FPDAL 10. panta pirmās daļas 1. un 2. punkts paredz, ka, lai aizsargātu datu subjekta intereses, pārzinis nodrošina: 1) godprātīgu un likumīgu personas datu apstrādi un 2) personas datu apstrādi tikai atbilstoši paredzētajam mērķim un tam nepieciešamajā apjomā.

Pieprasot informāciju visām tiesām, kuras veica šajā rakstā minēto tiesas lēmumu un spriedumu apstrādi, tiesas norādīja, ka atbilstoši likuma "Par tiesu varu" normām, tiesnešiem ir jānodrošina vienotas tiesu prakses ievērošana. Attiecīgi viena no TIS darbības funkcijām ir arī vienotas tiesu prakses veicināšana, dodot iespēju tiesnesim vai tiesneša palīgam, kura amata pienākumos ietilpst nolēmumu projektu sagatavošana, sekot tam, kādi nolēmumi pieņemti līdzīgos gadījumos, tādējādi nodrošinot tiesiskās paļāvības principa ievērošanu. Ņemot vērā iepriekš minēto, secināms, ka galvenais mērķis TIS sistēmā esošo tiesas lēmumu un spriedumu izmantošanas (iegūšana un to tālāka apstrāde) mērķis ir tiesu prakses ievērošana un izmantošana.

Līdz ar to secināms, ka tiesnešiem un tiesnešu palīgiem, gatavojot savus lēmumus un spriedumus kokrētās tiesas sastāva izskatāmajā gadījumā, izmanto citu tiesu tiesnešu tiesu praksi (judikatūru), proti, argumentāciju, tai skaitā normatīvo aktu normu interpretāciju, kas tika izmantota un ņemta vērā izskatot (iztiesājot) konkrētu līdzīgu lietu (gadījumu). Tiesnesim, kurš izmanto citas tiesas lēmumus vai spriedumus, lai ar izveidojušos tiesu praksi un tiesu praksē nostiprinātām atziņām pamatotu savu lēmumu vai spriedumu, noskaidrotu objektīvu patiesību, taisnīgi un objektīvi pieņemtu lēmumu konkrētajā vai līdzīgā lietā, vienotas prakses veidošanai, izmantojot iedibināto judikatūru, ne tikai nav nozīmes tam,

ka kāda persona par konkrētu izdarītu likumpārkāpumu tika sodīta, bet arī šī informācija (personas dati) vispār nav nepieciešama sava (konkrēta tiesas sastāva) lēmuma (sprieduma) pieņemšanai.

Raksta autors vērs uzmanību uz to, ka iepriekš minēto mērķi var sasniegt savādāk ar mazāk datu subjektu tiesību uz savu personas datu aizsardzības ierobežošanas metodēm (līdzekļiem), proti, TIS sistēmā ievietot, glabāt un izmantot tiesnešu nolēmumu (spriedumu) datnes bez datu subjektu (lietas dalībnieku) personas datiem (vārdiem, uzvārdiem, personas kodiem, personas datiem, kuri attiecas uz noziedzīgiem nodarījumiem, sodāmību krimināllietās un administratīvo pārkāpumu lietās, kā arī uz tiesas nolēmumu vai tiesas lietas materiāliem).

Līdz ar to, ir secināms, ka Administrācijas šajā rakstā minētā rīcība, glabājot, izmantojot TIS un nododot TIS lietotājiem Krāslavas rajona tiesas 2008. gada 3. septembra spriedumu, Latvijas Republikas Augstākās tiesas 2015. gada 15. oktobra lēmumu (SKK-J-572/2015), Daugavpils tiesas 2016. gada 17. jūnija spriedumu, Latgales apgabaltiesas Krimināllietu tiesas kolēģijas 2016. gada 9. decembra spriedumu (lietas arhīva Nr. KA03-0179-16) krimināllietā Nr. 11240029208, kuras tiek glabātas TIS neanonimizētā veidā, proti ar fizisko personu personas datiem (vārdu, uzvārdu, personas kodu un personas datus, kuri attiecas uz noziedzīgiem nodarījumiem, sodāmību krimināllietās, kā arī uz tiesas nolēmumu vai tiesas lietas materiāliem), ir neatbilstoša FPDAL 7. pantam, 10. panta pirmās daļas 1. un 2. punktam, 12. un 13.¹ pantam.

Bibliogrāfija

1. Eiropas Parlamenta un Padomes 2016. gada 27. aprīļa regula (ES) 2016/679 par fizisku personu aizsardzību attiecībā uz personas datu apstrādi un sadu datu brīvu apriti un ar ko atceļ Direktīvu 95/46/EK (Visparīga datu aizsardzības regula). (In Latvian) Pieejams: <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/LV/TXT/?uri=CELEX%3A32016R0679> (skat. 06.09.2017.).
2. Fizisko personu datu aizsardzības likums. (In Latvian) Pieejams: <https://likumi.lv/doc.php?id=4042> (skat. 06.09.2017.).
3. Latvijas Republikas Augstākās tiesas Administratīvo lietu departamenta 2015. gada 6. novembra spriedums lietā Nr. A420446512 SKA-482/2015. (In Latvian) Pieejams: <http://at.gov.lv/files/uploads/files/archive/department3/2015/482-ska-2015.doc> (skat. 18.09.2017.).
4. Latvijas Republikas Satversmes tiesas 2010. gada 18. februāra spriedums lieta Nr. 2009-74-01. (In Latvian) Pieejams: http://www.satv.tiesa.gov.lv/wp-content/uploads/2016/02/2009-74-01_Spriedums.pdf

5. Latvijas Republikas Satversmes tiesas 2011. gada 14. marta spriedums lieta Nr. 2010-51-01. (In Latvian) Pieejams: http://www.satv.tiesa.gov.lv/wp-content/uploads/2016/02/2010-51-01_Spriedums.pdf
6. Likums “Par tiesu varu”. (In Latvian) Pieejams: <https://likumi.lv/doc.php?id=62847> (skat. 10.09.2017.).
7. Ministru kabineta 2009. gada 10. februāra noteikumi Nr. 123 “Noteikumi par tiesu informācijas publicēšanu mājaslapa interneta un tiesu nolēmumu apstrādi pirms to izsniegšanas”. (In Latvian) Pieejams: <https://likumi.lv/doc.php?id=187832> (skat. 15.09.2017.).
8. Ministru kabineta 2016. gada 20. septembra noteikumi Nr. 618 “Tiesu informatīvas sistēmas noteikumi”. (In Latvian) Pieejams: <https://likumi.lv/ta/id/284905-tiesu-informativas-sistemas-noteikumi> (skat. 15.09.2017.).

Data Protection and Rights on Criminal Protection of Privacy

Summary

The results of the conducted scam show that no law that is recognized as the sole legal basis for such data processing, including the Law “On Judicial Power”, does not provide for the Administrator (the Administration) to place, store and transfer non-anonymized court judges, their assistants and other users of the TIS. decisions and judgments containing personal data of the parties (name, surname, personal identity number), as well as personal data relating to criminal offenses and criminal convictions, court rulings or court materials.

Objectives of the processing of personal data (use other court decisions or judgments in order to make judgments or judgments based on established jurisprudence and judgments based on case-law, to establish objective truth, to make a decision in a particular or a similar and equitable and objective way, to develop common practice, using established jurisprudence) can achieve differently with fewer data subjects’ rights to their methods of restricting their personal data protection (means), namely, to place, store and use judge’s judgment files (judgments) in the TIS system without personal data of data subjects (parties) (names, surnames, personal codes, personal data relating to criminal offenses, criminal convictions and administrative offenses, as well as court rulings or court files).

Consequently, it can be concluded that the actions of the Administration in this article are inappropriate to Article 7, Article 10, Paragraph one, Clauses 1 and 2, Articles 12 and 13.1 of the Personal Data Protection Law.

Key words: personal data, processing of personal data, manager, purpose and legal basis, court informative system, evaluation.

VIDES KRIMINĀLTIESISKĀ AIZSARDZĪBA LATVIJĀ PĒC NEATKARĪBAS ATGŪŠANAS

Rakstā tiek aplūkoti vides krimināltiesiskās aizsardzības tiesību normu vēsturiskie un saturiskie aspekti, to attīstība laikā no neatkarības atgūšanas 1990. gadā līdz 2017. gadam, ne tik daudz hronoloģiski izsekojot (kas nav pilnībā iespējams raksta ierobežotā apjoma dēļ), bet iezīmējot būtiskākās izmaiņas attiecībā uz vides krimināltiesisko aizsardzību Latvijā pēc neatkarības atgūšanas. Pēc neatkarības atgūšanas Latvija pakāpeniski atteicās no padomju tiesībām, izvirzīja par valsts konstitucionālu pienākumu aizsargāt vidi, sistematizēja normas, kas paredz kriminālatbildību par vides aizsardzības noteikumu pārkāpšanu, izveidojot Latvijas Krimināllikuma Sevišķās daļas atsevišķu nodaļu, kas uzskatāms par ievērojamu sasniegumu krimināltiesību teorijā. Autore kā publikācijas mērķi izvirza Latvijas vides aizsardzības tiesību attīstības apskatu pēc 1990. gada 4. maija Deklarācijas “Par Latvijas Republikas neatkarības atjaunošanu” (<https://likumi.lv/doc.php?id=75539>) pieņemšanas, kā arī, vides aizsardzības tiesību strukturēšanas problemātiku.

Atslēgas vārdi: vides krimināltiesiskā aizsardzība; atbildība par nodarījumiem pret dabas vidi.

Kopš neatkarības atgūšanas 1990. gadā, Latvija piedzīvojusi straujas tiesību sistēmas izmaiņas, arī vides aizsardzības jomā. Ar 1990. gada 4. maija Deklarāciju “Par Latvijas Republikas neatkarības atjaunošanu”, Latvija pakāpeniski atteicās no padomju tiesībām, notika pāreja no plānveida apsaimniekošanas modeļa uz tirgus ekonomiku. Lielo valsts lauksaimniecības uzņēmumu vietā sāka veidoties daudzi nelieli zemes īpašumi, jo uzsākta galvenā dabas resursa – zemes reforma ar mērķi: pakāpeniskas privatizācijas gaitā pārkārtot zemes lietošanas un īpašuma tiesiskās, sociālās un ekonomiskās attiecības laukos, lai veicinātu Latvijas tradicionālā lauku dzīvesveida atjaunošanu, nodrošinātu dabas un citu resursu saimniecisku izmantošanu un aizsardzību (<https://likumi.lv/ta/id/72849-par-zemes-reformu-latvijas-republikas-lauku-apvidos>). Tika atjaunotas zemes īpašuma tiesības bijušajiem zemes īpašniekiem, kam tās bija 1940. gada 21. jūlijā, vai viņu mantiniekiem, notika zemes privatizācija, kas paredzēja kopā ar zemi privatizēt uz tās augošos mežus, daudzgadīgos stādījumus un virszemes (izņemot publiskos) ūdeņus (<https://likumi.lv/doc.php?id=74241>). Daudzo pieņemto lēmumu rezultātā – zeme, ūdeņi,

meži, tai skaitā īpaši aizsargājamās teritorijas *pakāpeniski nonāca privātīpašumā*, kas vides aizsardzību nebūt neuzlaboja.

Vides kā cilvēktiesību aizsardzības kontekstā, svarīgs dokuments tika pieņemts 1991. gada 10. decembrī – Augstākās Padomes konstitucionālais likums “Cilvēka un pilsoņa tiesības un pienākumi” (AP konstitucionālais likums “Cilvēka un pilsoņa tiesības un pienākumi” 43. pants), kas formulēja, ka dabas, kultūrvides, ainavu, vēstures un arhitektūras pieminekļu un vides aizsardzība ir katras personas, visas sabiedrības un valsts pienākums. Šī likuma norma bija spēkā līdz Latvijas Republikas Satversmē veiktajiem grozījumiem 15.10.1998. papildinot Satversmi ar 8. nodaļu “Cilvēka pamattiesības” un nosakot, ka valsts aizsargā ikviena tiesības dzīvot labvēlīgā vidē, sniedzot ziņas par vides stāvokli un rūpējoties par tās saglabāšanu un uzlabošanu (115. pants), kas ietver sevī divus būtiskus satura elementus (Latvijas Republikas Satversmes komentāri 2011): valsts konstitucionālu pienākumu aizsargāt vidi un personu subjektīvās tiesības dzīvot labvēlīgā vidē.

Pēc neatkarības atgūšanas 1990. gadā, attiecībā uz dabas/vides aizsardzību Latvijā spēkā bija virkne normatīvo aktu, tai skaitā galvenie:

- 1) Latvijas PSR kriminālkodekss (LPSR KK), pieņemts 1961. gada 6. janvārī, spēkā no 1961. gada 1. aprīļa līdz 1991. gada 29. augustam, kad tika pārņemts un darbojās jau kā Latvijas Kriminālkodekss (LKK) līdz 1999. gada 1. aprīlim, kad spēkā stājās Latvijas Republikas Saeimā 1998. gada 17. jūnijā pieņemtais un Latvijā pašreiz spēkā esošais Krimināllikums;
- 2) Latvijas Administratīvo pārkāpumu kodekss (1984), kur atsevišķā (septītajā) nodaļā noteikta atbildība par administratīvajiem pārkāpumiem vides, vēstures un kultūras pieminekļu aizsardzībā, spēkā esošs;
- 3) Ar Latvijas Republikas Augstākās Padomes 1991. gada 29. augusta lēmumu (<https://m.likumi.lv/doc.php?id=68772>) noteica, ka līdz attiecīgo likumdošanas aktu pieņemšanai Latvijas Republikas teritorijā piemērot un uzskatīt par Latvijas kodeksiem, cita starpā, sekojošus Latvijas PSR kodeksus: Latvijas PSR (Latvijas) kriminālkodeksu (turpmāk – Latvijas KK); meža kodeksu (pieņemts 1979. gadā); ūdeņu kodeksu (1973.); zemes dziļu kodeksu (1975.).

1990. gada 18. oktobrī ar LR Augstākās Padomes Prezidija lēmumu “Par darba grupu izveidošanu Latvijas Republikas kriminālkodeksa, Kriminālprocesa kodeksa, Sodū izpildes kodeksa, Administratīvo pārkāpumu kodeksa un Latvijas Republikas likumprojekta par tiesu iekārtu

izstrādāšanai” tika apstiprināta jaunā krimināllikuma projekta izstrādes darba grupa. Jaunā krimināllikuma projekta koncepciju apstiprināja Augstākās Padomes Prezidijs 1991. gada februārī, kad arī sākās jauna Latvijas krimināllikuma projekta izstrāde. Darba grupa vienlaikus darbojās divos virzienos: pie jauna krimināllikuma izstrādes un spēkā esošā kriminālkodeksa grozījumiem atbilstoši Latvijas jaunajai politiskajai un ekonomiskajai sistēmai. 1994. gada maijā Krimināllikuma projekta pirmais variants kā Krimināllikuma Vispārīgā daļa kopā ar Sevišķo daļu iesniegta Tieslietu ministrijā. Būtiskākais, ka Krimināllikuma Sevišķajā daļā tika izveidota jauna atsevišķa nodaļa – “Noziedzīgi nodarījumi pret dabas vidi” (sākotnējais nosaukums “Ekoloģiskie noziedzīgie nodarījumi”), kurā iekļauts ievērojami lielāks normu skaits salīdzinājumā ar iepriekšējo likumu. Dabas vides aizsardzības interešu nozīmīguma dēļ šī nodaļa tika iekļauta sevišķās daļas trešajā vietā tūlīt aiz starptautiskajiem noziegumiem un noziegumiem pret valsti (http://www.lu.lv/fileadmin/user_upload/lu_portal/apgads/PDF/LU_Juridiska-Zin_Nr-1.pdf). Salīdzinājumam: no LPSR KK dažām normām, kurās paredzēta atbildība par nodarījumiem pret dabas vidi, to skaits pagājušā gadsimta septiņdesmitajos gados pieauga līdz divpadsmit normām. Savukārt Krimināllikuma projektā 1994. gadā tādu normu skaits jau sasniedza divdesmit, un tās detalizēti aptvēra visas dabas vides jomas un iespējamus tās apdraudējumus (http://www.lu.lv/fileadmin/user_upload/lu_portal/apgads/PDF/LU_Juridiska-Zin_Nr-1.pdf). Krimināllikuma projektā uz 1994. gada maiju vienkopus 11. nodaļā apvienotas vides aizsardzības normas, kas līdz tam bija izvietotas dažādās nodaļās Latvijas Kriminālkodeksa (LKK) Sevišķajā daļā: gan nodaļā “Saimnieciskie noziegumi”, nodaļā “Noziegumi pret sabiedrisko drošību, sabiedrisko kārtību un iedzīvotāju veselību”. Bez tam, Krimināllikumā gala redakcijā uz 01.04.1999. 11. nodaļā tika iekļautas vairākas normas par noziedzīgiem nodarījumiem pret dabas vidi, par kuriem Latvijas Kriminālkodeksa Sevišķajā daļā kriminālatbildība līdz tam nebija noteikta (<https://likumi.lv/doc.php?id=88966>). Tika iekļautas sekojošas jaunas normas: Par zemes, tās dziļū, ūdeņu vai mežu apsaimniekošanas vai izmantošanas noteikumu pārkāpšanu, ja ar to radīts būtisks kaitējums dabas videi, cilvēku veselībai, mantiskajām vai saimnieciskajām interesēm (96. pants); Jūras dabas resursu izmantošanas noteikumu pārkāpšana (97. pants.); 99. pants. Bīstamo atkritumu likvidācijas noteikumu pārkāpšana; 100. pants. Bīstamu vielu neatļauta apglabāšana ūdeņos un zemes dzīlēs; 106. pants. Datu slēpšana par dabas

vides piesārņojumu; 115. pants. Valsts īpaši aizsargājamo dzīvnieku un augu iznīcināšana un bojāšana.

Pēc septiņu gadu darba Latvijas Kriminālkodeksa vietā Latvijas Republikas Saeima 1998. gada 17. jūnijā pieņēma Latvijā arī patreiz spēkā esošo Krimināllikumu, kur Sevišķajā daļā iekļauta XI nodaļa “Noziedzīgi nodarījumi pret dabas vidi” ar 20 normām no 96. līdz 115. pantam. Tātad būtiskākās izmaiņas attiecībā uz vides krimināltiesisko aizsardzību Latvijā stājās spēkā 1999. gada 1. aprīlī ar Krimināllikumu.

1998. gada 15. oktobrī pieņēma vēl vienu nozīmīgu likumu – “Par Krimināllikuma spēkā stāšanās laiku un kārtību”, kurā noteikts, ka līdz ar Krimināllikuma spēkā stāšanos, spēku zaudēja iepriekšējais 1961. gada 6. janvārī pieņemtais kriminālkodekss, kas darbojās kā Latvijas PSR kriminālkodekss (LPSR KK) no 1961. gada 1. aprīļa, bet kopš 1991. gada 29. augusta – kā Latvijas Kriminālkodekss.

Pēc vairāku gadu praksē sastaptajām problēmām attiecībā uz meža videi nodarītā kaitējuma aprēķināšanu (Latvijas Republikas Augstākās tiesas Senāta Krimināllietu departamenta 2011. gada 18. maija lēmums lietā SKK – 180/2011 (Krimināllieta Nr. 11250015002)), 09.05.2002. likums papildināts ar pielikumu, kurā noteiktikritēriji, pēc kuriem nosakāms apdraudējums vai ievērojams apdraudējums ar likumu aizsargātajām interesēm un tiesībām meža vides saglabāšanā. Pamatojoties uz Krimināllikuma 5. panta otro daļu, šie kritēriji piemērojami, izvērtējot ar likumu aizsargāto interešu un tiesību apdraudējumu arī tajās krimināllietās, kurās celtas apsūdzības par noziedzīgiem nodarījumiem, kas izdarīti pirms 2002. gada 12. jūnija, kad stājās spēkā likums, ar kuru minētais pielikums pievienots likumam “Par Krimināllikuma spēkā stāšanās un piemērošanas kārtību” (sk. arī Latvijas Republikas Augstākās tiesas Senāta Krimināllietu departamenta 2011. gada 18. maija lēmumu lietā SKK – 180/2011 (Krimināllieta Nr. 11250015002)).

Krimināllikumā vairākkārt veikti grozījumi, kopš spēkā stāšanās ir veikti 59 grozījumi (<https://likumi.lv/doc.php?id=88966>) līdz 22.06.2017., savukārt LAPK 147 grozījumi (<https://likumi.lv/doc.php?id=89648>). Arī attiecībā uz vides aizsardzību, KL normas grozītas vismaz 7 reizes. Apjomīgi grozījumi KL pieņemti 21.10.2010. atbilstoši Eiropas Parlamenta un Padomes direktīvas nosacījumiem 2008/99/EK (<http://eur-lex.europa.eu/legal-content/LV/TXT/ELI/?eliuri=eli:dir:2008:99:oj>) par vides krimināltiesisko aizsardzību, kuras mērķis ir nodrošināt augstu vides aizsardzības līmeni. Tika atzīts, ka KL paredzētais par vides noziedzīgiem nodarījumiem neatbilst direktīvā paredzētajam, kur iekļautie

pasākumi vērsti uz vides efektīvāku aizsardzību, izmantojot krimināl-tiesisko regulējumu. Direktīvā paredzēti tādi nodarījumi, kas būtu atzīstami par noziedzīgiem nodarījumiem pret vidi Kopienas mērogā, paredzēti arī konkrēti nodarījumi pret vidi, kādus dalībvalstīm jānodrošina, lai tie tiktu atzīti par noziedzīgiem nodarījumiem. Direktīvā nav paredzēta atkārtotības pazīme kā noziedzīgo nodarījuma sastāva veidojošā pazīme, par noziedzīgiem nodarījumiem atzīstami tādi nodarījumi, kas izdarīti nelikumīgi, ar nodomu vai vismaz aiz rupjas nolaidības. Kā kvalificējošā pazīme tiek paredzēts būtisks kaitējums vai smagas sekas.

Tā kā Krimināllikums satur blanketas normas, tad šajā rakstā ierobežotā apjoma dēļ nav iespējams iztirzāt jautājumus par normatīvajiem aktiem un to izmaiņām, kas regulē meža, meģību, īpaši aizsargājamo teritoriju, ūdeņu, gaisa, zemes dziļļu apsaimniekošanu Latvijā pēdējo 27 gadu laikā, jo piemēram, meža nozari vien Latvijā regulē vairāk nekā 20 normatīvie akti. Par būtiskāko laikā no neatkarības atgūšanas 1990. gada līdz 2017. gadam uzskatāms valsts noteiktais konstitucionālais pienākums aizsargāt vidi, normu, kas paredz kriminālatbildību par vides aizsardzības noteikumu pārkāpšanu sistematizēšana Latvijas Krimināllikuma Sevišķās daļas atsevišķā nodaļā, kā arī kopš Latvijas uzņemšanas Eiropas Savienībā, tās normatīvo aktu, tai skaitā vides aizsardzības prasību iestrāde Latvijas normatīvajos aktos.

Bibliogrāfija

1. Grūtups, A., Krastiņš, E. Īpašuma reforma Latvijā. Rīga: Mans īpašums, 1995.
2. Krastiņš, U. Latvijas kriminālās likumdošanas pēctecība nodarījumos pret dabas vidi. Jurista Vārds, Nr. 29 un 30, 2000, 26. septembrī un 10. oktobrī.
3. Krauss D., Pastile K. Krimināltiesību pamatjautājumi Latvijā un Vācijā, Latvijas Vēstnesis, 2002. 175. lpp.
4. Latvijas Republikas (turpmāk – LR) AP 13.06.1990. lēmums “Par agrāro reformu Latvijas Republikā”. AP Ziņotājs, Nr. 29, 1990.
5. LR AP 20.06.1990. likums “Par Latvijas Republikas Vides aizsardzības komiteju”. Pieejams: <http://www.likumi.lv/doc.php?id=76192>
6. LR AP 21.11.1990. likums “Par zemes reformu Latvijas Republikas lauku apvidos”. AP Ziņotājs, Nr. 49, 1990.
7. LR AP 21.06.1991. likums “Par zemes lietošanu un zemes ierīcību”. AP Ziņotājs, Nr. 31/32, 1991.
8. LR AP 06.08.1991. likums “Par vides aizsardzību”. Pieejams: <http://www.likumi.lv/doc.php?id=68676>

9. LR AP 09.07.1992. likums “Par zemes privatizāciju lauku apvidos”. AP Ziņotājs, Nr. 32/33/34, 1992.
10. Latvijas Republikas Satversmes komentāri. VIII nodaļa Cilvēka pamattiesības. Rīga: Latvijas Vēstnesis, 2011.
11. Tiesību harmonizācija Baltijas jūras reģionā pēc ES paplašināšanās. 2007. gada starptautiskās zinātniskās konferences rakstu krājums, LU Akadēmiskais apgāds, 2012., 462 lpp.

Criminal Protection of Environment in Latvia after Recovery of Independence

Summary

Latvia since beginning of the 1990s when the Soviet Union came to an end has undergone rapid sistem of law changes. This paper shall review of the development of environmental criminal – legal protection in the Republic of Latvia 1990–2017.

Key words: Environmental criminal – legal protection, Criminal Ofences against the Environment.

VALSTS DROŠĪBAS UN TIESĪBAIZSARDZĪBAS IESTĀŽU PROFESIONĀLĀS DARBĪBAS KVALITĀTE KĀ VIENS NO GALVENAJIEM DEMOKRĀTISKAS UN TIESISKAS VALSTS FUNKCIONĒŠANAS PRIEKŠNOSACĪJUMIEM

Valsts un drošība ir nesaraujami saistīti jēdzieni, sabiedrības drošības nodrošināšana ir viens no valsts prioritārajiem pamatuzdevumiem, kas veido pamatu personas, sabiedrības un valsts pastāvēšanai, progresīvai attīstībai un funkcionēšanai.

Efektīva, uz rezultāta sasniegšanu orientēta valsts drošības un tiesību aizsardzības iestāžu sistēma un augsti kvalificēts personāls ir priekšnosacījums valsts un sabiedrības aizsardzībai no sabiedriskās drošības un kārtības apdraudējumiem.

Kvalitatīvai Valsts policijas darbības rezultātu novērtēšanai ir nepieciešama efektīva, zinātniski pamatota novērtēšanas sistēma, kuras struktūru veido vairāki ārēji un iekšēji rakstura kritēriji.

Viens no darbības efektivitātes novērtēšanas sistēmas pamatelementiem ir valsts iedzīvotāju attieksme pret Valsts policijas veicamo funkciju kvalitāti, kas globālajā kontekstā nosaka sabiedrības uzticības līmeni pastāvošai valsts iekārtai, tādējādi stiprinot piederības sajūtu valstij un veicinot vēlmi sniegt ieguldījumu un atbalstu kā sabiedriskās drošības un kārtības nodrošināšanā, tā arī visas valsts, tajā skaitā atsevišķu tās daļu attīstībā un izaugsmē globālajā kontekstā.

Zinātniskā raksta mērķis – veikt pastāvošās Valsts policijas darbības rezultātu novērtēšanas sistēmas analīzi, tajā skaitā vienā no svarīgākajām pozīcijām, kas atspoguļo valsts iedzīvotāju uzticības līmeni Valsts policijai, identificēt minētā kritērija būtību, nozīmi un vietu Valsts policijas darbības rezultātu novērtēšanas struktūrā, kā arī, balstoties uz izstrādātajiem secinājumiem, sniegt priekšlikumus turpmāk veicamajiem pasākumiem Valsts policijas darbības efektivitātes novērtēšanas sistēmas pilnveidošanai.

Uzdevumi – sniegt ieskatu Valsts policijas amatpersonu ar speciālajām dienesta pakāpēm darbības rezultātu novērtēšanas mehānismā, pievērsties realizētajām aktivitātēm tā satura uzlabošanai, izvērtēt veiktos pasākumus “uz sabiedrību vērsta policijas darba” filozofijas ieviešanai Valsts policijas darba struktūrā, kā arī aplūkot ārvalstu pieredzi jautājuma kontekstā.

Pētījuma problēma – Valsts policijas iekšējā normatīvā regulējuma trūkums Valsts policijas un tās struktūrvienību darbības rezultātu efektivitātes novērtēšanai plašu ārējo un iekšējo kritēriju aspektā. Pamatā kvantitatīvo rādītāju izmantošana policijas darba rezultātu analīzei. Nepieciešamība nostiprināt “uz sabiedrību vērsta policijas darba” filozofiju kvalitatīvo Valsts policijas darbības rezultātu novērtēšanas rādītāju struktūrā.

Secinājumi – efektīva, zinātniski pamatota Valsts policijas darba rezultātu novērtēšanas sistēma, kas ietver plašu ārējo un iekšējo kritēriju spektru, ir svarīga Valsts policijas funkcionēšanas sastāvdaļa, kas sniedz iespēju noteikt Valsts policijas darbības rezultātu atbilstību deleģētajiem uzdevumiem, savlaicīgi identificēt trūkumus un veikt pasākumus to novēršanai; sabiedrības attieksme pret Valsts policijas darbību ir viens no svarīgākajiem elementiem kvalitatīvo policijas darba rezultativitātes novērtēšanas kritēriju lokā.

Atslēgas vārdi: valsts un sabiedrības drošība; policijas darbības efektivitātes novērtēšanas kritēriji; policija un sabiedrība; sabiedrības attieksme pret policiju; sabiedrības uzticība policijai.

Tiešās pārvaldes iestāžu amatpersonu darba kvalitātes novērtēšanas procedūra un tās pamatojums ir ietverts valsts tiesību aktu struktūrā, paredzot nepieciešamību veikt amatpersonas intelektuālā un fiziskā potenciāla novērtēšanu, ilgtermiņa perspektīvā nodrošinot pilnvērtīgu ieguldījumu iestādei izvirzīto uzdevumu īstenošanā un mērķu sasniegšanā.

Iekšlietu ministrijas sistēmas iestāžu un Ieslodzījuma vietu pārvaldes amatpersonu ar speciālajām dienesta pakāpēm darbības un tās rezultātu novērtēšanas sistēma tika aktualizēta 2017. gadā (MK noteikumi Nr. 845., 01.01.2017.), apzinoties trūkumus pastāvošajā darbības rezultātu novērtēšanas mehānismā attiecībā uz novērtēšanas procesa atbilstību iestāžu veicamo funkciju specifikai un dažādībai, kurus bija paredzēts uzlabot, ieviešot jaunajā regulējumā dinamisku kompetenču vērtēšanu, kā arī pilnveidot un vienkāršot novērtēšanas sistēmas administrēšanas procesu.

Viennozīmīgi, pastāvošā darbības kvalitātes novērtēšanas sistēma sniedz iespēju novērtēt konkrētas amatpersonas darbības rezultātus, noteikt turpmāk veicamos uzdevumus, apzināt attīstības vajadzības un profesionālās kompetences pilnveides nepieciešamību, kas kopumā veicina iestādes resursu efektīvu pārvaldību, nodrošina motivēta un profesionāla personāla iesaisti iestādei deleģēto funkciju īstenošanā, kā arī sekmē Valsts policijas darbības mērķa sasniegšanu globālajā kontekstā.

Tomēr, augsti novērtējot aktuālās amatpersonu ar speciālajām dienesta pakāpēm darbības un tās rezultātu novērtēšanas sistēmas saturu, būtību un mērķi, jāatzīst, ka pastāvošais modelis nesniedz iespēju visaptveroši novērtēt Valsts policijas darbības rezultativitāti, kā kopumā, tā arī tās atsevišķo struktūrvienību funkcionēšanas aspektā, kas, nespējot, ir būtiski nepieciešams Valsts policijas darbības modeļa efektivitātes novērtēšanai, iespējamo trūkumu identificēšanai un turpmāko rīcības virzienu noteikšanai.

Papildus minētajam, Valsts policijas darbības rezultativitāte tiek vērtēta, pamatā balstoties uz darba rezultātu kvantitatīvajiem rādītājiem tās ikgadējos publiskajos pārskatos, kuros tiek izmantota reģistrēto un atklāto noziedzīgo nodarījumu un likumpārkāpumu skaita dinamika un citi ar to saistīti statistikas dati.

Izklāstīto apsvērumu kontekstā ir skaidri saskatāma kvantitatīvo un kvalitatīvo policijas darba rādītāju apvienošanas nepieciešamība, paplašinot eksistējošā, statistisko datu (reģistrētie noziedzīgie nodarījumi, uzsāktie un kriminālvajāšanai nosūtītie kriminālprocesi, izņemtās nelikumīgajā aprītē esošās materiālās vērtības u.c.) apkopošanas modeļa ietvaru.

Proti, ar mērķi rast risinājumu Valsts policijas darbības rezultātu novērtēšanas modeļa pilnveidošanai, tika veikta zinātnisko darbu krājumu, normatīvā regulējuma un citu materiālu un avotu apzināšana, kuru ietvaros būtu veikta policijas darbības rezultātu efektivitātes novērtēšanas kritēriju analīze. Izpētes rezultātā tika konstatēts, ka Valsts policijas darba efektivitāte daudzpusīgi un detalizēti izanalizēta tikai viena zinātniski pētnieciskā projekta kontekstā – Latvijas Policijas akadēmijas 2008. gadā veiktajā pētījumā “Valsts policijas darba efektivitātes vērtēšanas kritēriji”, ar mērķi sagatavot zinātniski pamatotus normatīvo aktu projektus par Valsts policijas atsevišķas amatpersonas ar speciālo dienesta pakāpi, policijas iestādes struktūrvienības (kārtības policijas; kriminālpolicijas; izmeklēšanas), policijas teritoriālās struktūrvienības (iecirķņa; reģiona) un iestādes kopumā darbības efektivitātes vērtēšanas kritērijiem un kārtību.

Pētījuma ietvaros tika veikta iespējamo Valsts policijas struktūrvienību vērtēšanas kritēriju analīze, kā rezultātā tika secināts, ka “pašlaik pieejamā statistiskā un faktiskā (vērtējošā) informācija nav pietiekosa kā Valsts policijas atsevišķas struktūrvienības, tā arī atsevišķas policijas amatpersonas darbības efektivitātes pēc iespējas objektīvākai novērtēšanai. Pētījums liecina, ka praksē vēl vispār nav mēģināts vērtēt kā policijas struktūrvienības darbības vērtējumu iespaido citu policijas institūciju darbība, ir sevišķi pašvaldības policijas un Valsts robezsardzes teritoriālo struktūrvienību darbības efektivitāte” (Latvijas Policijas akadēmija 2008).

Respektīvi, izklāstītie apsvērumi nepārprotami liecina par vispusīgas, objektīvas, zinātniski pamatotas Valsts policijas un tās atsevišķu struktūrvienību darbības efektivitātes novērtēšanas kritēriju sistēmas izstrādes nepieciešamību, kas ietvertu kā ārējo, tā arī iekšējo kritēriju loku. Ārējo kritēriju struktūras provizorisko komponentu saturs var izpausties sekojoši: tiesiskais kritērijs (efektīvs krimināltiesiskais un kriminālprocesuālais

regulējums); kriminālistiskais kritērijs (kriminogēnās situācijas analīze attiecīgās policijas struktūrvienības apkalpojamajā teritorijā (reģistrēto noziedzīgo nodarījumu un kriminālpārkāpumu analīze; administratīvās prakses analīze; kriminālprocesuālās darbības analīze; operatīvās darbības analīze; iedzīvotāju demogrāfiskā raksturojuma analīze); socioloģiskais kritērijs (iedzīvotāju aptaujas (ievērojot to sociāli demogrāfiskā portreta aspektus) par policijas darbības vērtējumu tās apkalpojamajā teritorijā; publikāciju masu informācijas līdzekļos analīze u.c.). Savukārt provizorisko iekšējo kritēriju saturu varētu veidot sekojošo elementu loks: noziedzīgo nodarījumu, kriminālpārkāpumu un administratīvo pārkāpumu atklāšanas efektivitāte (policijas reaģēšanas ātrums uz paziņojumiem par likuma pārkāpumiem; prokuratūru un tiesu statistika attiecībā pret policijas uzsāktajiem kriminālprocesiem); preventīvais darbs noziedzīgo nodarījumu, kriminālpārkāpumu un administratīvo pārkāpumu novēršanā un atklāšanā (preventīvo pasākumu skaits un raksturs; sadarbība ar pašvaldības policiju, nevalstiskām organizācijām u.c. partneriem); dienesta disciplīna un profesionālās ētikas kodeksa ievērošana (dienesta pārbaužu skaits; iedzīvotāju iesniegumu analīze); atbilstošs materiāli tehniskais nodrošinājums (atbilstošs atalgojums; nodrošinājums ar materiāltehniskajiem līdzekļiem u.c.); kvalitatīva personāla atlases un vadības sistēma; efektīva izglītības un profesionālās kompetences pilnveides sistēma.

Savukārt, plašas Valsts policijas darbības efektivitātes novērtēšanas sistēmas lokā izkristalizējas viens no tās pamatelementiem – “uz sabiedrību vērsta policijas darba” filozofija, kuras kontekstā ir jāuzsver, ka “sabiedrības uzticēšanās policijai ir jābūt vienam no galvenajiem kritērijiem, vērtējot policijas darba kvalitāti” (Latvijas Policijas akadēmija 2008).

Jāakcentē, ka policijas un sabiedrības mijiedarbības nozīmīgums, “uz sabiedrību vērsta policijas darba” būtiskums kopīgo mērķu sasniegšanā, nodrošinot valsts iedzīvotājiem iespēju dzīvot drošā un labklājīgā vidē, tiek atzīts daudzās pasaules valstīs, apzinoties, ka pat augsti profesionāla tiešo dienesta pienākumu pildīšana noziedzīgo nodarījumu un likumpārkāpumu atklāšanā un novēršanā neveido tiesībaizsardzības iestāžu darba caurspīdīgumu, tādējādi, neveicina valsts iedzīvotāju izpratni par policijas darba būtību un nozīmi, neveido atgriezenisko saiti un neveicina sabiedrības uzticēšanos policijai kopumā.

Ir jāatzīmē, ka “uz sabiedrību vērsta policijas darba filozofija tiek integrēta Eiropas un Amerikas Savienoto Valstu policijas dienestu darbā, likumdošanā un vērtību sistēmā. Piemēram, Beļģijā šīs vērtības ir nostipri-

nātas kā vērtību pilāri, kuru pamatā ir: 1) atvērtība, 2) problēmu risināšana, 3) partnerība, 4) atbildība, 5) deleģēšana un līdzatbildība. Īrijas policija savu misiju formulējusi šādi: “Uz sabiedrību orientēts policijas dienests, kas proaktīvā veidā dod savu ieguldījumu neapdraudētai un drošai sabiedrībai.” To valstu policijas dienesti, kas jau sen atzinuši un integrējuši savā ikdienas darbā uz sabiedrību vērsta policijas darba metodes, turpina izvērtēt efektīvākos veidus, kā šo filozofiju formulēt, piemēram, Nīderlandē uz sabiedrību vērsta policijas darba modelis tika izveidots 2006. gadā, nosaucot to “Policija attīstībā”. Somijā un Zviedrijā pastiprināta uzmanība tiek pievērsta nacionālajai drošības stratēģijai un sadarbībai starp dažādām valsts institūcijām. Somijas uz sabiedrību vērsta policijas darba stratēģija, kas izstrādāta 2007. gadā, paredz minēto principu modernizāciju atbilstoši 21. gadsimta prasībām, īpaši ņemot vērā procesus Eiropas Savienības dalībvalstīs un Hāgas programmu. Darbs ar sabiedrību stratēģijā ir noteikts kā prioritāte, tā nostiprināta arī dažādos tiesību aktos, kas paredz un uzliek par pienākumu plašu sadarbību starp dažādām valsts iestādēm. Tā kā Somijas policijai ir viens no augstākajiem reitingiem Eiropā, arī stratēģija paredz uzdevumu Somijas policijai noturēt esošos rādītājus. Viens no Somijas policijas darba pamatprincipiem ir arī iespējami agra iejaukšanās, respektīvi, prevencijas, nozīme policijas darbā. Zviedrijas policija īpašu uzmanību pievērš tieši mazākumtautību, imigrantu un sociāli izolēto grupu integrēšanai sabiedrībā un drošības jautājumiem lielajās pilsētās, kā arī starpdisciplinārai nauda noziegumu prevencijai. Čehijas speciālistu izpratnē Community Policing ir policijas darba stratēģijas un filozofijas savienojums, kura pamatā ir pārliecība, ka sabiedrības dalība, sadarbība un atbalsts var veicināt kvalitatīvāku noziedzības kontroli, jo tradicionālie paņēmieni nesniedz gaidāmo efektu. Sabiedrība var palīdzēt, norādot tās bažu un nedrošības cēloni un pievēršot policijas uzmanību aktuālām problēmām. Arī salīdzinoši jaunais, 2009. gadā pieņemtais, Čehijas policijas likums nostiprina policijas un sabiedrības sadarbības principus, kā arī atļauj slēgt sadarbības līgumus. Beļģijas policijas normatīvajos aktos norādīts, ka uz sabiedrību vērsti policijas darba principi attiecas uz visiem policijas darbiniekiem. Tādējādi īpaši uzsverta visu policijas dienestu darbinieku saistība ar uz sabiedrību vērstām policijas darba metodēm un atbildība par šo metožu īstenošanu savā ikdienas darbā neatkarīgi no ieņemamā amata un darba specifikas organizācijā” (Bērziņa-Ruķere u.c. 2012).

Pēdējos gados arī Valsts policija, atzīstot un augsti novērtējot sabiedrības atbalsta policijas darbam svarīgumu, īstenoja vairākas aktivitātes

Community Policing sistēmas ieviešanai Valsts policijas funkcionēšanas struktūrā.

Par jautājuma aktualitāti liecina “Pilotprojekts Talsu rajona policijas pārvaldē – uz sabiedrību vērsts policijas darbs” (2009./2012. g.). Īpaša uzmanība projekta gaitā tika pievērsta iedzīvotāju viedokļa par vietējām drošības problēmām noskaidrošanai, kā arī tradicionālajiem jautājumiem par sabiedrības uzticēšanos un neuzticēšanos Valsts policijai un tās iemesliem. Projekta laikā sabiedrības uzticēšanās līmenis Valsts policijai pieauga no 45% 2009. gadā līdz 69% 2012. gadā. Apzinoties jautājuma aktualitāti, projektam pievienojās Talsu iecirknis (Talsi, Roja, Dundaga, Mērsrags), Saldus, Kuldīga, Liepāja un Rīgas Kurzemes iecirknis, kas liecina par arvien lielāku Valsts policijas ieinteresētību darba metožu optimizācijā. Papildus minētajam, projekta ietvaros, 2009. gadā, izmantojot sociālā medija atbalstu, tika veikta pirmā Valsts policijas vēsturē iedzīvotāju aptauja “Valsts policijas darba kvalitātes novērtējums”, “kurā policijas darbs vērtēts caur pakalpojuma sniegšanas prizmu un kas sniegusi atbildi uz policijas iekšienē daudz diskutētajiem jautājumiem – vai policija nodrošina pakalpojumu un kā mērīt tā kvalitāti. Aptaujas rezultāti uzskatāmi pierāda, ka policijas darba kvalitāte tieši ietekmē sabiedrības vērtējumu” (Bērziņa-Ruķere u.c. 2012).

Iedzīvotāju aptauju kontekstā ir jāatzīmē arī Tirgus un sabiedriskās domas pētījumu centra SKDS veiktās valsts iedzīvotāju aptaujas “Attieksme pret Valsts policiju” rezultātus, kas atspoguļo valsts iedzīvotāju vērtējumu par policijas darbības kvalitāti un atbilstību “uz sabiedrību vērsta policijas darba” standartiem Valsts policijas un sabiedrības mijiedarbības kontekstā. Proti, pētījuma rezultāti pārskatāmi norāda, ka 2017. gadā tika konstatēts stabils valsts iedzīvotāju apmierinātības līmeņa ar Valsts policijas darbības kvalitāti pieaugums 2013./2017. g. griezumā, tajā skaitā 2017. gadā Valsts policijas darba vērtējuma vidējā vērtība ir 6.1, kas ir augstāka izvērtējamo datu ietvarā (2013. g. – 6; 2014. g. – 6; 2015. g. – 5,9; 2016. g. – 6).

Proti, analizējamo datu kopums sniedz pamatu nepārprotamam secinājumam par kvalitatīvas un zinātniski pamatotas Valsts policijas un tās struktūrvienību darbības efektivitātes novērtēšanas kritēriju sistēmas izstrādes nepieciešamību, ievērojot policijas un sabiedrības sadarbības stiprināšanas aspektu sistēmas struktūra, kas veidotu pamatu kā sabiedrības, tā arī valsts drošībai, labklājībai un attīstībai ilgtermiņa perspektīvā.

Bibliogrāfija

1. Bērziņa-Ručere I., Avota I., Grūbis N., Tošovskis M. Uz sabiedrību vērstas policijas darbs Latvijā 2009.–2012.: pieredze un nākamie soļi: Eiropas Komisijas projekta “Pilotprojekts Talsu rajona policijas pārvaldē – uz sabiedrību vērstu policijas darbs” secinājumi. (In Latvian) Pieejams: http://www.vp.gov.lv/faili/sadalas/VP_gramata_LV.pdf (sk. 17.10.2017.).
2. Latvijas Policijas akadēmija. Valsts policijas darba efektivitātes vērtēšanas kritēriji. Zinātniski pētnieciskā projekta pirmā posma materiāli. (In Latvian) Pieejams: <http://www.iem.gov.lv/files/text/Kriteriji.pdf> (skat. 5.10.2017).
3. Tirgus un sabiedriskās domas pētījumu centrs SKDS (2013., 2014., 2015., 2016., 2017.) Attieksme pret Valsts policiju. Latvijas iedzīvotāju aptauja. Rīga: SKDS. (In Latvian)

Quality of Professional Activities of National Security and Law-enforcement Agencies as One of the Basic Conditions of the Functioning of the Legal and Democratic State

Summary

The article analyzes the model of the modern system of assessing an activities of the State Police. Article identifies the system's flaws and actualizes needs to develop and provide a comprehensive, scientific approach to solving this issue. One of the main elements of the police performance assessment system is a public opinion, based on the confidence of every citizen in security, thus ensuring the fulfillment of the basic function of the police – protection of life, health, rights and freedoms, property, public and state interests against criminal and other unlawful acts.

Key words: security of the state and society; criteria for assessing the effectiveness of the police; police and society; the attitude of society towards the police; public confidence to the police.

DARBINIEKU AIZSARDZĪBAS
NO NETAISNĪGAS ATLAIŠANAS NO DARBA PĒC DARBA
DEVĒJA INICIATĪVAS INSTITŪTA ĢENĒZE UN EVOLŪCIJA
LIELBRITĀNIJAS DARBA TIESĪBĀS

Darbinieku aizsardzības no netaisnīgas atlaišanas no darba pēc darba devēja iniciatīvas institūts ir mūsdienu ES un EŠ dalībvalstu darba tiesību stūrakmens. Nav izņēmums arī Lielbritānijas darba tiesības. Taču šis darba tiesību institūts atrada savu normatīvo nostiprinājumu tikai 1971. gadā. Darba mērķis ir darbinieku aizsardzības no netaisnīgas atlaišanas no darba pēc darba devēja iniciatīvas institūta ģenēzes un evolūcijas analīze Lielbritānijas darba tiesībās. Uzdevumi – zinātniskās literatūras, tiesu prakses un normatīvo tiesību aktu apkopojums un analīze. Priekšmets – darbinieka tiesības netikt netaisnīgi atlaistam no darba. Lielbritānija ir viena no pirmajām valstīm, kurās likumdošanas līmenī sāka reglamentēt darba attiecības un darba tiesības, tai ir bagāta vēsture, kuras analīze var būt nodēriģa salīdzinoši-tiesiskajai darba tiesību analīzei. Latvijas juridiskajā literatūrā Lielbritānijas darba tiesības tika atainotas tikai fragmentāri, tāpēc šis raksts ir aktuāls. Raksta sagatavošanas gaitā autors izmantoja zinātnieku – teorētiķu darbus, tādu kā Otto Kahn-Freund, Mark Freedland, Paul Davies, kuri deva milzīgu ieguldījumu Lielbritānijas darba tiesību attīstībā.

Atslēģas vārdi: atlaišana, aizsardzība no netaisnīgas atlaišanas.

Industriālā revolūcija, kas notika 18. gadsimtā Anglijā, kalpoja par stimulu jauno politisko un ekonomisko liberālo teoriju izstrādei. Pateicoties jaunajām politiskajām un ekonomiskajām tendencēm sāka rasties valsts kā “nakts sarga” doktrīna, tā saucamā “*laissez faire*” teorija. Līdz 19. gadsimta sākumam galvenais normatīvais akts, kas regulēja rūpnieciskās attiecības, bija 1563. gada Arodu statūts, kas bija atcelts 1813. gadā (Deakins 2001). Viljams Blekstons (*angl. William Blackston*, 1723. gada 10. jūlijs – 1780. gada 14. februāris) izcēla trīs attiecību paveidus: līgums starp kalpu un kungu (menial servants), tā kā tas izriet no attiecībām ģimenes lokā (intra maenia); līgums starp meistarū un mācekli un līgums par nekvalificēta darba izpildi (Blackstone 1893).

Pastāvošā situācija līgumdarba jomā jau nevarēja apmierināt arvien vairāk pieaugošās sabiedrības vajadzības. Un rūpnieciskās revolūcijas un liberālo ideju ietekmē tika uzsākta ražošanas attiecību liberalizācija, kas aplūko personīgo nolīgšanas līgumu kā vienlīdzīgu pušu tiesiskās

attiecības (Hepple 2010), kā arī sākās ražošanas attiecību regulēšana likumdošanas līmenī. Tāpēc ir pieņemts uzskatīt, ka mūsdienu darba tiesību veidošanās Anglijā sākās 19. gadsimta vidū (Zahn 2011). Pirmie normatīvie tiesību akti, kas pieņemti darba tiesību jomā, negarantēja darbiniekam aizsardzību no netaisnīgas atlaišanas, taču bija vērsti uz minimālo prasību noteikšanu darba drošības jomā un darba laika ilguma ierobežošanu.

Kā specifisku īpatnību darba tiesību attīstībā Anglijā var atzīmēt kolektīvā “laissez faire” teoriju. Sakarā ar to, ka likumdošanas līmenī jautājums par atlaišanas kārtību un pamatojumu netika pieņemts, par visefektīvāko strādnieku cīņas paņēmieni par savām tiesībām nebūt netaisnīgi atlaistiem kļuva streiki, kuru organizēšanai bija nepieciešams apvienoties profesionālajās apvienībās (Howe 2011). Lai cīnītos pret arvien biežāk notiekošajiem streikiem, 1916. gadā tika izveidota Rekonstruktīvā komisija Vitli vadībā (turpmāk – Vitli komisija) (Jerofeev 1959). Vitli komisija izvirzīja ideju izveidot “ražošanas padomes” – konsultatīvās struktūras no strādnieku un uzņēmumu īpašnieku pārstāvjiem, lai noregulētu tā saucamos ražošanas strīdus (Whitley 1917), kura pēc tam atrada atbalstu arī zinātnieku aprindās. Tā G. Klejs uzskatīja, ka industriālo attiecību pamatā ir publiska arodbiedrību atzišana un tiesības vest kolektīvās pārrunas (Clay 1929). Ir jāatzīmē, ka lielu ieguldījumu kolektīvās “laissez faire” teorijas atbalstam deva Otto Kan-Freinds, kurš ir viens no autoritatīvākajiem speciālistiem darba tiesību jomā. Pēc zinātnieka viedokļa, pozitīvās tiesības nevar efektīvi regulēt darba attiecības, tajā skaitā nodrošināt strādniekiem aizsardzību no netaisnīgas atlaišanas. Tikai apvienojoties arodbiedrībās un vedot kolektīvās pārrunas puses var elastīgi, operatīvi un efektīvi risināt strīdus, kas rodas darba attiecību ietvaros (Davies 1983).

Visus jautājumus, kas skāra atlaišanu no darba pēc darba devēja iniciatīvas, regulēja kopējo tiesību normas. Anglijas kopējo tiesību ietvaros bija izstrādāts princips, saskaņā ar kuru jebkura no darba līguma pusēm var vienpusējā kārtībā lauzt darba līgumu, brīdinot par to otru pusi (Honore 1982). Brīdinājuma iesniegšanas termiņš tika noteikts darba līgumā vai saskaņā ar spēkā esošajām tradīcijām. Atlaišana no darba tika uzskatīta par likumīgu, ja bija ievērots brīdināšanas termiņš. Taču ja brīdināšanas termiņš netika ievērots, tad atlaišana no darba tika atzīta par nelikumīgu, bet nelikumīgi atlaistais darbinieks varēja pieprasīt tikai naudas kompensāciju un viņam nebija tiesību pieprasīt atjaunošanu darbā iepriekšējā darba vietā (Hepple 1982).

Attiecībā uz pamatojumiem atlaišanai no darba Lordu Palāta radīja sekojošu precedentu: pusēm ir tiesības atrunāt darba līgumā pilnu atlaišanas no darba pamatojumu sarakstu, un ar citu pamatojumu darba devējam jau nebija tiesību atlaist darbinieku. Taču ja pamatojumi nebija atrunāti, tad atlaišana no darba varēja notikt arī bez pamatojuma norādīšanas (*McClelland v Northern Ireland General Health Services* 1957).

1960. gadu sākumā Anglija sāka arvien stiprāk izjust spiedienu attiecībā uz darbinieku aizsardzības uzlabošanu gan no iekšpuses, gan no ārpuses. Vērā ņemama loma šajā sakarā bija Starptautiskās darba organizācijas 1963. gada Rekomendācijai Nr. 119. “Par darba attiecību izbeigšanu” (ILO 1963), kas kļuva par iemeslu 1963. gada Likuma “Par darba līgumiem” pieņemšanu, kurā pirmo reizi tika noteikts minimālais darbinieka brīdināšanas par atlaišanu termiņš (Deakin 2012) Valsts iekšienē palielinās streiku skaits, ko izraisa strādnieku atlaišana no darba (Howe 2011). Lai novērstu saviņņojumus un atrisinātu streiku problēmas, 1965. gadā Parlaments apstiprināja Arodbiedrību un darba devēju apvienības Karaļa komisiju, kuru vadīja Donovan (turpmāk – Donovan komisija) (Davies 1993) Komisijas atskaite tika publicēta 1968. gadā, kurā kā vienu no priekšlikumiem komisija rekomendēja likumdošanas līmenī noteikt darbinieka tiesības nebūt netaisnīgi atlaistam no darba, un atlaišanas gadījumā dot iespēju darbiniekam pārsūdzēt atlaišanu (Report of the Royal Commission on Trade Unions and Employers Association 1968).

1971. gadā tika pieņemts Likums “Par ražošanas attiecībām”, kurš stājās spēkā 1972. gadā. Šajā likumā pirmo reizi Anglijas vēsturē tika nostiprināts netaisnīgas atlaišanas aizliegums, tā saskaņā ar Likuma 54. panta 1.d. darbiniekam, ar kuru noslēgts darba līgums uz nenoteiktu laiku, un kuram ir darba stāžs pie konkrēta darba devēja ne mazāk par 52 nedēļām, ir tiesības nebūt nelikumīgi atlaistam. Šī norma tika iekļauta 1974. gada Likumā “Par arodbiedrībām un darba attiecībām”, pēc tam konsolidētajā 1975. gada Likumā “Par darba tiesību aizsardzību”, turpmāk 1980. gada Likumā “Par darbu”, pēc tam 1982. gada Likumā “Par darbu” (Rico 1986) un visbeidzot atrada savu galīgo nostiprinājumu 1996. gada Likumā “Par darba attiecībām”.

Līdz brīdim, kad stājās spēkā 1996. gada Likums, atlaišana no darba tika uzskatīta par taisnīgu, ja atlaišanas iemesls bija saistīts ar darbinieka nespēju pildīt uzticēto darbu; darbinieka uzvedību; ja darbinieks sasniedzis

pensijas vecumu; viņa nespēju turpināt darba attiecības, ja tiks pārkāptas likumīgās tiesības; kā arī, ja pastāv cits būtisks iemesls, kas attaisno atlaišanu no darba. Gadījumā, ja darbinieks apstrīdēja atlaišanu, tad tribunālam, izskatot atlaišanas pamatojumu, bija pienākums izskatīt arī atlaišanas kārtību, tas ir, darba devējs atlaišanas laikā rīkojās saprātīgi, aplūkojot apstākļus kā būtiskus atlaišanai (Mordsley 1983). Citiem vārdiem sakot, lai atlaišana no darba būtu taisnīga, ir nepieciešams, lai pastāvētu divi nosacījumi: būtisks pamatojums un saprātīga lietas izskatīšana (Honore 1982).

Šobrīd Likuma “Par darba attiecībām” 94. panta 1.d. nosaka, ka darbiniekam ir tiesības nebūt netaisnīgi atlaistam (Employment Rights Act 1996). Atšķirībā no Latvijas darba tiesībām, Anglijas darba tiesības nenosaka slēgtu pamatojumu sarakstu, kuri dod darba devējam tiesības atlaist darbinieku, bet tikai nosaka iemeslus, kas var kalpot par pamatu atlaišanai no darba. Darba devējam ir tiesības atlaist darbinieku to iemeslu dēļ, kas saistīti ar darbinieka spējām un kvalifikāciju, viņa uzvedību, un ekonomisko iemeslu dēļ (Collins 2012). Likumā ir noteikta vesela virkne iemeslu, atlaišana saskaņā ar kuriem automātiski tiks uzskatīta par netaisnīgu, pie tādiem attiecas atlaišana no darba grūtniecības, līdzdalības arodbiedrības darbībā, darba kolektīva pārstāvja lomas izpildes dēļ un tā tālāk.

Lielbritānijas darba tiesībās darbinieka tiesības nebūt netaisnīgi atlaistam no darba atrada savu normatīvo nostiprinājumu tikai 1971. gadā. Līdz šim laikam, izskatot atlaišanas jautājumus, tiesas vadījās no nelikumīgas atlaišanas koncepcijas, kas bija izstrādāta kopējo tiesību ietvaros. Milzīgu ietekmi uz šīs normas pieņemšanas faktu radīja streiku vilnis sakarā ar strādnieku atlaišanu, kas skāra visu valsti, kā arī Donovan komisijas slēdziens. Šobrīd darba tiesības nesatur slēgtu darbinieku atlaišanas pamatojumu sarakstu, bet satur tikai iemeslus, kas kalpo kā pamatojums atlaišanai. Savukārt tiesas ir acinātas aizpildīt ar saturu tā saucamos “kaučuka paragrāfus”. Tāpēc tradicionāli tiesu praksei ir svarīga nozīme atlaišanas iemeslu satura atklāšanā, pamatojumu, kas dod darba devējam tiesības taisnīgi atlaist darbinieku, apkopošanas un tipizācijas ceļā.

Bibliogrāfija

1. Blackstone, W. (1893) Commentaries on the Laws of England un four books. In Two volumes. Volume I. Books I & II. Philadelphia: J.B. Lippincott Company.
2. Clay, H.(1929) The problem of industrial relations. Macmillan & Co. p. 154
3. Collins, H., Ewing, K.D., McColgan, A. (2012) Labour law. Cambridge university press. p. 820.
4. Davies, P., Freedland, M. (1983) Kahn-Freund's Labour and Law. UK: Stevens. pp. 14–16.
5. Davies, P., Freedland, M. (1993) Labour legislation and public policy. UK: Clarendon Press. p. 58.
6. Deakin, S. (2001) The Contract of employment: a study in legal evolution. University of Cambridge Working Paper No. 203.
7. Deakin, S., Morris, S. G.(2012) Labour law. Sixth edition. Hart publishing. p. 416.
8. Employment Rights Act 1996. Pieejams: <http://www.legislation.gov.uk/ukpga/1996/18/part/X> (skat. 01.10.2017).
9. Hepple, B. (2010) The making of Labour law in Eurpoe. Comparative study of nine contries up to 1945. Hart publishing.
10. Hepple, B., O'Higgins (1981). Employment law. 4th ed., UK: Stevens, p. 551.
11. Honore, T. (1982) The quest for security: employees, tenats, wives. UK: Stevens. p. 2.
12. Howe, J. (2011) The evolution and development of unfair dismissal law in Britain and Australia. Pieejams: <https://ora.ox.ac.uk/objects/uuid:bf2e363e-5c91-45a1-ae4d-f073633f35c6> (skat. 01.10.2017).
13. Jerofejev, N.A. (1959) Ocherki po istorii Anglii 1815–1917 gg. Moskva: IMO, str. 236.
14. McClelland v Northern Ireland General Health Services. (1957) 1 WLR 594, [1957] 2 All ER 129// https://www.oxbridgenotes.co.uk/revision_notes/law-labour-law/samples/dispute-resolution-i-wrongful-dismissal
15. Mordsley, Barry, I. and Wall, Steven, R. (1983) “The dismissal of employees under the unfair dismissal law in the United Kindon and Labour arbitration proceedings in the United States: The parameters of reasonableness and just cause”. Cornell International law journal. vol. 16. p. 4.
16. Report of the Royal Commission on Trade Unions and Employers Association (Donovan). Pieejams: <http://onlinelibrary.wiley.com/doi/10.1111/j.1467-8543.1968.tb00545.x/abstract> (skat. 01.10.2017).
17. Rico, L. (1986) Legislating against unfair dismissal: Implications from British experience. Berkley Journla of Employment & Labour law. volume 8. p. 551.
18. Termination of Employment Recommendation (1963) (No. 119). Pieejams: http://www.ilo.org/dyn/normlex/en/f?p=NORMLEXPUB:12100:0::NO::P12100_ILO_CODE:R119 (skat. 01.10.2017).

19. The Whitley Committee, Inter Report in Joint Standing Industrial Councils (1917) para 5. Pieejams: https://archive.org/stream/cu31924099173209/cu31924099173209_djvu.txt (skat. 01.10.2017).
20. Zahn, R.L. (2011) German and British labour law in a European context following European union enlargement. Pieejams: http://www.mwpweb.eu/1/87/resources/publication_1575_1.pdf (skat. 01.10.2017).

Genesis and Evolution of the Institute of Protection of Employees from an Illegal Dismissal by the Employer in the Labour Law of the United Kingdom

Summary

Institute of the protection of workers against unfair dismissal by the initiative of the employer is the cornerstone of modern labor law in the EU and in the EU member states. The UK labor law is not an exception. But this institute of labor law has found its normative fixation only in 1971. The purpose of the article is to analyze the genesis and evolution of the Institute of the protection of employees from an unfair dismissal under initiative of the employer in the labor law of Great Britain. Tasks – generalization and analysis of scientific literature, jurisprudence and normative legal acts. Item – the employee’s right not to be unfairly dismissed. The United Kingdom is one of the first countries, which has legally regulated labor relationships. Labor law in this country has a rich history, analysis of which may be useful for a comparative legal analysis of labor law. In the Latvian legal literature the labor law of Great Britain has been covered in a fragmentary way, therefore this article is relevant. When writing the article, the author has used a number of works of researchers, who made a huge contribution to the development of labor law in the UK, such as Otto Kahn-Freund, Mark Freedland, Paul Davies.

Key words: dismissal, protection against unfair dismissal.

VISPĀRZINĀMA FAKTA IZPRATNE CIVILPROCESĀ

Raksta mērķis ir analizēt vispārzināmā fakta teorētisko izpratni civilprocesā, kā arī analizēt tiesu prakses piemērus par vispārzināmā fakta konstatējumiem tiesas spriedumos. Raksta uzdevums ir salīdzināt Latvijas, Igaunijas un Vācijas civilprocesa likumos ietvertu normatīvo noregulējumu, kas attiecināms termina “vispārzināms fakts” saturiskajai izpratnei un noskaidrot iespējamās atšķirības civilprocesuālajā noregulējumā attiecībā uz gadījumiem, kad nav jāiesniedz pierādījumi civillietā. Raksta ietvaros tiks analizēti fakta konstatējumu trūkumi tiesu spriedumos un sniegti priekšlikumi to novēršanai.

Atslēgas vārdi: vispārzināms fakts, acimredzams fakts, atbrīvošana no pierādīšanas.

Civilprocesa likuma (turpmāk arī CPL) 96. panta pirmā daļa noteic, ka, ja tiesa atzīst faktu par vispārzināmu, tas nav jāpierāda. (Civilprocesa likums). Tādējādi būtiski ir noskaidrot vispārzināmā fakta izpratni un kritērijus, kurus ievēro, nosakot vispārzināmā fakta esamību civillietā un, kāda ir civilprocesuālā kārtība vispārzināmā fakta konstatējumam. Atbildes uz šiem jautājumiem ir jāmeklē tiesību doktrīnā un tiesu praksē. Civilprocesa likumā nav sniegts plašāks noregulējums attiecīgajam jautājumam, atstājot tā piemērošanu tiesas vai konkrēta tiesneša ziņā. Taču, gadījumā, ja tiesa ir taisījusi konstatējumu par vispārzināma fakta esamību lietā, tam ir būtiskas procesuālas sekas un ietekme uz civiltiesiskā strīda rezultātu.

Juridiskajā literatūrā ir atzīts, ka pierādīšanas pienākuma noteikums neattiecas uz atsevišķiem pierādīšanas gadījumiem. Līdz ar to pierādīšanas pienākums nav attiecināms uz vispārzināmiem un neapstrīdamiem faktiem. (Kolb Robert 2014). Romiešu tiesībās pastāvēja uzskats – *Manifestum non eget probatione*, t.i., acimredzamais nav jāpierāda. (Темнов 2010). Savukārt V. Bukovskis norāda, ka arī nav jāpierāda vispār pazīstami fakti (*Notorium non eget probatione*). (Bukovskis 1933). Abos gadījumos lietotie termini “acimredzams” un “vispār pazīstams” ir lietoti kā sinonīmi, apzīmējot tādu faktu esamību, kuri ir saistīti ar vispārīgu ikdienas empīrisko pieredzi, kolektīvajām zināšanām par lietām, kuras nerada šaubas un ir pašsaprotamas. Vācu tiesību zinātnieki ir norādījuši, ka acimredzami ir vispārzināmi fakti, kas lielākā vai mazākā apgabalā

(teritorijā) pazīstami vai uztverami un kurus var droši noskaidrot no uzticamiem avotiem bez īpašām ekspertu zināšanām. (Rosenberg/Schwab/Gottwald 2010). Tādējādi nav būtiski, izmantojot kādu terminu, normatīvajā aktā ir definēts gadījums, kad lietas dalībnieks civiltiesiskā strīdā ir atbrīvots no pierādīšanas par to, ko apgalvo vai pret ko iebilst, abu terminu saturiskā izpratne ir vienāda. Tā piemēram, gan Latvijas Civilprocesa likuma 96. panta pirmajā daļā, kurā ir noteikts, ka nav jāpierāda vispārzināms fakts, gan Vācijas Civilprocesa likuma (Zivilprozessordnung 1950) § 291 ietvertais, ka fakti, kas ir acīmredzami, nav jāpierāda, savā būtībā ir piemērojami vienādi izprotamiem gadījumiem. Līdzīgs regulējums ir ietverts arī Igaunijas Civilprocesa likuma (Tsiivilkohtumenetluse seadustik 2006) 231. pantā, kurā ir noteikts, ka nav jāpierāda tiesas atzīti vispārzināmi apstākļi, taču atšķirībā no Latvijas un Vācijas noregulējuma, Igaunijas Civilprocesa likums precizē, ka tiesa var atzīt apstākļus par vispārzināmiem, ja ticamas ziņas par tiem var iegūt ārpus procesa avotiem. Tātad, noteiktās ziņas atrodas ārpus lietā iesniegtajiem materiāliem un tās nav atzīstamas par pierādījumiem civiltiesiskā strīdā. Pretējā gadījumā lietas dalībniekam tie būtu jāiesniedz lietā, lai pamatotu savus apgalvojumus vai iebildumus.

Šaubas nerada fakts, ka tikai un vienīgi tiesa ir tiesīga noteiktus apstākļus lietā atzīt par vispārzināmiem faktiem, kuri neprasa noteiktu pierādīšanu. Taču neviennozīmīgi vērtējams jautājums par to, vai fakta atzīšana ir pamatota ar attiecīgu lietas dalībnieka lūgumu tiesai, vai arī iniciatīva civiltiesiskā strīdā apstāklim noteikt vispārzināma fakta statusu, ir tiesneša tiesība un vērtējams kā izņēmums no sacīkstes principa un apstākļu noskaidrošanas pienākuma? Latvijas tiesību doktrīnā un judikatūrā ir nostiprinājies uzskats, ka “jautājumu par to, vai fakts uzskatāms par vispārzināmu, izšķir tiesa. Tādējādi tiesa var atbrīvot lietas dalībniekus no pierādījumu iesniegšanas, ja tiesa atzīst par vispārzināmu” noteiktu faktu. (Civilprocesa likuma komentāri. I daļa (1.–28. nodaļa) 2016). Ņemot vērā, ka CPL 93. panta pirmā daļa tieši noteic, ka katrai pusei jāpierāda tie fakti, uz kuriem tā pamato savus prasījumus vai iebildumus, tad ir presumējams, ka tiesa sākotnējās ziņas par strīda apstākļiem un pušu viedokli iegūst lietas sagatavošanas stadijā un vēlāk lietas izskatīšanas gaitā. Tas nozīmē, ka saņemot noteiktās ziņas no attiecīgā lietas dalībnieka, tiesa var izvērtēt to attiecināšanu pie vispārzināmiem faktiem, neprasot pierādījumu iesniegšanu, ja tādi vēl nav iesniegti lietā. Pretējā gadījumā, atbilstoši CPL 93. panta ceturtajai daļai, ja tiesa atzīst, ka par

kādu no faktiem, uz kuriem pamatoti puses prasījumi vai iebildumi, nav iesniegti pierādījumi, tā paziņo par to pusēm un, ja nepieciešams, nosaka termiņu pierādījumu iesniegšanai.

Tādējādi jebkuri lietas dalībnieka apgalvojumi, paskaidrojumi vai iebildumi kā pierādījumi (CPL 104. pants) ir pakļauti tiesas izvērtējumam atbilstoši CPL 97. panta pirmajai daļai, t.i., vadoties no tiesiskās apziņas, kas balstīta uz loģikas likumiem, zinātnes atziņām un dzīvē gūtiem novērojumiem, bet atzīstot tos par vispārzināmiem faktiem, nav jāņem vērā CPL 104. panta obligātā prasība pušu un trešo personu paskaidrojumus apstiprināt ar citiem tiesas sēdē pārbaudītiem un novērtētiem pierādījumiem. Līdz ar to sistēmiski interpretējot Latvijas Civilprocesa likumā ietvertās normas, var secināt, ka tiesa var atzīt civiltiesiskajā strīdā nozīmīgus apstākļus par vispārzināmu faktu, ja uz šiem apstākļiem ir norādījis lietas dalībnieks, neiesniedzot pierādījumus par tiem.

Tādējādi var secināt, ka lietas dalībnieka atbrīvošana no pierādījumu iesniegšanas lietā ir uzskatāma par tiesas tiesību, bet nekādā gadījumā par lietas dalībnieka tiesību. Tikai tiesai ir tiesības noteiktas ziņas attiecināt pie vispārzināmiem faktiem. Lietas dalībniekam ir tiesības lūgt kādus nozīmīgus apstākļus civiltiesiskajā strīdā par tādiem atzīt, bet tiesai ir tiesības šādu lūgumu noraidīt un paziņot par pierādījumu iesniegšanas nepieciešamību.

Tiesību doktrīnā vēl joprojām ir aktuāla diskusija par vispārzināmā fakta ietvaru un tā noteikšanas kritērijiem. Vācu juridiskajā literatūrā attiecībā uz vispārzināmā fakta raksturojumu tiek norādīts, ka bez pierādījumiem ir patiesi fakti, kuri ir acīmredzami, kurus var zināt jebkurš cilvēks un kuri iegūstami no drošiem un pieejamiem avotiem. (Balzer 2001). Kā piemēri tam tiek minēti vēsturiskie un politiskie notikumi un to sekas, it īpaši ietekme uz ekonomiku, ja šīs ziņas ir publicētas vispārpieejamos laikrakstos, procentu likmes un inflācijas indeksi, vietēja rakstura notikumi, nelaimes gadījumi, katastrofas, personu dzimšanas un miršanas dati. (Rosenberg/Schwab/Gottwald 2010). Neskatoties uz to, pastāv arī pretēji viedokļi par tās informācijas statusu, kura ir publicēta dažādos preses izdevumos un tās patiesīguma pakāpi. Pastāv viedoklis, ka jebkura publikācija par notikumiem un tajā paustie secinājumi ir ticami tikai attiecībā uz paša autora pausto viedokli, bet ne par paša notikuma patiesumu. (Presseberichte als Tatsachengrundlage von Gerichtsentscheidungen – Die Allgemeinkundigkeit von Tatsachen aus Zeitungsartikeln 2015). Tas nozīmē, ka arī preses izdevumos publicētas ziņas ir vērtējamas

un pie vispārzināmiem faktiem var attiecināt tikai tādas publikācijas, kurās norādītā informācija ir pārbaudāma arī pēc citiem avotiem vai notikuma zināšana ir saistīta ar pietiekami liela personu skaita vai pat sabiedrības daļas dalību notikumā. Kā piemēru var minēt dažādas sporta spēles, kultūras pasākumus un cita veida masu pasākumus. Latvijas juridiskajā literatūrā pie vispārzināmiem faktiem pieskaita vēstures notikumus, dabas notikumus, kā arī uz pieredzi pamatotas patiesības. (Bukovskis 1933). Kā piemēru uz pieredzi pamatotām patiesībām var minēt Augstākās tiesas judikatūrā nostiprināto uzskatu, ka tiesa var atbrīvot lietas dalībniekus no pierādījumu iesniegšanas, ja tā atzīst par vispārzināmu, ka bērnam uzturēšanas izdevumos iekļaujami izdevumi par ēdienu, apģērbu, mājokli, higiēnas piederumiem u.t.t. (LR AT Senāta Civillietu departamenta lietā Nr. SKC-863/2011), kā arī izdevumi attīstībai un atpūtai. (LR AT Civillietu departamenta lietā Nr. SKC-2885/2015). Līdz ar to tiek pamatots, ka par vispārzināmu faktu tiesa var atzīt uz empīrisko pieredzi balstītus novērojumus un zināšanas. Šāds viedoklis tiek pausts arī Eiropas Savienības Tiesas spriedumos. Tā piemēram, lietā Nr. C530/12 P Iekšējā tirgus saskaņošanas birojs (preču zīmes, paraugi un modeļi) (ITSB) pret National Lottery Commission, ģenerāladvokāts Īvs Bots (Yves Bot), atsaucoties uz Eiropas Savienības Tiesas spriedumos atzīto, ir norādījis, ka vispārzināmi fakti ir fakti, ko var zināt visas personas vai ko var uzzināt no brīvi pieejamiem avotiem. (Lieta C530/12 P, Iekšējā tirgus saskaņošanas birojs (preču zīmes, paraugi un modeļi) (ITSB) pret National Lottery Commission).

Federālajā likumā par pierādījumiem (Federal Rules Of Evidence 2015) ir ietverts, ka tiesa kā vispārzināmu faktu var pieņemt zināšanai tādu faktu, kurš ir pietiekami neapstrīdams, t.i., zināms tiesas darbības teritorijā un to var pareizi un ātri noteikt no tādiem avotiem, kuri nerada šaubas. Tādējādi var secināt, ka dažādās tiesību sistēmās ir nostiprinājušies līdzīgi vērtējumi kritērijiem par to, kas tieši ir uzskatāms par vispārzināmu faktu. Kā kopējo kritēriju var norādīt fakta zināšanu plašam personu lokam un fakta informācijas pieejamību no drošiem un ticamiem avotiem. Jāatzīmē, ka fakta zināšana plašam personu lokam var tikt interpretēta gan kā zināšanas, kas iegūtas empīriskā ceļā, gan kā zināšanas par notikumu, it īpaši, kas iegūtas no masu medijos publicētās informācijas, tajā skaitā interneta vietnēs pieejamās ticamās informācijas. Vācijas tiesu praksē vairākkārtīgi vērtēts jautājums par tiesneša iegūtajām personiskajām zināšanām par lietā nozīmīgiem apstākļiem no internetā pieejamām

publicētajām ziņām, kuras lietas izskatīšanas gaitā tiesnesis konstatējis kā vispārzināmus faktus. (Anschluss OLG Köln, Az: I-1 W 6/16 2016). Taču, kā norādīts tiesu praksē, vispārējās zināšanas ir arī zināšanas no interneta, vismaz tik tālu, cik tās ir viegli pieejamas un uzticamas. (Prütting/Gehrlein, ZPO Kommentar, ZPO § 291 – Offenkundige Tatsachen). Tādējādi ne katrs interneta resurss ir uzskatāms par vispārzināmu faktu, ja tiesnesis nevar būt drošs par ziņu ticamību un patiesumu. Kā ticamas ziņas var uzskatīt valsts un pašvaldību institūciju un iestāžu mājas lapās ievietoto informāciju, it īpaši, ja šai informācijai ar likumu ir noteikta publiskā ticamība. Tā piemēram, tā ir publisko reģistru un datu bāžu, tādu kā Zemesgrāmatu reģistrs, Komercreģistrs, Preču zīmju datubāzes u.tml., publiski pieejamā informācija. Arī Latvijas Republikas tiesībsargs ir norādījis, ka valsts ir radījusi sistēmu, kurā zemesgrāmata kalpo kā publisks apliecinājums īpašnieka tiesībām, un tai ir jānodrošina, lai personas varētu paļauties uz zemesgrāmatu ierakstu publisko ticamību, samazinot jebkādas iespējas ļaunprātīgi izmantot šo institūtu, radot zaudējumus labticīgam ieguvējam. (Latvijas Republikas tiesībsarga 2016. gada ziņojums). Tādējādi, publisko reģistru sniegtās ziņas ir uzskatāmas par tādām, kas neprasa papildus pārbaudi un pierādīšanu, izņemot gadījumu, ka tieši šo ziņu ticamība tiek apstrīdēta.

Oficiālo publikāciju un tiesiskās informācijas likuma (Oficiālo publikāciju un tiesiskās informācijas likums 2012) 2. pants noteic, ka informāciju oficiālajā izdevumā publicē elektroniski šajā likumā un citos normatīvajos aktos noteiktajā kārtībā tīmekļa vietnē www.vestnesis.lv. un oficiālā publikācija ir publiski ticama un saistoša. Nevienam nevar aizbīdināties ar oficiālajā izdevumā publicēto tiesību aktu vai oficiālo paziņojumu nezināšanu. Saistībā ar oficiālo publikāciju nozīmību par faktu zināšanām un sekām, kuras tās var radīt personai, juridiskajā literatūrā ir izteikts viedoklis, ka šādas publikācijas būtība ir nodrošināt, lai personas būtu informētas un tām būtu iespēja saņemt aktuālo informāciju, valsts sniedz personām šādu iespēju, izmantojot oficiālo izdevumu, ar kura palīdzību tā nodod informāciju pati un rada apstākļus, lai sabiedrības locekļi tiktu informēti arī par citiem notikumiem, kas personai rada tiesības un uzliek pienākumus. (Krūmiņš 2015). Līdz ar to var uzskatīt, ka visām “Latvijas Vēstnesis” publikācijām ir pārbaudīts publicēto faktu patiesīgums, neradot šaubas par to īstumu, kas vienlaicīgi pieļauj atzīt publicētās ziņas par vispārzināmām uz likuma pamata.

Analizējot Latvijas tiesu spriedumos norādītos vispārzināmo faktu konstatējumus, jānorāda, ka atsevišķos gadījumos iztrūkst noteiktu kritēriju analīzes, vadoties no kuriem, tiesa katrā konkrētā gadījumā nonāk pie vispārzināma fakta konstatējuma spriedumā. Vairums spriedumos, kuri stājušies spēkā 2017. gada pirmajā pusgadā, kurā ir ietverts vispārzināma fakta konstatējums, ir vērojams, ka tiesnesis pārsvarā taisa ļoti īsu konstatējumu, norādot, kas tieši tiek atzīts par vispārzināmu faktu, bet nepaskaidrojot plašāk sava konstatējuma pamatojumu, kas var radīt šaubas par tā patiesumu. Tā piemēram, kādā no spriedumiem tiesnesis konstatēja, ka “vispārzināms ir fakts, ka, lai veiktu iekštelpu remontu, nepieciešamas speciālas zināšanas un prasmes.” (Kuldīgas rajona tiesas spriedums lietā Nr. C29464616, 2017). Šāds tiesas kategorisks konstatējums rada šaubas, jo cilvēku empiriskā pieredze liecina, ka iekštelpu remontu nereti veic arī personas bez šādām speciālām prasmēm un zināšanām. Tas nozīmē, ka fakta konstatējumam ir jābūt izvērstākam, uzsverot to, ka pie kvalificēta un kvalitatīva remontdarba veikšanas šādas speciālās zināšanas un prasmes ir obligātas un to apjomu noteiktu darbu veikšanai nosaka normatīvo aktu prasības.

Kopsavilkums

Saistībā ar vispārzināmā fakta konstatējuma piemērošanu tiesu spriedumu pamatojumos, ir jāsecina, ka tas ir pierādīšanas izņēmums, kura uzdevums ir vienkāršot pierādīšanas procesu lietas dalībniekiem. Normatīvajos aktos nav noteikti vispārzināma fakta kritēriji, pēc kuriem vadoties tiesa var atbrīvot lietas dalībnieku no pierādīšanas. Tas vairāk ir judikatūras un tiesību doktrīnas jautājums, kas rada izpratni par vispārzināma fakta kritērijiem. Kā vispārīgu kritēriju vispārzināmā fakta konstatēšanai ir jānorāda taisītā konstatējuma patiesīgums un informācijas avota ticamība. Tiesību doktrīnā šie jautājumi ir plaši analizēti un sniedz nepieciešamo priekšstatu, lai piemērotu vispārzināma fakta konstatējumus, norādot arī uz iespējamiem riskiem, ja tiek taisīts attiecīgs vispārīgā fakta konstatējums. Taču tiesu spriedumos ietvertie vispārzināmo faktu konstatējumi, kuri pamatoti ar tiesneša zināšanām par faktu, nevar tikt veidoti tikai no īsiem un nepamatotiem apgalvojumiem. Tādējādi ir nepieciešams apgalvojuma izvērstāks pamatojums, lai izvairītos no gadījumiem, kad tieši neskaidra fakta konstatējuma dēļ pareizi izspriestā civiltiesiskā strīdā tiesas spriedums var tikt pārsūdzēts.

Bibliogrāfija

1. Balzer Chr. (2001) Beweisaufnahme und Beweiswürdigung im Zivilprozess: eine systematische Darstellung und Anleitung für die gerichtliche un anwaltliche Praxis. Berlin: Erich Schmidt, s. 17. (In German)
2. Bukovskis V. (1933) Civilprocesa mācību grāmata, Rīga, 507. lpp. (In Latvian)
3. Civilprocesa likuma komentāri. I daļa (1.–28. nodaļa) (2016) sagatavojis autoru kolektīvs Prof. K. Torgāna zinātniskajā redakcijā, TNA, 345. lpp. (In Latvian)
4. Civilprocesa likums. (1998) LR likums, Latvijas Vēstnesis, 326/330 (1387/1391). (In Latvian) Pieejams: <http://www.likumi.lv> (skat. 02.10.2017).
5. Federal Rules of Evidence. (2015) Pieejams: <http://federalevidence.com/rules-of-evidence> (skat. 04.09.2017).
6. Kolb Robert. (2014) The Elgar Companion to the International Court of Justice. Edward Elgar Publishing, p. 240. Pieejams: <https://books.google.lv> (skat. 04.09.2017).
7. Krūmiņš M. (2015) Individuālais paziņojums, kas skar citu personu tiesības un pienākumus. Jurista Vārds, 01.09.2015., Nr. 34 (886), 18.–21. lpp. (In Latvian)
8. Kuldīgas rajona tiesas 2017. gada 13. aprīļa spriedums lietā Nr. C29464616. (In Latvian) Pieejams: www.manas.tiesas.lv (skat. 02.10.2017).
9. Latvijas Republikas tiesībsarga 2016. gada ziņojums. (In Latvian) Pieejams: <http://titania.saeima.lv>, 208. lpp. (skat. 02.10.2017).
10. Lieta C530/12 P, Iekšējā tirgus saskaņošanas birojs (preču zīmes, paraugi un modeļi) (ITSB) pret National Lottery Commission. Ģenerālvokāta Īva Bota [Yves Bot] Secinājumi, sniegti 2013. gada 28. novembrī. (In Latvian) Pieejams: <http://eur-lex.europa.eu> (skat. 04.09.2017).
11. LR Augstākās tiesas Civillietu departamenta 2015. gada 20. novembra spriedums lietā Nr. SKC-2885/2015. (In Latvian) Pieejams: www.at.gov.lv (skat. 04.09.2017).
12. LR Augstākās tiesas Senāta Civillietu departamenta 2011. gada 18. maija spriedums lietā Nr. SKC-863/2011. (In Latvian) Pieejams: www.at.gov.lv, (skat. 04.09.2017).
13. Oficiālo publikāciju un tiesiskās informācijas likums. (2012) LR likums, Latvijas Vēstnesis, 96 (4699). (In Latvian) Pieejams: <http://www.likumi.lv> (skat. 06.09.2017).
14. OLG Köln, Anschluss, (2013) 25. Mai 2016, Az: I-1 W 6/16, OLG Zweibrücken, 13.12.2013 – 3 W 147/13. (In German) Pieejams: <http://www.landesrecht.rlp.de> (skat. 06.09.2017).
15. Presseberichte als Tatsachengrundlage von Gerichtsentscheidungen – Die Allgemeinkundigkeit von Tatsachen aus Zeitungsartikeln. (2015) Justiz-und-Recht, 18. September 2015. (In German) Pieejams: <https://justiz-und-recht.de/presseberichte-als-tatsachengrundlage-von-gerichtsentscheidungen-die->

- allgemeinkundigkeit-von-tatsachen-aus-zeitungsartikeln/ (skat. 02.10.2017). Rosenberg/Schwab/Gottwald. (2010) Zivilprozessrecht. 17. Auflage. Verlag C.H. Beck Munchen, s. 629. (In German)
16. Prütting/Gehrlein, ZPO Kommentar, ZPO § 291 – Offenkundige Tatsachen. (In German) Pieejams: <https://www.haufe.de> (skat. 06.09.2017).
  17. Rosenberg/Schwab/Gottwald. (2010) Zivilprozessrecht. 17. Auflage. Verlag C.H. Beck Munchen, s. 629. (In German)
  18. Temnov J. (2010) Zvuchashchaja jurisprudencija. Wolters Kluwer, s. 86. (In Russian) Pieejams: <https://books.google.lv> (skat. 04.09.2017).
  19. Tsiviilkohtumenetluse seadustik, (2006) stājies spēkā 01.01.2006., publicēts RT I 2005. (In Estonian) Pieejams: <https://www.riigiteataja.ee> (skat. 04.09.2017).
  20. Zivilprozessordnung. (1950) Ausfertigungsdatum: 12.09.1950. (In German) Pieejams: <http://www.gesetze-im-internet.de/zpo/> (skat. 04.09.2017).

Meaning of Commonly Known Facts in the Civil Procedure Law

Summary

The statement of the commonly known fact in the court decisions has an exception in the proof procedure. Its task is to simplify the process of evidence for the participants of court proceedings. Legal acts do not define the criteria of a commonly-known fact, using which the court can free the participant from the process of proof. This is more of a question of jurisprudence and legal doctrine, which create an understanding of the criteria of a commonly-known fact. The general criteria of a commonly-known fact include the truthfulness of the statements made and the reliability of the source of information. In the legal doctrine these questions are widely analyzed and provide the necessary representation, including the possible risks, associated with the establishment of a commonly-known fact. The statements of commonly-known facts, contained in court decisions, which are based on the knowledge of the judge about the fact, can't be based on brief and unfounded statements. Thus, a deeper justification for the statement is needed, in order to avoid cases, where it is possible to appeal the correct decision in a civil dispute.

Key words: commonly known fact, obvious fact, exemption from the proof.

POSTSOCIĀLISTISKO VALSTU TIESĪBU POLITIKAS IEZĪMES KANONISKO TIESĪBU JOMĀ

Protams, ka minētās tēmas galvenais akcents tiek likts uz vienlaicīgi vēsturisku tiesību filozofijas disciplīnu, bet tai pat laikā arī ar šo darbu autors cenšas pierādīt tās daudzās niansas, kuras būtu aktuālas arī mūsdienu tiesību zinātniekiem. Darbā vienkopus tiek vērtēta gan tiesību politika, gan postsociālistisko valstu tiesību nostāja to transformācijas procesā uz demokrātisku sabiedrību, gan šķietami tālu stāvoša reliģijas politika šajās postsociālistiskās valstīs, gan tās loma un ietekme normatīvajā struktūrā, gan tiek piedāvāts apskatīt pēdējo romiešu tiesību dzīvo atspulgu – kanoniskās tiesības. Var diskutēt un pētīt arī pašu kanonisko tiesību formu un saturu, kā tās pakārtojas, sader un funkcionē līdztekus tiesību vēstures monumentam – Romiešu tiesībām un kā tās ietekmē mūsdienu tiesisko domu, taču vienlaikus ir arī secināms, ka gadu simtiem uzkrājusies Romiešu tiesību pētišanas pieredze līdz mūsdienām ir nonākusi to viena šķautnes daļā, ja runā par vēl spēkā esošām tiesībām. Tās ir tieši šīs kanoniskās tiesības, kas atklājas ar tām transcendentāli pakļautām tiesību vērtību, tiesību principu, tiesību paražu un strukturāli arī interpolāro rakursu starptautisko tiesību gan publisko, gan privāto tiesību arēnā. Pats par sevi saprotams, ka mainoties valstu politiskam režīmam līdztekus tam mainās arī vispārējā tiesiskā doma un uzskati, tiek veidoti, pētīti un meklēti jauni postsociālistisko sabiedrību veidojoši modeļi, kā arī to avoti, nereti tiek piesaukts tieši tiesību vēsturiskais attīstības periods un ja tā, tad arī šī pētījuma mērķis un rezultāts tiecas noskaidrot postsociālistisko valstu attiecības ar reliģijas organizācijām kā pārmaiņu laika tiesību filozofisko vadmotīvu veidotāju. Pie šādas situācijas arī darbs tiek virzīts un konkretizētu pētījuma loku, proti, kanonisko tiesību elementu ģenēzi un iedarbību uz 90-to gadu ekonomiskām, sociālām un protams arī juridiskām reformām.

Atslēgas vārdi: Postsociālistiskās valstis, kanoniskās tiesības, reliģiskās organizācijas, latīņu baznīca, Codex Iuris Canonici, praeter ius, es integro.

Piedāvātās tēmas novitāte radusies salīdzinoši stabilās valstīs ar attīstītu demokrātisko sistēmu, kur līdzšinējie reliģisko organizāciju un valsts sadarbības principi kļuva par pietiekami sarežģītu vēstures evolūcijas sistēmu, kompromisu meklējumos attiecībā pret pārējām A-eiropas valstīm. Tas pats par sevi jau norāda uz vairākām iepriekšējām aizrādņēm, kuras izteiktas neskaitāmas reizes masu saziņas līdzekļos tā kā postsociālistiskās valstis (bieži literatūrā minētas arī kā postkomunistiskas valsts) atrodas specifiskos sociālekonomiskos un sabiedriski politiskos nosacījumos, kam

nevarētu piemeklēt, kā šķiet, vēsturiskus analogus (pats termins “post-komunistiskās” ir visai nosacīts un diskutējams) (http://www.szf.lu.lv/fileadmin/user_upload/szf_faili/Petnieciba/promocijas_darbi/Nikisins_Jurijs_promocijas_darbs_Politiska_lidzdaliba_2016.compressed.pdf). Bez tam atšķirība starp pašām valstīm, kas demontē totalitāro režīmu (citā griezumā arī sociālistisko iekārtu) vai ir jau to demontējušas, ir pietiekami nopietnas un sarežģītas. Tas šai ziņā attiecas pie problēmu kompleksa, kas rodas kanonisko tiesību lauciņā. Vispirms jau nerunājot par to, kas tiek teikts par reliģijas tiesību brīvību un reliģiju, to dogmu pielietojums bijušām sociālistiskajām valstīm nav nepieciešams, ir svarīgi zināt, ka stāvoklis šajās valstīs reliģisko organizāciju ziņā nebija un patreiz nav vienāds (http://www.szf.lu.lv/fileadmin/user_upload/szf_faili/Petnieciba/promocijas_darbi/Nikisins_Jurijs_promocijas_darbs_Politiska_lidzdaliba_2016.compressed.pdf).

Salīdzinoši, ja Albānijā 1967. g. tika slēgtas baznīcas ar normatīvu aktu palīdzību, klosteri un mošejas, kā arī tika aizliegtas jebkādas reliģiskās aktivitātes un tika pasludināta izstrādne par “jurisdikciju ateistiskās valstu baznīcās”, tajā pašā laikā Polijā Romas - katoļu baznīca iemantoja ne tikai milzīgu iedzīvotāju atbalstu, bet arī saglabāja nopietnas pozīcijas vairākās sabiedriskās kultūras dzīves jomās, piespiežot valdību rēķināties ar sevis pausto viedokli, kuru aktīvi pauda visa veida iekšsociālos jautājumos (The Role of the Churches in the Renewing Societies, Lectures and Documents Budapest symposium March 3–5, 1997, p. 27).

Reliģiskās kultūras un tiesību līmenis, tiesību tolerances raksturs, tautas atbalsts saistībā ar reliģiskiem institūtiem tāpat bija un paliek šeit visai atšķirīgi kā no to iekšējās un ārējās struktūras, tā arī normu regulējošā viedokļa. Pēc vispārārtzītiem aptaujas datiem (European Value Program, 1991–2016) (<http://www.europeanvaluesstudy.eu/page/religion.html>) tajā laikā par reliģioziem sevi uzskatīja 96% no aptaujātiem respondentiem poliem, Austrumvācijā, Čehijā, Latvijā šis rādītājs sastāda no 32% līdz 38%, bet Igaunijā tikai ap 20%. Tika veikta arī precīzāka datu ievākšana, kas liecina ka, ja ne retāk kā reizi mēnesī apmeklē liturģiskus pasākumus 83% Polijas iedzīvotāju, tad Slovēnijā 42%, Slovēnijā 35%, Lietuvā 28%, Ungārijā 23%, Austrumvācijā 17%, Čehijā 13%, Latvijā 12%, kas arī atstāja ietekmi uz kanonisko tiesību normu transformēšanos šajos procesos (<http://www.europeanvaluesstudy.eu/files/pages/importanceofgod.jpg>).

Tomēr reliģiski sociālo procesu novērošana postsociālistiskās valstīs Centrāleiropā un Austrumeiropā atļauj izdalīt pietiekami lielu kvantumu to pazīmju, kas būtu kopējas visā šajā reģionā un katrā reliģijai sekojošo

tiesību lauciņā atsevišķi. Acīmredzot, ka dažādu pakāpju spiediens uz reliģisku jūtu izteikšanu radīja šeit jaunu situāciju sabiedrisko un eksistenciālo vērtību atzīšanai reliģijā tāpat baznīcas kalpojumos un ceremoniālajos pasākumos. Kaut gan izmaiņas daudz lielākā apmērā fokusējas sociālajā, nevis individuālā līmenī, reliģija un no tās izrietošā tiesību politika ar laiku sāk spēlēt lielāku un svarīgāku lomu sabiedriskajā arēnā, bet reliģiski institucionālās struktūras atjaunošana galvenokārt attiecās arī kā personīga attieksme, tai skaitā ievērot noteiktu kanonu priekšrakstus. Sociālā vilšanās, nespēja šo Austrumu bloka valstīm un to valdībām atrisināt vairākas saasinājušās problēmas, kā rezultātā radās cerība izveidot neoficiālus tiesību pētniecības institūtus, kas nebūtu saistīti ar pagājušiem režīmiem: dažās valstīs, pirmkārt jau bijušās sociālistiskajās valstīs, kur līdz 90-to gadu beigām un, dažviet pat līdz šī gadsimta sākumam, pastāvēja pat lokāli tiesību pētniecības centri, tomēr neskatoties uz to vairāk strukturalizēti un “mobili” starp tādiem institūtiem izrādījās tieši baznīca ar “jauni veco” Codex Iuris Canonici (https://dspace.lu.lv/dspace/bitstream/handle/7/4863/35957-Inese_Runce_2008.pdf?sequence=1).

Iekšējais iedzīvotāju uzticības līmeņa rādītājs pret baznīcu bija augstāks nekā citiem, kaut gan gluži atšķirīgiem institūtiem, tamdēļ arī šo baznīcas kanonu pastāvēšanai un atzīšanai tika radīta labvēlīga vide.

Tajā pašā laikā postsociālistiskā sistēma nesa sev līdz visas pārējās negatīvās iespējas, un nopietnākā problēma reliģijas un kanonisko tiesību augsnē, kas izrādījās daudzreiz grūtāka nekā to varēja paredzēt totalitārā režīma kraha momentā, bija ne tik lielā mērā nesamierināmie antikomunisti, bet arī pēc tam sekojošie vecās iekārtas aizstāvji, kas iestājās par baznīcas administratīvo vienību izveidi, tās nosakot ne tikai likuma veidā, bet pārsvarā ietērpjot arī konstitucionālā ietērpā (<http://www.kbvestnesis.lv/index.php/garigai-dzivei/lasitajs-jauta/1472-katoliskas-baznijas-ritu-bagatiba>).

Tas sabiedriskās psiholoģijas vai arī ētiskās apziņas strupceļš, ko nepārprotami izveidoja pati valsts kopiena, process kurš nebija standartizēts, izskauda sabiedrībā pamatidejas par apkārtējo tiesību vidi, kā centralizētu aparātu. Tiesību potenciāls reliģijas jomā kā spēcīgs faktors politiskajai un etniskai mobilizācijai izrādījās realizējams tā augstākā līmenī, un sniedza nokrāsu kara konfliktiem konfesionālā tonī, kuri pēc būtības tomēr nav uzskatāmi par reliģiskiem (bij, Dienvidslāvija, Aizkaukāza reģioni) (<http://www.europeanvaluesstudy.eu/files/pages/importanceofgod.jpg>), bet politiskās varas sadursmes aktiem. Ar Eiropas

politiskās kartes izmaiņu, parādījās jaunas neatkarīgas valstis, kas sev līdzī paņēma ar vien lielāku tiekšanos uz suverēnumu vai prasīja vismaz pastāvošās likumdošanas izmaiņu šajos procesos ieraudama arī baznīcu organizācijas, kas neskatoties uz savu atturību tomēr bija spiestas iekļauties sabiedrības neziņas meklējumos baiļu faktoru dēļ, kā šo jauno valstisko veidojumu strukturālu leģitīmu atzīšanu vismaz no iekšienes, kamēr vēl ārpolitiskais barometrs neuzrādīja attiecībā pret šīm valstīm labvēlīgu gaisotni. Par prominentu tomēr ir jāatzīst šai situācijai piedienīgi indivīdu, lai gan pagātnes vēsmas tomēr bija nenoliedzamas šķirtnē starp Rietumeiropu un Austrumiem. Tālāk šī tiekšanās sev ceļā sastapa spēcīgu pretestību no reliģiski administratīvo centru puses, tiesību doktrināras plānošanas puses; konflikts starp baznīcu metropoliju un provincēm, kam pilnīgi nosakāms esošais etniskais raksturs, nozīmīgā kārtā nosaka post komunistisko tiesību situāciju raksturu, ietverot tos baznīcu statūtos (https://dspace.lu.lv/dspace/bitstream/handle/7/4863/35957-Inese_Runce_2008.pdf?sequence=1).

Šo situāciju padara par dramatisku lielu apmēru konflikti starp pareizticīgo baznīcām to iekšējo tiesību rakursā un katoļu baznīcu kopumā, un starp pēc pusgadsimta pārtraukuma brīvībā izgājušas Austrumkatoļu baznīcas, jeb starp tā saucamiem katolisko tiesību ūnīstiem (<http://www.kbvestnesis.lv/index.php/garigai-dzivei/lasitajs-jauta/1472-katoliskas-bazniskas-ritu-bagatiba>). Tomēr šeit būtu jānoskaidro kāda raksturīga atziņa, ka nevar vilkt paralēles starp 1596. g. Brestā noslēgto baznīcas ūniju, šajā gadījumā Romas pāvesta varai pakļautās pareizticīgo baznīcas daļas un katoļu baznīca saliedējās, kā zināms, saskaņā ar šo ūniju, panu Polijas teritorijā katoļu baznīca apvienojās ar pareizticīgo baznīcu Ukrainā un Baltkrievijā, kas tajā laikā atradās poļu feodāļu pakļautībā. Starp citu ūniāti tagad bija Ukrainā, mazāk to izpausmes veidojās Rumānijā un Austrumslovākijā (<http://www.personal.psu.edu/students/j/s/jsa161/personal/school/UKR100/1596%20Union%20of%20Brest.htm> arī <https://houseofmaedhros.wordpress.com/isa-vesture-par-pareizticibu-latvija/>).

Bez tam Centrālā un Austrumeiropa kļuva par objektu uz kuru tika izdarīts stiprs spiediens no dažādām misionāru pārstāvēto tiesību institūtu strukturālām, kā arī no jaunām reliģiskām kustībām, to strukturālām formām, kuras šajos reģionos pēc dažādu aktivitāšu samazināšanos, kas būtu izskaidrojams ar paaudzes maiņu un ar to, ka tai laikā aizgāja mūžībā vairāki harizmātiskie līderi, ieguva jaunu elpu (Prabhupad 1977., Ron Habbards 1986).

Pēc atsevišķiem datiem Austrumeiropas tiesību transformācijas procesos strādājošo daudzums izaudzis no 150 cilvēkiem 1982. g. līdz 6750 pašreiz, kas aktīvi studē seno kanonisko tiesību struktūru un raksturu (Stark, Bruszt 1998). Šo pētnieku darbības kvantitātei kā pretreakcija bija nopietnās bažas no baznīcas hierarhijas puses; pretošanās ārvalstu darbībai, to rīcībai pēc būtības, bija un kļuva par galveno baznīcu administrāciju darbības virzienu, kas raksturo to tiesību avotu apkopošanas nepieciešamību. Tā visa rezultātā problēmu pārpildītā vidē parādījās vēl viens pretrunu stūris. Postsociālistisko ideju pārkārtošanās gaitā, kurai cieši sekoja polistiskās cīņas visdažādākajās formās (no partiju – parlamenta līdz pat pilsoņu plašām debatēm), baznīca nevarēja nepalikt ārpus šiem procesiem un tai, kā garīgai līderei šajos reģionos, arī vajadzēja ieņemt noteiktu pozīciju, kas piespieda arī izvērtēt tai pakārtotos tiesību avotus. Dažos gadījumos augstākā baznīcas vadība mēģināja novērst nemieru uzsākšanu vai vismaz aicināja saasinājušās problēmas risināt ar diplomātijas paņēmieniem (bij. Dienvidslāvijas reliģisko līderu iniciatīvas, Armēnijas apustuliskās baznīcas galva un Azerbaidžānas garīgās musulmaņu vadības rīcība Kalnu Karabaha kara laikā, Gruzijas un Krievijas pareizticīgo baznīcas hierarhijas mēģinājumi attiecīgi novērst pilsoņu karu un 1993. g. oktobra bruņoto sadursmi Maskavā un citur (Ronald, 1997). Tomēr reliģiskās organizācijas vairākos gadījumos šeit minētos piemēros, un vispār, nes arī savu atbildību par dažāda veida eskalāciju un spriedzi, ne bez iemesla šeit būtu jāmin reliģisko lozungu un retorikas pielietošanu starpnacionālo konflikta gadījumos, bet retāk vai tik pat kā nemaz tiek runāts par to tiesību uztveri un kanonu iedarbību tajās, kādas tās nerakstītā formā atstāj uz šo sociāli aktīvo pūļu masām.

Papildus tam postsociālistisko sabiedrību virknē, reliģiskie tiesību institūti ar to daudzacionalitāti, katrā konkrētā gadījumā ar dziļi “ešelonētu” struktūru, tāpat ar autoritāru stāvokli iedzīvotāju skatījumā, atstrādātu pietiekoši sarežģītu ideju sistemātisku transplantācijas parastā saprašanas pavedienā nostājās neattīstītu partiju un sabiedrisko organizāciju fonā, tas kļuva īpaši pievilcīgs spēkiem, kas tiecās sasniegt vai saglabāt politiskās varas pozīciju. Tas kopumā radīja sarežģījumus tiesību izpratnes dzīves norisēs, jo it kā mūžīgām kanoniskām normām pēkšņi vai nu bija nepieciešams mainīties vai gluži pretēji beidzot sākt, pēc gadu simtiem pavadīta “miega”, darboties (Heyns, Edge, Viljoen, 2002).

Beidzot, liels skaits iekšējo tiesību problēmu, zināmā mērā agrāk demonstratīvi “noņemtās” dažādu režīmu iedarbībā izmocītās, pēc to sagrāves dramatiski aktualizējās un noveda pie veselas sērijas normatīviem

konfliktiem un baznīcu šķelšanās procesiem (Ukraina, Bulgārija), kas gan ir atdalāms no kanonisko tiesību vērtējuma kopumā (Farhadian, 2012). Vairākos gadījumos baznīcas iekšējais tiesību kā uz āru, tā uz iekšu vērsts normu saspilējums vairāk vai mazāk tomēr ir adekvāts politisko un sociālkulturālo problēmu atspulgām un nevienādīgumam, kas pastāv postsociālistiskās kopienās, kā vēsturiskās attīstības īpatnības šo stāvokli sevišķi izceļ kanonisko tiesību nemainīguma dēļ. Šajā gadījumā atšķirībā no stabilām demokrātijām, tā saucamais tiesību “tranzīta” stāvoklis postsociālistiskās valstīs rada “domino efektu”, kad atsevišķa tiesību kazuistikas problēma ieintrigē aiz sevis rast jaunu problēmu un to saasināt, tad atkal rodas jaunas un jaunas, tās ne vienmēr lokalizējas un tāpat vienmēr nav nepieciešams komplekss risinājums, kādu nemaz kanonisko tiesību struktūra pati pēc savas būtības nepiedāvā (Kozlovska, 2016).

Šādā veidā, tiesību regulējošie jautājumi savstarpējās attiecības starp reliģiskiem baznīcu tiesību institūtiem un valsti postsociālistiskās iekārtās parādās pietiekoši plašos un sarežģītos likumdošanas problēmu kompleksos, kuru atrisinājums nevar aprobežoties tikai ar juridiskiem instrumentiem.

Valsts tiesību un kanonisko tiesību attiecību modeļos ASV un Rietumeiropā pastāv filozofija par šo tiesību formu sadarbību, kas balstās uz visiem pieņemamām vērtībām un vairākuma cienīšana postsociālistiskās sabiedrībās (mazāk parādās, ja runā par Centrālaustumeiropas valstīm) (Shores, 1962). Šīs vērtības, kā sirdsapziņas un reliģiskā brīvība, tiesības izmantot ne tikai jebkādu reliģiju, bet arī brīvi izteikties (patstāvīgi jeb apvienojoties kādā sabiedriskā grupā) par savām reliģiskām jūtām, darboties saskaņā ar savu reliģisko pārliecību vai arī nepiederēt ne pie kādas no reliģiskajām organizācijām, raksturo to tiesību sfēru, ar kuru ir jāsaņem mūsdienu situācijā, nosacīti, bet tomēr jau senajam kanonisko tiesību slānim. Katrs sabiedrības loceklis (ne tikai vienas vai otras valsts pilsonis) likuma priekšā ir vienlīdzīgs neatkarīgi no viņa reliģiskās pārliecības, bet arī reliģiskās brīvības robežas precīzi nosaka tikai likums un tikai veselības un dzīvības, kā arī sabiedriskās kārtības aizsardzības interešu robežās (Rosenfeld, Sajó).

Valsts apņemas cienīt iekšējo reliģisko organizāciju iekārtu, garantē neiejaukšanos to iekšējās lietās (nospiedošā vairākumā), tāpat jāciena arī reliģisko mazākumu un to fundamentāli doktrināli atšķirīgās tiesību nostādnes. Vairākos gadījumos šis valsts – baznīcas sistēmu attiecības balstās uz filozofiju, kura atzīst personības ideju pār valsti un uz to, ka jo

valsts spēcīgāka, jo lielāka labklājība ir to iedzīvotājiem un, kā to sekas, ir saglabājušās pilsoņu tiesības un brīvības, kas, pētot, nemaz tik uzkrītoši nerunā pretī senajiem kanonisko tiesību priekšrakstiem (Rosenfeld, Sajó).

Ja ņem vērā to, ka pēc vairākkārtēju aptauju datiem pie tādiem ieskatiem pieturas ar dažām atrunām vai bez tām, bet tomēr vairākums postsociālistisko valstu iedzīvotāju, var arī runāt par rietumu tiesību modeļa piemērotību (pieņemšanu) attiecībās starp baznīcu un valsti arī austrumu reālismā. Jo vairāk jāpievērš uzmanība tam faktam, ka pie, it kā šo pamatattiecību caurspīdīguma, norādīto piemēru pielietošana praksē parāda cik atšķirīga ir to sapratne sabiedrībā un cik mazefektīva var izrādīties postsociālistisko valstu likumdošana pie konkrētu jautājumu risināšanas, kas rodas reliģijas lauciņā un tam sekojošam kanonisko tiesību apskatam.

Jo vairāk, valstīs, pirmkārt jau pēcpadomju, likumdošanas aktus par sirdsapziņas un reliģijas brīvību pieņēma 80-to gadu beigās 90-to gadu romantiskā viņņa iespaidā, kad baznīcas atbrīvošana no valsts atkarības un no totalitārā režīma jūga bija uzskatāmi par primāriem uzdevumiem, kas bija svarīgāk nekā izveidot personīgus jurisdikcijas jautājumus, baznīcai kopumā jāreaģē uz attiecību kompleksu pret valsti kā arī pret dažādām reliģiskām organizācijām (Rozenvalds, Ijabs, 2009). Šā laikmeta aktualitāte arī ilustrē to vilkmi, ar kuru tika atvērta veco kanonisko tiesību “lāde”, lai tās piemērotu, pārvērtētu jaunā gaismā un pieskaņotu sabiedrības vajadzībām. Tomēr bez pastāvošo likumu “pārdeklarācijas” to darbības mehānisma izstrādāšanas, tiesiskās problēmas kas rodas, lai harmonizētu valsts uz baznīcas attiecības prasa dažādu publisko un privāto tiesību svēru attīstību, tiesas sistēmas uzlabošanu un izpildvaras efektivitātes palielināšanu.

Tomēr šajā kontekstā ir jārunā nevis par daļām, bet par pamatbāzes principiem, tālāko kanonisko tiesību veidošanas utilitāriem uzskatiem. Ir jāpārliecinās, piemēram, par to, ka baznīcas un valsts atdalīšanas principa sapratne Rietumos un daudzās Austrumeiropas, galvenokārt postsociālistiskās valstīs, principiāli atšķiras. Kamēr Rietumeiropas valstīs tikai runā par baznīcas un valsts atdalīšanu, tikmēr citur jau konstitucionālā veidā, tas ir nofiksēts, piemēram, Krievijas Federācijā, Ukrainā (Stark, Bruszt, 1998). Acīmredzot pirmajā gadījumā tiek izcelta līdztiesiska valsts un baznīcas subjektu attiecība, bet ne subjektu – objektu kopā pastāvēšanas raksturs, kas arī skar pašu kanonisko tiesību kodeksa struktūru, to nodaļu un iedaļu sadali. Vēl nopietnāks izrādās saturs, kas ir princips valsts un baznīcas atdalīšanai. Vairākums pārstāvēto valstu sistēmās tāda atdalīšana nozīmē valsts neidentifikāciju ar kādu no reliģijām un reliģis-

kajām organizācijām, tās neitralitāte attiecībā pret reliģiskiem institūtiem, valsts un baznīcas autonomija pie to tiesību kompetencē piederošām sfērām (Savējie un svešie: sabiedrības radikalizācijas tendences Latvijā, Eiropā un pasaulē, 2007). Šī atdalīšana nebūt nenozīmē to, ka nav savstarpējas palīdzības un atbalsta valsts un baznīcas attiecībās un to dažādos stāvokļos, pie kuriem šiem diviem kanonisko tiesību institūtiem nav nekas kopējs.

Vairākums gadījumos valsts tieši vai nu finansē baznīcu, līdzekļus novirzot kādu kreatīvu iestāžu uzturēšanai, cietumu (vai kara) kapelānu, slimnīcu, internātskolu kā arī sakrālo celtnu būvniecībai un restaurācijai. Valsts, citiem vārdiem sakot, ieņem labvēlīgas neitralitātes pozīciju: viņa ne tikai augstu vērtē baznīcas sociālās kalpošanas lomu un tās vēsturisko nozīmi nācijas izveidošanā un attīstībā, bet arī reliģijas nozīmību valsts morālē un kultūras pilnveidošanā, kas, visa cita starpā, balstās arī uz to tiesību atzīšanu (Anderson, 2012).

Postsociālistiskās sabiedrībās ne visur tomēr ir manāmas iezīmes antagoniska tipa ieteikmei baznīcas no valsts atdalīšanā, to likumdošanas sadalē, kas noliedz it kā partnerattiecības starp šiem institūtiem. Dažkārt attiecības starp tiem tiek skatītas kā vienpusējs process, kurā valstij ir sava tiesību ietekme uz baznīcu, tās izmantošana dažādu politisku projektu realizēšanai, kas izslēdz konstruktīvas palīdzības iespēju baznīcai no valsts puses (diez vai par tādu palīdzību no valsts puses pret dominējošām baznīcām varētu uzskatīt to, ka gala rezultātā no konfesionālās skatuves tiek nobīdīti to konkurenti). Bez tam, baznīca no sociālistiskā režīma pretspiedieniem kļuva ļoti vārga tās darbības svērās un vispār administratīvā kontrolē pār to uzraudzībā nodotiem apgabaliem kļuva nepilnīga, tiesībās nevienmērīga un varas postulātos nepārliciecināša. Baznīca ar saviem kanonisko tiesību krājumiem vienkārši nebija spējīga spiedošā laika trūkumā izstrādāt sava veida “posttotalitāro teoloģiju” (<http://polish-sociological-review.eu/wp-content/uploads/2014/07/PSR186-03.pdf>) un to ieviest dzīvē, kādēļ tai ir vajadzīgs sabiedrības un valsts vispārējs atbalsts arī jurisdikcijas jomā. Pēdējai savā veidā ir vajadzīga palīdzība no baznīcas, tās kanonisko tiesību nemainīguma un noturības dēļ, kura vienīgā var nospēlēt nozīmīgu lomu grūtu sociālo pataloģiju pārvarēšanas laikā postsociālistiskā sabiedrībā. Domājams, ka Rietumeiropas valstīm ir tieši tāda pieredze valsts un baznīcas norišu regulēšanā, kas atļautu izdalīt auglīgākās pieejas veselu problēmu kompleksu rašanās novēršanai šeit, kur vēl valda vai ir saskatāma postpadomju telpa.

Cits problēmu bloks, kurš tāpat prasa nekavējošu tiesību regulāciju baznīcu tiesību jomā, saistās ar vēsturiskām īpatnībām Centrāleiropas un Austrumeiropas valstīs. Vairākums no šīm valstīm izrādās, ka ir ar tūkstošgadīgas un pat vēl senāku kristīgu kultūru, kur politiskā nācija ir izveidojusies ap kādu konkrētu etnisku grupu, bet vienai (retāk, divām) baznīcām ir bijusi sevišķa loma šo valstu vēstures procesos (Garcia, 1998).

Vairākums no šīm baznīcām tagad pēc režīmu aizliegšanas, izcietušas neskaitāmus tiesību ierobežojumus, kā arī pārdomātu likumdošanas varas politikas garīgo selekciju un vārda, uzskatu un tiesību cenzūru, kā rezultātā bīskapijas (baznīcu centri) objektīvi nav spējīgas dot adekvātas atbildes laika izaicinājumam un konkurēt ar reliģiskiem institūtiem, kuriem ir spēcīgs valsts atbalsta korpuss, drošs finansējums, labdarības pieredze, mūsdienīgas komunikācijas un fleksibla tiesību pieeja.

Šāda situācija piesardzību izraisa ne tikai baznīcas izteiktā tiesību hierarhijā un monismā, bet arī sabiedrībā, attiecībā pret varbūtējo kultūras izmaiņu un pret valsts konfesionālo konfigurāciju. Neiedziļinoties šajā jautājumā, cik pamatotas ir šādas piesardzības bažas, atzīmēsim kādu nozīmīgu šā konteksta detaļu: sabiedrības un baznīcas bažas bieži stimulē aizliedzošas akcijas no likumdevēja un izpildvaras puses (Alvarado, 2017).

Tamlīdzīgs likumdošanas vektorāls noregulējums, lai saglabātu un attīstītu indivīda garīgās un kulturālās tradīcijas ir neefektīvs, (vai vismaz par tā efektivitāti var diskutēt) šīs vērtības diez vai var apstiprināt ar citām tradīcijām un tas ne visai pārliecinoši no pastāvošajiem dokumentiem starptautisko tiesību jomā pie kuriem pievienojās 90-to gadu sākumā neatkarību ieguvušās valstis, tagadējās Eiropas Savienības dalībvalstis (Koh, 1997).

Acīmredzot Rietumeiropas sistēma var izrādīties visai nederīga, to laikmetu nepārtrauktības dēļ, kas iezīmē reliģijas tiesību bloka stabilitāti, lai varētu konstruktīvi risināt šo jautājumu. Valstis var arī pietiekoši aktīvi iesaistīties kultūras saglabāšanas procesos, kas ir šīs baznīcas kanonisko tiesību tiešs veidojums, uzņemoties uz sevi lielāko daļu rūpju sabiedrības morāles (ētikas) jomā, laicīgā rakursā – sakrālās mākslas un arhitektūras saglabāšanā, kā arī attiecīgo mācību iestāžu izveidošanu un profesionālo iemaņu celšanu tajās utt., pie tam neaizskarot neautohtonās reliģijas, kam ir sava nošķirta un īpatnēja tiesību vide (http://www.vatican.va/roman_curia/pontifical_councils/pccs/documents/rc_pc_pccs_doc_22021997_ethics-in-ad_en.html). Ne mazāk interesanti var izrādīties konkrēti mehānismi, kuri paredzētu nodrošināt reliģisko tiesību institūtu klātbūtni armijā, slimnīcās, skolās, penitenciārā sistēmā, masu infor-

mācījas līdzekļos. Nez vai varētu uzskatīt par normālu situāciju to, ka baznīcai, pie kuras pieder, ja ne vairākums iedzīvotāju, tad vismaz nozīmīgākā tā daļa vienā vai otrā valstī, ir it kā jāuzsver savu vēsturisko tradīciju būtiskums un vitālā pēctecība jurisdikcijas jautājumos (<https://foucault.info/doc/documents/disciplineandpunish/foucault-disciplineandpunish-panopticism-html>).

Bez tam nestabilam postsociālistiskām valstīm var izrādīties, kas ir pieņemts rietumu sistēmās, kontroles procedūras kā reliģiskie institūti ievēro attiecīgajos likumdevēja aktus, kā arī pār to, lai netiktu ļaunprātīgi izmantotas reliģiskās brīvības, kas varētu kaitēt personībai, sabiedrībai un valstij. Šādu procedūru trūkums un nepareizs izstrādājums, kā zināms, neatbilst abiem baznīcas un valsts tiesību subjektiem un to attiecībām, tā kā vienā gadījumā nepārprotami tiek aizskartas valsts intereses, bet otrā gadījumā tiek ļaunprātīgā nolūkā izmantota vara, lai nepamatoti ierobežotu reliģiskās organizācijas un ticīgos, kam mūsdienās kalpo kanonisko tiesību akti (<http://scholarship.law.cornell.edu/cgiviewcontent.cgi?article=1203&context=cjlpp>).

Tāpat redzams, ka postsociālistisko valstu telpā, neattīstījušos likumdošanas procesu ietvaros un uz to pastāvošā tiesību jaunrades nepilnību kopuma apmēriem, rodas problēmas, kas ir neaktuālas, pārpilda Rietumeiropu, bet, neskatoties uz to, tās ir nepieciešams risināt no katru valstu tiesību viedokļa. Gandrīz vai asākā no tām vairākumā postsociālistisko valstu būtu atgriezti savā laikā nacionalizēto baznīcu īpašumus (ne tikai kultūrarhitektoniskās celtnes), kas izsauca karstas debates un attiecību saasinājumu tādās atšķirīgās valstīs kā Krievijā un Slovēnijā, Ungārijā un Lietuvā, Ukrainā un Čehijā, arī Latvijā (Višegradas valstis) (Jundzis, 1995). Bet mazāk vai tik pat nemaz netika skatīts jautājums par to, kā šajos apstākļos pielāgot iekšējo baznīcu tiesību normu ilgos gadu simteņos izstrādājušos kanonisko tiesību bagāžu. Neapšaubāmi postsociālistiskai sabiedrībai stāv priekšā paveikt lielu un patstāvīgu darbu, lai pilnveidotu baznīcas un valsts sistēmu attiecības, saskaņojot ne tikai pasaules jurisprudences pieredzi un tiesību demokrātiskos principus, bet arī personīgās tradīcijas pilsoņu un valsts interesēs. Šis process: darbs ar konkrētu kanonisko tiesību procesa izpratnes noslēgumu, par tik, par cik sociālo normatīvu attīstība liek dienas kārtībā arvien jaunus un jaunus jautājumus, liek atgriezties pie Codex Iuris Canonici izpratnes 21. gs. gaismā un modernās teoloģijas laikmetā (Law books, 1876–1981: books and serials on law and its related subjects, 1981).

Kā turpinājums piedāvātajai tēmai, “Postsociālistisko valstu tiesību politikas iezīmes kanonisko tiesību jomā”, kas skar vistiešākā mērā Kanonisko tiesību kodeksu, ir tiešs tiesību izpētes darbs no angļu un latīņu valodas un, pastāvot blakus trešajai paralēlai tulkojuma valodai – latviešu (Mishtal, 2015). Šeit gan uzreiz ir jāpiebilst, ka tomēr kā oriģinālteksts ir atzīts latīņu, kas arī ir oficiālais, no kura pēdējā gadsimta laikā it sevišķi ir mēģinājušas atsvabināties dažādu valstu baznīcas un ne tikai tās, bet arī mācību un pētniecības institūti. Kā iemeslu tam var minēt divas akūtas vajadzības: pirmā būtu tā, ka šo tekstu reāli dzīvē ir jāpielieto visās pasaules zemju, tautu un to nacionalitāšu grupu katoļu baznīcās; otrkārt šis kodekss kā iepriekšējā 1918. g. *corpus* pēctecis ir unikāls materiāls romiešu tiesību pētīšanai (Law books, 1876–1981: books and serials on law and its related subjects, 1981).

Latviešu valodā tulkojums ar juridisku disciplīnu ir retums, tulkoti ir daļa nozīmīgāko pantu, kopā 144, ievads jeb daļa no pirmās grāmatas. Pavisam kodekss sevī ietver 1752 pantus jeb septiņas “grāmatas”. Analoga tulkojuma jurisprudencē Baltijas valstu teritorijā ar latviskā teksta iezīmēm nav. Teksts ir pietiekami sarežģīts, lai uz to tieši attiecinātu Justiniāna laikā izteikto parunu: “Glosām glosas raksta” (Christensen, 1993), jo arī XX. gs. tulkojumam Vatikāna valsts izdeva speciālu pasūtījumu “Amerikas kanonisko likumu asociācijai” Vašingtonā plašākai pētnieku grupai (astoņu cilvēku sastāvā) pēc iespējas saprotamāk un reizē precīzāk veikt tulkojumu, kas tika pabeigts 1983. gada 3. oktobrī, tanī pašā gadā publicēts, bet ieviešošos neskaidrību dēļ pārpublicēts 1995. gadā ar paralēlu latīņu tekstu, kaut gan ar šī kodeksa tikai tulkošanu vien nodarbojas nu jau gandrīz vai gadsimtu, bet ar to dažādām atsevišķām daļām gadsimtiem ilgi, tā juridisko disciplīnu īpatnību dēļ (<http://www.clsa.org/?page=Scholarship>). Kodeksa būtiskākā nozīme ir tā, bez jau uzsvērtā, ka katrs pants jeb kā kodeksā tiek saukts katrs kanons nes sev līdz milzīgu jurisprudenciālu bagāžu, tas ir it kā dzijas pavediens no kamola, kas atrodas vairāk kā pusotras tūkstošgades tālu atpakaļ, respektīvi, līdz mūsu dienām nonācis tā vai citādi pārcietis mūsu ēras praktiski visus politiskos režīmus, tāpat arī visi ievērojamākie jaunās ēras tiesībnieki ir vairāk vai mazāk smēlušies informāciju un zinības no šiem kanoniem, pēc tam jau būvējot atsevišķus stabilākus vai diskutablākus likumus, visbeidzot valstu konstitucionālos tiesību aktus. Nenoliedzami iespaids šim kodeksam tagad būtu izglītošanas jomā, jo daudzi juristi šobrīd Latvijā kā arī citās bijušo postsociālistiskās režīmu valstīs laikam gribēdami izteikties pēc iespējas savdabīgāk lieto vārdu “kanons” visos gadījumos, kad runā par jebkādam

normām paralēli pavisam citas nozīmes vārdam “pants”, “punkts” utml. Kāpēc šajā kodeksā pantu apzīmēšanas vietā lieto vārdu kanons un tas ir izskaidrojams vienīgi un tikai tā, ka kanoni un kanoniskās tiesības, kas būtu jāatšķir arī no baznīcas tiesībām satur baznīcas iekšējās dzīves jautājumu risināšanas normas un tikai tās (Beal, 2000). Bet, ja var tā izteikties, tad caur vēsturiskā laikmeta nogriezni šie kanoni un normu krājumi visbiežāk atspoguļo mūsdienu “dzīvās” romiešu tiesības tā praktiskā pielietojuma un pētīšanas izpratnē.

Tamdēļ šeit autors izceļ daļu no tā, kas Kodeksā būtu šķietami esenciāli svarīgākais, pārējo atstājot tālākai pētīšanai.

“Codex Iuris Canonici” 1 grāmatā “Vispārējās normas” 1. kanonā ir noteikts: “Šī kodeksa kanoni skar tikai Latīņu Baznīcu.” (ANNUARIUM IURIS CANONICI, 2014). Savukārt 2. kanonā ir teikts: “Galvenokārt kodeksā nosaka ceremonijas, kas ir novērotas liturģiskajos pasākumos. Šajā kodeksā pašreizējās liturģiskās normas saglabā savu spēku, ja dotās liturģiskās normas nav pretrunā ar kodeksa kanoniem.” Šeit gan uzreiz jāpiemin, ka latīņu jēdzieni un senie teksti, tos pētot, nosaka citādu, savādāku vārdu jēgas lietošanu Kodeksā lietotam “ceremonijas” un “liturģijas normas”. Latīņu tiesību sistēmā tas būtu saprotams tā, ka “ceremonijas” jāaizstāj, tās izsakot ar “procesu” vai “procedūru” savukārt “liturģijas normas”, gan tekstā atstājot “normas” lietojumu, bet ar jēdzienu “baznīcas normas”, Justiniāna laikā “baznīcas normas” tika definētas arī kā “valsts normas”. Kanonisko tiesību patieso un “dzīvo” statusu, tai skaitā to iedarbību uz starptautiskām tiesībām, to darbības nepārtrauktību un aktualitāti raksturo nākamais secīgi 3. kanons: “Kodeksa kanoni neanulē un nenoniecina paktus, ko uzsācis Apustuļu Krēsls ar nācijām vai citām sabiedriskajām organizācijām. Sekojoši tie ir spēkā tagad, neskatoties ne uz kādiem šā kodeksa priekšrakstiem, kas attiecas uz pretējo.” Minēto it sevišķi pastiprina Kodeksa pielietojumu un iedarbību 4. kanons: “Līdz šim iegūtās tiesības kā arī privilēģijas, Apustuļu Krēsls saglabās kā fiziskām tā juridiskām personām, tās paliek tikpat pilnīgas, ja tās pašlaik darbojas un nav atceltas, ja tās speciāli neatceļ kodeksa kanoni.” Savukārt tiešs Romiešu tiesību atspulgs ir rodams Kodeksa Ievada 5. kanonā bez kura nav arī iedomājama fundamentālā Romāņu – ģermāņu tiesību sistēma un tiesību daba laikā praeter ius izpratnē: “1. paragrafs. Tagad esošās universālās vai specifiskās paražas, neskatoties uz šo kanonu priekšrakstiem, ko neatzīst šā kodeksa kanoni, pilnīgi ir aizliegtas, un pie tam tās netiks atjaunotas nākotnē. Citas paražas arī tiek uzskatītas par aizliegtām, ja kodekss nenosaka

citādi vai ja tās bijušas gadsimtiem ilgi, kad tās tikušas pielietotas, ja pēc savas būtības tās nevar atcelt sakarā ar lietas apstākļiem un cilvēkiem. 2. paragrāfs. Tagad eksistējošās universālās un īpašās paražas, kuras pastāv neskatoties uz likumu (*praeter ius*), tiek saglabātas.”

6. kanons nosaka kodeksa hronoloģisko pēctecību un moderno tiesību sistēmās lietoto traktējumu es integro izpratni: “Kad šis kodekss stājas spēkā, sekojošais tiek anulēts: Kanonisko tiesību kodekss – pasludināts 1917. gadā; Citi universāli un īpaši likumi, neskatoties uz šā kodeksa priekšrakstiem, ja īpaši likumi speciāli to nav paredzējuši savādāk; Jebkādu citus universālus vai īpašus krimināltiesiskus likumus, ko izdod Apustuļu Krēsls, ja tie nav šajā kodeksā; Citus universālus disciplinārus likumus, kas saistās ar jautājumu, kas tiek noregulēts šajā kodeksā” (Beal, 2000).

Nobeigums

Pēc piederīgo skaita katoļu baznīca Latvijā ieņem otro vietu, kamēr pasaulē tai ir ap miljardu sekotāju. Visas tās pārvalda koncentrēta Vatikāna valsts, kuras teritorija pēc 1929. g. līguma ir 44 ha liela. Tā ir patstāvīga, neatkarīga valsts. Tās teritorijai pieskaita arī katedrāles, pilis un citas celtnes, kas atrodas ārpus Vatikāna teritorijas Itālijā, bet pakļautas Vatikānam. Ievērojamākā un lielākā šāda veida celtnē ir Kastelgondolfo pils – pāvesta varas mītne. Vatikāna valsts ir atzīta gandrīz no visām pasaules valstīm, kas pieder pie kristīgās ticības, un diplomātiskos sakarus tā uztur ar visām valstīm izņemot Japānu. Par saviem pilsoņiem Vatikāns uzskata visas pasaules katoļus (Stein, Thomas, Lewis, 1983).

Kā starptautisko tiesību subjekts Vatikāna valsts tagad ir vairs tikai maza daļa no tās, kāda tā bija pagātnē. Šī valsts cēlusies no zemes gabala, ko Pipins Īsais uzdāvināja kādam bīskapam Ravenā. Gadu simteņos no šī apgabala izauga lielā baznīcas valsts, kas aptvēra lielu daļu no tagadējās Itālijas teritorijas. Tomēr 19. gs. šis valsts likteņi sarežģījās, sakarā ar itāļu nācījas apvienošanos. Itālijas nacionālisti prasīja visas Itālijas teritorijas pakļaušanu vienai varai un tā starp nacionālistiem un pāvestu izcēlās strīds nevien dēļ teritorijas, bet arī dēļ Romas, ko nacionālisti prasīja par Itālijas galvaspilsētu. Cīņas, kaut arī baznīcas valsts saņēma atbalstu no ārienes, tomēr galarezultātā nacionālisti uzvarēja 1869. g. un pāvests Pījs IX ieslēdzās Vatikānā uzskatīdams sevi par gūstekni (Burke, 1996).

Tā starp abām varām bija radies īpatnējs stāvoklis: kaut cīņas faktiski bija beigušās, tomēr miers vēl nebija noslēgts. Šādā stāvoklī abas varas atradās ilgu laiku. Jāsaka tomēr, ka tas bija pareizi, ka baznīcas valsts nepalika agrākā teritorijas apmērā, jo ko gan tā būtu darījusi vēlākās sociālās kustībās, saimnieciskajās krīzēs un revolūcijās, kas skāra Eiropu. Tās būtu to sagrāvušas un līdz ar to garīgā vara būtu zaudējusi savu spožumu.

Tūlīt pēc Itālijas apvienošanas valdība sāka sarunas, lai panāktu izlīgumu ar pāvestu. Tomēr tās beidzās nesekmīgi, jo pāvests Pij XI prasa baznīcas valsts atjaunošanu tās agrākā teritorijā. Tomēr, lai nokārtotu stāvokli Itālijas valdība 1870. g. izdeva t.s. garantijas likumu, ar kuru valdība pāvestam garantēja neaizskaramību, eksteritorialitāti kā arī starptautisko tiesību subjekta stāvokli un atlīdzību par atņemtajām teritorijām 3,5 milj. liru gadā. Pēc šiem līgumiem pāvests bija: *ius legationis*, *ius tractatumet*, *ius belli acpacis*. Šāds īpatnējs nenokārtots stāvoklis turpinājās līdz 1929. g. kad Musolini ar pāvestu Piju XI noslēdza t.s. Laterana līgumu, kas sastāv no trijām daļām:

- 1) pāvests atsakās no prasības pēc ausgtākās baznīcas valsts teritorijas;
- 2) līgums ir konkordāts starp Itālijas valdību un pāvestu. Katoļu baznīca Itālijā iegūst valsts baznīcas tiesības, tā ir oficiāla baznīca, kamēr pārējās ir tikai atļautas;
- 3) finansiālais, saimnieciskais līgums, kur nokārtoti maksājumi un atlīdzības jautājumi (<https://www.theguardian.com/books/2014/mar/06/pope-mussolini-secret-history-rise-fascism-david-kertzer-review>).

Itālijas valdība apņemas izmaksāt 750 milj. liru naudā vienu miljardu liru vērtspapīros, kā atlīdzību par agrāko baznīcas valsts teritoriju (<https://www.sec.gov/Archives/edgar/data/1096200/000115697304000788/u47590e20vf.htm>)

Starp Vatikāna valdību un pāvestu ir vienība pāvesta personā, kas pat cieši pamatota likumos. Arī Vatikāna valsti izveido 1929. g. ar speciālu pāvesta izdotu satversmi. Pāvests te ir suverēns, bet pārvalde nodota speciālai kardinālu kolēģijai, kas pārzina saimnieciskās un administratīvās lietas. Stingri nošķirtas garīgās un laicīgās iestādes un pēdējās pamatotas speciālos likumos. Garīgās iestādes pamatojas uz kanoniskām tiesībām, kas sadalās *ius divinum*, *ius humanum* pie pēdējām tad arī pieder “Codex Iuris Canonici”, kura panti par baznīcas un ne tikai par tās tiesību avotiem kļūst no tā laika, kad baznīca tika atzīta no laicīgās varas – 4. gs. Konstantīna Lielā valdīšanas laikā, no tā laika arī iesākās mūsu ēras likumdošanas prakse (Beal, 2000).

Secinājumi

Ņemot vērā iepriekšējās pārdomas un pētījumā formulētās atziņas būtu secināms, ka postsociālistisko valstu kopums, to tiesībpolitisko pārmaiņu process nav iedomājams bez reliģisko organizāciju klātbūtnes un to paustā viedokļa. Darbā tālāk tiek uzsvērts, ka dziļākas saknes tam meklējamas tieši vēsturiskā griezumā, konkrētāk paražu, ieražu tiesībās, kas tiek apgūtas un attīstītas caur kanonisko tiesību pozitīvo tiesību lauciņu, kam par avotu ir tieši uzskatāms Codex Iuris Canonici. Minētā kodeksa autoritāte ir tieši saistīta un vairākkārt pamatota tieši Justiniāna Romiešu tiesību recepcijā, tā transformācijā un atspulgā, kas netieši, tā klātbūtne, ar pastiprinošu pamatelementu palīdzību tiek atklāta Kanoniskās tiesībās kā tiešu latīņu tiesību kopums un kurš ir spējīgs integrēties arī mūsdienu tiesībpolitikas jomā kā nacionālā, tā starptautiskā veidolā.

Bibliogrāfija

1. Alvarado R. Calvin and the Whigs: A Study in Historical Political Theology. Pantocrator Press, 2017, 114.
2. Anderson O. The Natural Moral Law: The Good After Modernity. Cambridge University Press, 2012, p. 105.
3. ANNUARIUM IURIS CANONICI. Universitas Cardinalis Stephani Wyszyński Facultas Iuris Canonici Varsoviae, Commentarii annales ad Ius Canonicum spec, 1 (2014), p. 91. Pieejams: <http://annuarium.uksw.edu.pl/sites/default/files/Annuarium-1-2014%20popr%2006-2014.pdf> salīdzināt ar: http://www.vatican.va/archive/cod-iuris-canonici/cic_index_lt.html
4. Aston N. Christianity and Revolutionary Europe. New approaches to European history. Cambridge University Press, 2002, p. c. 1750. Skatīt: https://dspace.lu.lv/dspace/bitstream/handle/7/4863/35957-Inese_Runce_2008.pdf?sequence=1
5. Beal J.P. New Commentary on the Code of Canon Law. Paulist Press, 2000, p. 54–58, 67.
6. Burke R. The History and Future of Papal Infallibility. University of Nebraska at Omaha. Omaha, Nebraska, Fall 1996, Volume 8, Number 1. Skatīt: <http://moses.creighton.edu/CSRS/news/F96-1.html>
7. Christensen K. The Treatise on Laws (Decretum DD. 1–20) with the Ordinary Gloss (Studies in Medieval and Early Modern Canon Law, Volume 2), CUA Press, 1993 p. 231.
8. Farhadian C.E. Introducing World Christianity. John Wiley & Sons, 2012, p. 180.
9. Garcia G.M. What Is Religious Liberty and What Should the Laws Guarantee. Fides et libertas 1998. The Journal of the International Religious Liberty Association. USA, p. 7.

10. Heyns C. H., Edge P.W., Viljoen F. *Legal Responses to Religious Difference*. Martinus Nijhoff Publishers, 2002, p. 325–327.
11. *Ibid*o, 51.–52. lpp. Skatīt arī: http://home.lu.lv/~rbalodis/Baznicu%20tiesibas/Religijas_Briviba/Rel_briviba_1.pdf
12. Jundzis T. *Latvijas drošība un aizsardzība*. Junda, 1995, 172.
13. KBV, Nr. 7 (487) 2014. gada 5. aprīlis. Skatīt: <http://www.kbvestnesis.lv/index.php/garigai-dzivei/lasitajs-jauta/1472-katoliskas-baznicas-ritu-bagatiba>
14. Koh H.H. *Why Do Nations Obey International Law?* Faculty Scholarship Series, Yale Law School, 1997, p. 97.
15. Kozlovska K. *Atgriešanās Eiropā. No starptautiskās atzišanas līdz pirmajai prezidentūrai Eiropas Savienībā 1990–2015*. Latvijas prezidentu, premjerministru, ministru un diplomātu esejās. Eiropas Komisija, Apgāds Zinātne, 2016, 23–24.
16. *Law books, 1876–1981: books and serials on law and its related subjects*, Vol 1. R.R. Bowker Co., 1981, p. 523.
17. Mishtal J. *The Politics of Morality: The Church, the State, and Reproductive Rights in Postsocialist Poland*. Ohio University Press, 2015, p. 72.
18. Ņikišins J. *Politiskā līdzdalība Eiropā: salīdzinošā analīze*. Rīga, 2016, 61. lpp. Skatīt: http://www.szf.lu.lv/fileadmin/user_upload/szf_faili/Petnieciba/promocijas_darbi/Nikisins_Jurijs_promocijas_darbs_Politiska_līdzdaliba_2016.compressed.pdf
19. Perciaccante M. *Courts and Canon Law*. Cornell Journal of Law and Public Policy Volume 6 Issue 1 Fall, 1996, Article 6, p. 11. Skatīt: <http://scholarship.law.cornell.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=1203&context=cjlp>
20. Prabhupad B. 1977., Ron Habbards L. 1986. g., Referāts Oslo 1990. g. Pieejams Oslo Nacionālajā bibliotēkā faksimilā veidā.
21. Ronald I. *Modernization and Postmodernization: Cultural, Economic, and Political Change in 43 Societies*. Princeton University Press, 1997, p. 211–214.
22. Rosenfeld M., Sajó A. *The Oxford Handbook of Comparative Constitutional Law*. OUP Oxford, p. 1006, 1011.
23. Rozenvalds J., Ijabs I. *Latvija. Pārskats par tautas attīstību, 2008/2009: Atbildīgums*. Rīga, LU Sociālo un politisko pētījumu institūts, 2009, 29.
24. Savējie un svešie: sabiedrības radikalizācijas tendences Latvijā, Eiropā un pasaulē. Latvia. Stratēģiskās analīzes komisija, Zinātne, 2007, 15.
25. Shores L. *Collier's Encyclopedia 1963 Yearbook (Year Book)*. Covering the Year 1962. Published by Crowell-Collier. Tell. 12., p. 340.
26. STANISŁAW BURDZIEJ *Warmia and Mazury University. Sociological and Theological Imagination in a Post-secular Society*. Skatīt: <http://polish-sociological-review.eu/wp-content/uploads/2014/07/PSR186-03.pdf>
27. Stark D., Bruszt L. *Postsocialist Pathways: Transforming Politics and Property in East Central Europe*. Cambridge University Press, 1998, p. 101, 108.

28. Stein P., Thomas J.A.C., Lewis A.D.E. *Studies in Justinian's Institutes: in memory of J.A.C. Thomas*, Sweet & Maxwell, 1983, p. 298, 299.
29. *The Role of the Churches in the Renewing Societies, Lectures and Documents* Budapest symposium March 3–5, 1997. Published by the International Religious Liberty Association (European Section), 1998, p. 27.

Legal Policy's Features of the Postsocialist States in the Area of Religion Law

Summary

Of course, the main emphasis of this topic is on simultaneously the philosophy of historical law, but at the same time the author attempts to demonstrate its many nuances, which are also relevant to contemporary scholars of today. Both rights policy and the position of post-socialist states in the transformation process towards a democratic society, and seemingly far-reaching religious policies in these post-socialist countries, both its role and influence in the regulatory framework, are being assessed jointly, and it is proposed to look at the living reflections of the last Roman rights – canon law. Both can discuss and study the very form and content of canonical rights, how they conceal, cohere and function alongside the monument of legal history – the Roman law and how it affects the modern legal thought, but it is also conclusive that for centuries hundreds of years have accumulated the experience of the study of Roman law until Today, it is part of one of its faces when it comes to still valid rights. These are precisely these canonical rights, which are revealed by their transcendent subjugation of the value of the rights, the principles of law, the rule of law, and also the structural and interpolar arenas of international law, both public and private. It goes without saying that as the national political regime changes along with the general legal thought and beliefs, new models of post-socialist societies are created, explored and searched, as well as their sources, often referred to as the historical period of development of law, and if so, then The aim and outcome of this study also seeks to ascertain the relations of post-socialist countries with religious organizations as the founders of the philosophical leadership of the rights of change. In this situation, work is also being directed and focused on the range of research, namely the genesis of the canonical elements and the impact on economic, social and, of course, legal reforms, of the 90s.

Key words: Post-Socialist States, Canon Law, Religious Organizations, Latin Church, Codex Iuris Canonici, Praeter ius, I integro.

SPORTA SFĒRA KĀ KRIMINOLOĢISKĀS IZPĒTES OBJEKTS JEB SPORTA KRIMINOLOĢIJA

Pasaulē kriminoloģijas ietvaros fiksē noziedzīgu nodarījumu un parādību izcelšanos, kas attīsta jaunus atsevišķus kriminoloģijas izpētes virzienus. Šīs tendences uzskatāmi parāda kriminoloģijas zinātnes dinamiskumu, elastīgumu un atvērtību jauniem virzieniem un arī sadarbību ar citu zinātņu nozaru speciālistiem. Raksta pamatā ir līdz šim doktrīnā un zinātniskajā diskusijā salīdzinoši maz apskatītā tēma – noziedzība sporta nozarē. Autore vēlētos raisīt diskusijas juristu vidū par inovatīva kriminoloģijas virziena – sporta kriminoloģija izveidošanu un attīstību Latvijā. Autore sniedz ieskatu sporta kriminoloģijā, raksturojot tās izpētes fokusus. Autore secina, ka sporta kriminoloģijā risināmo un pētāmo jautājumu loks ir plašs un daudzveidīgs, to nosaka sporta darbības specifika. Sports ietver paradoksus un tiek saistīts ar daudzveidīgu noziedzīgu uzvedību. Sporta kriminoloģija aptver visu noziedzīgo rīcību un praksi sporta jomā.

Atslēgas vārdi: sports un fiziskās aktivitātes, noziedzīga rīcība, noziedzība, sporta kriminoloģija.

Noziedzība jebkurā sabiedrībā ir objektīvi sociāli virzīta parādība. Noziedzīgās vides pārstāvji pastāvīgi pielāgojas jaunajiem sabiedriskās dzīves apstākļiem un cilvēka darbības sfērām. Profesors Dr. Detlefs Krauss (*Detlef Krauß*) noziedzīgu nodarījumu salīdzina ar indi, “tas ir viens no daudzajiem riska avotiem, kas apdraud cilvēka dzīvību un dabas vidi” (Krauss, 2002). Šo salīdzinājumu varam attiecināt arī uz sporta vidi. Sporta jomai pēdējās desmitgadēs tiek pievērsta pastiprināta uzmanība no valsts, sabiedrības un dažādu speciālistu puses – tostarp kriminologu. Sportam kā sociālai sistēmai ir gan pozitīvās, gan negatīvās iezīmes. Pētījumi sporta kriminoloģijas virzienā, identificējot sporta nozares problemātiskākos virzienus, ir relatīvi jauna joma.

Sports ir daudzšķautņaina sociāla sistēma un vienlaikus arī būtisks indivīda socializācijas faktors. Ņemot vērā sporta sociālo dimensiju, ir atzīts, ka sports un fiziskās sportiskas aktivitātes var būt nozīmīgs instruments sociālās atstumtības mazināšanai, jo tas var nodrošināt efektīvu indivīda personības un sociālo attīstību. Sporta likuma 1. pantā definēts, ka sports ir visu veidu individuālas vai organizētas aktivitātes fiziskās un garīgās veselības saglabāšanai un uzlabošanai, kā arī panākumu gūšanai sporta sacensībās. Sports ar savu specifisko darbības ietekmi ir viena no

būtiskākajām personības veidošanās vidēm kā socializācijas, tā arī individuālo kompetenču paaugstināšanas jomā. Īpaši spilgti šo ietekmi novēro bērnu un jauniešu vecuma posmā (Malina and Clark 2003). Sports kā fiziskas sacensības ir konkurētspējīgas, taisnīgas un vadītas pēc noteikumiem vai tradīcijām (Morriss, Sallybanks, Willis, Makkai 2003). Noteikumi sportā nodrošina godīgu sacensību norisi un godīga spēle tiek uzskatīta par sporta ētikas pamatprincipu gan profesionālajā, gan amatiēru līmenī. Manipulācijas (jebkāda darbība, kas vērsta uz sporta sacensību gaitas vai rezultāta neparedzamības pārkāpšanu) sporta sacensībās ir aizliegtas (Sporta likums 15.¹ pants). Lai nodrošinātu visiem sportistiem vienādu sacensību apstākļus, ir pieņemti noteikumi, kas aizliedz dopinga lietošanu. Svarīgākie faktori, kuru dēļ sportā tiek aizliegtas par dopinga uzskatītās vielas un metodes, ir ētiskie principi (godīgas spēles noteikumi) un medicīniskie apsvērumi (bīstamā iedarbība uz veselību). Jāatzīst, ka dopinga lietošana ir problēma, kas prasa nemītīgu uzmanību un jaunas pieejas tās novēršanas, apkarošanas un pētniecībai.

Pjērs de Kubertēns (1863–1937), franču pedagogs, vēsturnieks, jaunāko laiku olimpisko spēļu pamatlicējs, ir teicis: *Sports ir daļa no ikviena cilvēka mantojuma, un to nekas nevar aizstāt*. Sports ir arī ātri augoša ekonomikas nozare, kas būtiski veicina izaugsmi un nodarbinātību. Droši varam apgalvot, ka sports ir daļa no globālās kultūras un atsevišķas nacionālās valsts kultūras. Tas apvieno cilvēkus, pārsniedzot valodas, kultūras, ticības un pārliecību atšķirības. Interesanti minēt, ka vārds “sports” aizgūts no senfranču valodas termina *de sportere*, un nozīmē – prom no kaut kā, izklaidēties brīvajā laikā. Latīniski šī vārda cilme *desportare* nozīmē – sacensties laika kavēkļa dēļ (Liepiņš 1993). Sports ir ne tikai dažādas fiziskās aktivitātes garīgās labsajūtas un fiziskās veselības nostiprināšanai, bet arī augsta komerciālo un sociālo attiecību forma. Mūsdienās sports ir kļuvis par ievērojamu spēlētāju pasaules biznesa tirgū. Šeit visticamāk var minēt gan dažādus sponsorēšanas līgumus, miljonus mērāmu skatītāju lielo auditoriju, kā arī televīzijas pārraižu tiesības ievērojamākajiem sporta notikumiem (Güte 2016). Autore norāda, ka tas var akcentēt negatīvo ietekmi uz sporta morālo pusi. Pamatoti profesors Gunārs Briņķis norāda, ka komercializācijas process saistīts ar virkni negatīvām parādībām (Briņķis 1999). Jāatzīst, ka sports ne tikai pozitīvi ietekmē personības attīstību, bet var arī sekmēt prettiesisku darbību veikšanu. Diemžēl redzam, ka sporta integritāti mazina vairāki noziedzīgi nodarījumi (spēles rezultāta sarunāšana, krāpšanās, nelegālas azartspēles,

dopings, u.c.) (Integrity in sport). Iespējams, to var stimulēt konkurence un sacensību trauksme sportā.

Ikdienā, aplūkojot plašsaziņas līdzekļos atrodamās vēstis, nākas secināt, ka noziedzība un sports ir divas sfēras, kas pārraidēs televīzijā, radio un ziņu portālos ir visai izplatīti un plaši apskatīti segmenti. Abas jomas spēj radīt emocijas un izraisīt debates un lielākajai daļai cilvēku parasti ir viedokļi par abiem. Tādēļ nav pārsteigums, kad sportists vai ar sporta vidi saistīta persona tiek turēta aizdomās par noziedzīga nodarījuma izdarīšanu, šī ziņa izplatās ziņu portālos (Mastro, Blecha, Atwell Seate 2011). Piemēram, dopinga jautājums un ar to saistītās problēmas ir centrālā ass vairāku autoru rakstos. Nopietna problēma sportā ir spēļu rezultāta “sarunāšana”, tas kropļo sporta vidi un sabiedrības priekšstatu par profesionālo sportu. Presē parādās raksti par rasisma izpausmēm – individuālo un institucionālo rasismu. Piemēram, Itālijas futbolā rasisma problēma vienmēr ir bijusi ļoti aktuāla (Kuzņecova 2010). Tomēr jānorāda, ka sporta sfēru degradē arī vispārkrimināla rakstura noziedzīgi nodarījumi. Ilustrēšu ar piemēru, persona A. grupā ar personu E. un personu C. izdarīja svešas kustamas mantas slepenu nolaupīšanu (zādzību), iekļūstot dzīvoklī. Personas A. personība raksturota šādi: ir bijušais sportists, devis lielu ieguldījumu Latvijas profesionālajā sportā (hokejā), neprecējies, apgādājamo nav, iepriekš divas reizes sodīts. VSIA “Rīgas psihiatrijas un narkoloģijas centra” Narkoloģiskās palīdzības dienesta Ambulatori konsultatīvās nodaļas uzskaitē ar diagnozi – stimulatoru (amfetamīna) atkarība, sastāvējis profilaktiskajā novērošanā ar diagnozi – kaitējoša pārmērīga stimulatoru (amfetamīns) un alkohola lietošana (Rīgas pilsētas Ziemeļu rajona tiesas spriedums).

Sporta kriminoloģija – jauns kriminoloģijas izpētes virziens. Pasaules vēsturē gadu gaitā dokumentēta sporta un fiziskās aktivitātes ietekme uz antisociālu uzvedību, apzinot riska faktorus, aizsargfaktorus, un uzvedības skaidrošanu (Morriss, Sallybanks, Willis, Makkai 2003). Strauja iedzīvotāju kriminalizācija XX gadsimta beigās pārņēma gandrīz visas Latvijas sabiedrības slāņus un grupas – ekonomiskā noziedzība, korupcija, vardarbīgā noziedzība, organizētā un profesionālā noziedzība kļuva par izplatītu problēmu. Noziedzīgajai videi piesaistīja gan bijušās militārās personas, gan tiesībsargājošo iestāžu darbiniekus, bet īpašu nozīmi ieņēma sportisti. Pētnieki Mihaels Atkinsons (Michael Atkinson) un Kevins Jangs (Kevin Young) norādīja, ka deviance sportā tiek uzskatīta par sinonīmu vardarbībai un agresijai sportā. Kriminoloģijas ietvaros deviance un noziedzība sportā, tās sociālā kontrole, neskatoties uz notikušajiem daudzveidīgajiem

strīdiem, pretrunām, korupcijas gadījumiem un nelikumībām, reti tiek uzskatītas par nopietnu problēmu (Atkinson, Young 2008). Jaunās noziedzīgās rīcības nosaka specializācijas virzienu noziedzības izpētē un pieprasa pētījumu attīstību, ko varam nosaukt par noziedzību sporta sfērā vai sporta kriminoloģiju. Sporta sfēras kriminoloģiskās izzināšana tiek veikta vairākos virzienos. Nīks Grūmbridžs (Nic Groombridge) monogrāfijā “Sporta kriminoloģija; sporta un spēļu kritiskā kriminoloģija” sniedz kritisku kriminoloģisku skatījumu uz sporta sfēru, parāda sporta un noziedzīgo nodarījumu savstarpējo saistību (no profesionālu sportistu dopinga skandāla līdz noziedzības novēršanas izmantojot sportu un fiziskās aktivitātes). Zīmīga ir monogrāfijas autora atziņa, ka kriminoloģija un sports ir savstarpēji saistīti – tāpat sporta kriminoloģija (Sports Criminology) (Groombridge 2017). Saistībā ar to var norādīt, ka Krievijas kriminoloģijas ietvaros attīstās jauna kriminoloģijas nozare – sporta kriminoloģija (Спортивная криминология). To nosacīti iedala trīs grupās: 1. Profesionālo sportistu noziedzība, kas tieši saistāma ar sportiskajām aktivitātēm: a) nodarījumi, lai sasniegtu vēlamo rezultātu, mākslīgi paaugstinot savas sportiskās spējas, piemēram, dažādi dopinga līdzekļi; b) nodarījumi, ko veic sportists, lai sasniegtu vēlamo rezultātu, sadarbojoties ar potenciālu sāncensi, piemēram, sarunāts sacensību rezultāts. 2. Profesionālo sportistu noziedzība, kura nav saistīta ar sportiskām aktivitātēm. Sportisti izdara vispārkrimināla rakstura noziedzīgus nodarījumus, izmantojot savas speciālās prasmes, bet ārpus profesionālās sporta sfērās. 3. Ar sporta sfēru saistīto personu noziedzība: a) koruptīvi nodarījumi (kukuļdošana, uzbekšana, u.c.), b) vardarbīgu nodarījumu izdarīšana (terora akti, ķīlnieku saņemšana), ar kuru palīdzību, izmantojot sporta pasākumus kā līdzekli, ietekmēt valsts varas pārstāvjus (cenšas sasniegt noteiktus mērķus, lai tiktu pieņemts noteikts lēmums vai izpaustu savu nostāju valsts politiskajam kursam); c) sporta arēnas izmantošana valsts varas politisko mērķu sasniegšanai; d) noziedzīgo nodarījumu izdarīšana personiskās ieinteresētības dēļ; e) sporta fanu izdarītie noziedzīgie nodarījumi. Samērā bieži sporta līdzjutēji demonstrē destruktīvu uzvedību (Алексеева 2009). Attiecībā uz pēdējo, var piekrist viedoklim, ka līdzjutēju un cilvēku, kas nav saistīti ar futbolu, starpā eksistē stereotipi attiecībā uz futbola faniem, līdz ar to fanus sauc par “agresīvām grupām”, “neprātīgo cilvēku baru”, “nekontrolējamiem skandalistiem”, “debošīriem”, “huligāniem”. Bieži vien fani ir informēti par šādu stereotipu eksistenci un cenšas tiem atbilst (Zalcmane 2015).

Citu valstu veiktā izpēte apliecina, ka deviance un noziedzība sportā ir ļoti izplatīta sociāla parādība. Tās apjoma apzināšanai, tiek izmantoti četri galvenie informācijas avoti: kriminālā statistika, dažādu organizāciju veiktā izpēte, sabiedrības aptaujas rezultāti, upuru aptaujas. Autore atzīst, ka Latvijā trūkst šāda veida pētījumi un kriminālās statistikas dati, kas reāli atspoguļo noziedzīgas rīcības apmērus sporta sfērā. Autore uzskata, ka sporta kriminoloģija ir multidisciplinārs novirziens, kas balstās uz vairāku zinātņu atziņām, un pēta procesus sportā. Tāpēc noziedzīgu nodarījumu izpēte sporta sfērā pieprasa starpnozaru pieeju un uz to pamatotas sporta politikas izstrādi. Īpaši tāpēc, ka ar sportu un fiziskām aktivitātēm ir iespējams uzlabot dzīves kvalitāti. Ir pierādīts, ka sports pastiprina emocionālās un kognitīvās spējas, tostarp pašnovērtējumu un problēmu risināšanu. Tas var tieši ietekmēt uzvedības riska faktoros, un tādēļ sports var būt noderīga intervences stratēģija, lai mazinātu antisociālu uzvedību (Vazne 2015). Ārvalstu kriminoloģi izstrādā dažādas programmas, kurās sports un fiziskā audzināšana ir svarīgs indivīda socializācijas un resocializācijas līdzeklis. Rūpīgi plānotas sporta un fiziskās aktivitātes var novērst, aizkavēt noziedzīgu nodarījumu izdarīšanu. Turklāt, ar sportu un fiziskās aktivitātes, kombinējot ar citām atturēšanas un novēršanas metodēm, var samazināt noziedzību noziedzīgajā grupā un kopienā (Cameron and MacDougall 2000). Vienlaikus ir jāapzinās, ka cilvēka uzvedību ietekmē ļoti daudz dažādu faktoru (bioloģiskie, vides, sociālie, ekonomiskie, kultūras, u.c.). Piemēram, bērnu problemātiskās uzvedības veidus var iedalīt divās grupās – internalizētās un eksternalizētās uzvedības problēmas. Tās norāda uz bērnu adaptācijas grūtībām. Tāpēc ir svarīgi izprast cilvēka uzvedības izpausmes. Tā var izpausties kā paša indivīda iniciēta rīcība vai kā atbildes reakcija uz ārēju kairinātāju. Autore uzskata, ka sporta kriminoloģijas izziņas sfēras varam iedalīt šādās grupās:

1. Noziedzība, kas saistīta ar profesionālo sporta sfēru. Speciālisti atzīst, ka profesionālais sports veicina noteikta veida noziedzīgus nodarījumus. Globālajā mērogā šajā jomā ir novērojama liela organizētās noziedzības iesaiste. Organizētā noziedzība aptver visai plašu noziedzīgu nodarījumu klāstu, piemēram, cilvēktirdzniecība (palīdzība nelegālās migrācijas apritē); nelikumīga azartspēļu organizēšana; izspiešana (“rekets”); krāpšanas; biļešu viltošana; sportistu aģentu noziedzīgie nodarījumi, tiesnešu un sportistu uzpirkšana (sportiskā uzpirkšana); noziedzīgi iegūtu līdzekļu legalizācija (“naudas atmazgāšana”) sporta jomā; manipulācijas ar sporta sacensībām (sporta spēļu rezultātu sarunāšana – “netī-

rais sports”). Tā veido daudzveidīgu noziedznieku kopuma loku: sportisti, tiesneši, vadītāji un treneri, u.c., kā arī ietver dažādus sporta veidus (futbols, vieglatlētika, teniss, riteņbraukšana, u.c.). Runājot par sporta korporācijām, tajās iezīmējas aktīva noziedzīga rīcība nelikumīgās sacensībās un derībās uz dzīvniekiem, ko izmanto cīņām (nelegālas dzīvnieku cīņas, nežēlīgi izturoties pret dzīvniekiem) (Клеймёнов 2012). Pēc Pasaules Antidopinga aģentūras (WADA) datiem organizētā noziedzība ir labi organizēta darbība, kas kontrolē aptuveni ceturto daļu sporta industrijas. Noziedzīgiem nodarījumiem sportā ir pārrobežu raksturs, tas sniedz milzīgu peļņu (katru gadu simtiem miljonu euro), kas pēc tam tiek novirzīta citām nelegālām darbībām (Integrity in sport). Starptautiskā sporta drošības centra (The International Centre for Sport Security) un Parīzes Sorbonnas universitātes (Paris-Sorbonne University) pētījuma dati parādīja, ka organizētā noziedzība ar iesaistīšanos derību krāpšanā, sporta rezultātu sarunāšanā un sportā iesaistīto personu korupcijā, gadā legalizē apmēram 100 miljonus euro noziedzīgi iegūtu līdzekļu (naudas “atmazgāšana”). Noziedznieku visvairāk apdraudētie sporta veidi ir futbols un krikets, taču augsta riska grupā ir arī teniss, basketbols, motosports un badmintons (Protecting the Integrity of Sport Competition 2014). Tradicionāli dopinga lietošana tiek uzskatīta par atsevišķas personas izdarītu pārkāpumu, tomēr patiesībā to saista plašs noziedzības tīkls. Dopinga produkti bieži ir viltoti, nelegāli ražoti, tirgoti un izplatīti, un to lietošana ir bīstama, jo rada nopietnus veselības apdraudējumus (Doping).

2. Noziedzīga rīcība sportistu vidū. Sports ir vide, kurā izpaužas dažādas emocijas, tām ir nozīmīga loma sportistu darbībā. Pastāv viedoklis, ka sports kā fiziskā aktivitāte ir negatīvi saistīta ar trauksmi, negatīvām emocijām un nedrošību (Saklofske, Austin, Rohr, Andrews 2007). Ir atrodamas norādes, ka apmēram 35% no sportistiem tiek saistīti ar noziedzīgo vidi. Ārvalstu pētnieki apzinājuši, ka sportistu vidū visizplatītākie ir vardarbīgie noziedzīgie nodarījumi, samērā bieži novērojama seksuāla rakstura vardarbība. Cilvēku agresijai ir vairāki iemesli: 1) lai kontrolētu mērķobjekta uzvedību; 2) lai atriebtos vai taisnīguma vārdā; 3) veicinātu un aizstāvētu savu paštēlu; 4) vēlme pēc asām izjūtām (Abrams 2010). Lielbritānijas pētnieki Deivs Smits (Dave Smith) un Sallijs Stevarts (Sally Stewart) konstatēja, ka vīrieši, kuri ir konkurētspējīgāki, cenšas panākt pārkāpumu, iegūt priekšrocības un ir orientēti uzvarēt, uzrādīja augstāku seksuālo agresivitāti (Smith and Stewart 2003). Papildus

jāmin, ka varmācība, agresivitāte esot izplatīta parādība teorīdu lietotāju vidū, daži anabolisko teorīdu lietotāji ir konstatējuši, ka viņi naidīgi izturas pret savu ģimeni, draugiem, kolēģiem. Speciālajā literatūrā ir norādes, ka dažos gadījumos teorīdu lietotājiem ir novērojami mentāla rakstura traucējumi: depresijas izpausmes, vizuālas un dzirdes halucinācijas, nekontrolētas uzbudināmības lēkmes, maniakālas epizodes. Rietumvalstu speciālisti ir izvirzījuši pat jaunu terminu – “steroidālā agresivitāte.” (Krauksts 2003). Sportistu noziedzības struktūrā bez vardarbīgās noziedzības izplatīti arī noziedzīgi nodarījumi, kas saistīti ar nelegālu ieroču apriti (tirgošana, glabāšana), narkokriminalitāti (narkotisko vielu lietošana, glabāšana un izplatīšana, kā arī aizliegto līdzekļu un metodes (dopinga) lietošana (Клеймёнов 2012). Piemēram, persona B. izdarīja psihotropo vielu neatļautu iegādāšanos un glabāšanu realizācijas nolūkā, kas izdarīts ar psihotropajām vielām lielā apmērā. Persona B. raksturota kā aktīvs un perspektīvs sportists, kas ir ieguvis čempiona titulus boksa, bet pēc iegūtajām traumām, kad bija spiests pārtraukt aktīvo sportošanu un līdz ar to neieguva arī nekādas naudas prēmijas, tas kļuva par iemeslu šādai nepareizai viņa izvēlētai rīcībai. Šobrīd nodarbojas kā trenera palīgs, kas apmāca pusaudžus, ar kuriem lieliski saprotas (Rīgas pilsētas Latgales priekšpilsētas tiesas spriedums).

3. Ar sporta vidi saistīto personu noziedzība – treneri, aģenti, sporta mediķi, u.c. Samērā apjomīgi ir rezultāti par seksuālo vardarbību, ko veic minētās personas pret sportistiem. Seksuāla rakstura aizskaršana sportā ir liela mēroga problēma un plašs diapazons, aptver vairākas formas – gan slēptas, gan atklātas (neslēptas) formas. Tiek atzīts, ka seksuāla rakstura nodarījumi sportā notiek visos sporta veidos, visos līmeņos un visās vecuma grupās, no 2% sasniedzot pat 48% (Marks, Mountjaj, Marcus 2012). Piemēram, pēc Austrālijas datiem 31% sieviešu un 21% vīriešu sportisti ir norādījuši par seksuāla rakstura aizskārumiem to dažādos dzīves posmos (Prevention of sexual and gender harassment and abuse in sports 2012).

4. Sporta līdzjutēju veiktie noziedzīgie nodarījumi (vardarbība un huligānisms). Līdzjutēju kaislības bija zināmas jau Romas impērijas laikā. Lai nomierinātu satrakotos skatītājus, tiem izsniedza augļus un maizi (Coakley 2004). Sporta fanu azarts un sportiskais patriotisms var samērā viegli pāraugt vardarbīgās attiecībās pret visu svešo, iespējams, grupas solidaritātes iespaidā pretinieku komandas tiek asociētas kā ienaidnieks un veicināts naidīgums. Kaut gan ir gadījumi, kad vardarbība tiek vērtā

arī pret savu komandu un treneri. Pēc savas būtības lielais sporta līdzjutēju skaits veido ekspresīvo pūli, kura mērķis ir emociju, jūtu izpausme. Šādā pūlī, kuru var nosaukt par ekspresīvi ekstatisku, darbojas trīs sociālpsiholoģiski mehānismi – sociālā inficēšanās jeb emocionālā aplipināšanās, sociālā atdarināšana un sociālā sugēstija, kad cilvēki iedveš cits citam attiecīgās emocijas, uzbudina cits citu, enerģiski un emocionāli uzlādē (Omarova 2001). Nosacīti līdzjutējus varam sadalīt trīs sporta kategorijās: A kategorija – miermīlīgs sporta skatītājs, kurš ieradies vērot sacensības; B kategorija – skatītāji, kuri noteiktu apstākļu iespaidā gatavi lietot vardarbību; C kategorija – sacensību apmeklējuma galvenais mērķis ir vardarbība (Voins 2004). Vardarbība sporta pasākumos, īpaši futbola stadionos, joprojām ir liela problēma, kas var izpausties vairākos veidos. Vardarbības izpausmes arvien biežāk manāmas arī ārpus stadioniem, tostarp pilsētu ielās (Baltā grāmata par sportu). Eiropas Padomes Ministru komitejas Ieteikums Rec (2001) 6 dalībvalstīm par rasisma, ksenofobijas un neiecietības pret citām rasēm novēršanu sportā atzīst, ka huligānisms, vardarbība sportā un rasistu/neonacistu/labējo ekstrēmistu kustības var būt savstarpēji saistītas. Fani organizējas grupās, kas pēc struktūras ir līdzīgas organizētām noziedzīgām grupām. Tam var piekrist, jautājums ir, vai fani rosina spēlētāju vardarbību vai to atspoguļo (Debendotte 1988). Autore atzīst, ka kriminoloģiskās izziņas ieskatā sporta līdzjutēju (fānu) apvienību izpēte ir aktuāls un perspektīvs izpētes objekts. Šāda izpēte rada iespēju apzināties kriminogēnās izpausmes, sporta fanātisma būtību un veidot šo personu kriminoloģisko raksturojumu. Piemēram, “futbola atbalstītāji ar katru gadu kļūst arvien labāk organizēti un cenšas diktēt savus nosacījumus jau ne tikai futbola klubiem, bet arī plašai sabiedrībai, ieskaitot valdību. Ir konstatēti gadījumi, kad futbola fani iesaistās valdības gāšanas procesā vai jauna politiskā režīma ieviešanā (Zalcmane 2015).

5. Sports un fiziskās aktivitātes noziedzības novēršanas sistēmā. Vairāki pētnieki jau pagājušajā gadsimtā atzina, ka konkurence sporta spēlēs ir veids, kā mazināt indivīda agresīvās uzvedības tendences (Sports, Games, and Play: Social and Psychological Viewpoints 2009). Ārvalstu kriminologi izstrādā dažādas programmas, kurās fiziskā kultūra un sports ir nozīmīgs personas socializācijas un noziedznieka resocializācijas līdzeklis (var būt vērsti uz indivīdu, organizāciju, sociālu grupu un sabiedrību kopumā). Sports sekmē kopējo piederības un līdzdalības izjūtu, un tāpēc tas ir nozīmīgs migrantu integrācijas līdzeklis. Šajā kontekstā, lai imigranti un vietējie iedzīvotāji labvēlīgā gaisotnē varētu sazināties, ir

jāveicina sporta telpu pieejamība un jāatbalsta ar sportu saistītās aktivitātes (Baltā grāmata par sportu). Jaunatne saskaras ar daudzām problēmām, kas padara tos neaizsargātus pret noziedzību, vardarbību un viktimizāciju. Dažādos pētījumos ir atzīts, ka 4% – 10% bērnu konstatē uzvedības problēmas. Ja savlaicīgi netiek veikta iejaukšanās, neatrisinātām problēmām ir tendence pieaugt un tas nākotnē var veicināt delikvenci vai pat krimināli sodāmu uzvedību (Birziņa 2017). Jāatzīst, ka bērnu un jauniešu saprātīgu vajadzību neapmierināšana, nodarbes un brīvā laika pavadīšanas lietderības trūkums bieži rada antisociālas aktivitātes. Laureus Akadēmijas priekšsēdētājs Edvins Moses (Edwin Moses) norāda, ka Amerikā apmēram 775 000 bērnu ir iesaistīti noziedzīgās bandās. Ir konstatēts, ka nepilngadīgie, kuriem vismaz trīs reizes nedēļā netiek nodrošināta uzraudzība, divreiz vairāk pavada laiku ar bandas locekļiem un trīsreiz vairāk iesaistās noziedzīgās aktivitātēs. Šādi bērni pirms iesaistīšanās noziedzībā, jau saskārušies ar dažādām problēmām, tādejādi ir vajadzīgi kompleksi pasākumi (Moses). Daudzās valstīs sporta un kultūras aktivitāšu organizēšana jauniem cilvēkiem bieži tiek saistīta ar cerībām samazināt noziedzību ielās (street crime) un laupīšanu izdarīšanu (Grant 2006). Nevaram noliegt, Latvijā ir svarīgi novērst un samazināt bērnu nelietderīga laika pavadīšanu, garlaicību, depresīvu un traucējošu attieksmi. Saskaņā ar Valsts policijas pārskata datiem 2017. gada 6 mēnešos ir vērojama tendence samazināties reģistrēto nepilngadīgo izdarīto noziedzīgo nodarījumu skaitam, savukārt palielinājies pašu nepilngadīgo personu skaits, kuras izdarīja noziedzīgus nodarījumus (VP pārskats). Bērnu un jauniešu brīvā laika pavadīšanas izvēli determinē dažādi sociālpsiholoģiskie faktori, kas nosaka personas piederību konkrētai vienaudžu grupai. Kā liecina “Pētījuma par jauniešu apmācību vajadzībām un interesēm attālos vai mazattīstītos reģionos” rezultāti, 13% aptaujāto nodarbojušies ar sportu (apmeklējuši trenāžieru zāli, sporta nodarbības utt.) (Sniķere, Koroļeva, Aleksandrovs, Kārklīņa 2010). Sporta un fizisko aktivitāšu iedarbīgumu bērniem veido divi galvenie aspekti: bērnu vidū mazināt garlaicību un dikdienību; samazināt brīvā laika apjomu, ko bērns pavada bez uzraudzības (Morriss, Sallybanks, Willis, Makkai 2003). Piemēram, iespējams, ka kompleks pasākumu kopums atturēs nepilngadīgo personu A. no turpmākas noziedzīgas rīcības. Persona A. reizēm nespēj apvaldīt emocijas saskarsmē ar pieaugušajiem un saviem vienaudžiem, saskarsmē un komunikācijā ir viegli ietekmējams. Interesējas par makšķerēšanu, patīk sports, piedalās skolas

un novada sporta sacensībās, apmeklē mācību priekšmetu konsultācijas, interesējas par tālākās izglītības un karjeras iespējām (Saldus rajona tiesas spriedums).

Tajā pašā laikā citu autoru pētījumi apšaubā sporta nodarbību koriģējošo ietekmi. Tas parāda sporta duālās iedarbības raksturu. Kriminologs profesors Dereks Krīgers (Derek A. Kraeger), pētot, cik lielā mērā piedalīšanās vidusskolas sporta sacensībās veicina vīriešu vardarbību, atklāja, ka amerikāņu futbola spēlētāji un cīkstoņi ievērojami biežāk demonstrē vardarbīgu izturēšanos nekā pusaudži, kuri nesporto (Kraegers, 2007). Te vietā minēt, ka “Pētījuma par jauniešu apmācību vajadzībām un interesēm attālos vai mazattīstītos reģionos” rezultātu analīze liecina, ka devianta uzvedība biežāk fiksēta jauniešiem, kuri piedalās organizētās sporta nodarbībās, strādā algotu darbu vai pieder pie pasīvo/neaktīvo jauniešu grupas. Turpretim nozīmīgi retāk deviance sastopama starp jauniešiem, kuri līdzdarbojas skolas aktivitātēs vai veido aktīvo, brīvā laika programmās iesaistīto jauniešu grupu (Sniķere, Koroļeva, Aleksandrovs, Kārklīņa 2010). Ilustrācijai piemērs; notiesātais nepilngadīgā persona D., kura izdarīja huligānismu, kas saistīts ar miesas bojājumu nodarīšanu un mantas iznīcināšanu, raksturota šādi: ļoti valdonīgs, saskarsmē ar klases biedriem vēlas dominēt, būt līderis. Bieži fiziski un morāli dara pāri vecāko un jaunāko klašu skolēniem, agresīvs, par nepakļaušanos izsaka mutiskus draudus, izsmej. Nav cieņas pret skolas darbiniekiem, nievājoša attieksme, nepamatoti apvaino, pedagogu aizrādījumus ignorē, skaļi izsaka rupjas piezīmes, bieži pārkāpj skolas iekšējās kārtības noteikumus. Patīk sports, ar labiem rezultātiem piedalās republikas sacensībās (Valkas rajona tiesas spriedums).

6. Sporta aktivitātes brīvības atņemšanas vietā (Prison sports; sport in prison). Speciālisti ārvalstīs pēta cietuma sporta tematiku kopš pagājušā gadsimta 50. gadu beigām. Liela daļa mūsdienu cietumu aprīkoti ar dažādiem fizisko aktivitāšu līdzekļiem: trenāžieriem, futbola laukumiem, tenisa kortiem un peldbaseiniem. Sporta un atpūtas programmas var uzlabot fizisko un garīgo veselību, tās var arī izmantot kā efektīvus līdzekļus, lai pārvaldītu ieslodzīto uzvedību. Turklāt sporta un fiziskās aktivitātes programmas var pozitīvi ietekmēt jauniešu uzvedību un var būt svarīgs līdzeklis viņu personiskajai un sociālajai attīstībai (Gallant, Sherry, Nicholson, 2015). Saskaņā ar Ieslodzījuma vietu pārvaldes datiem, lai nodrošinātu ieslodzīto brīvā laika pilnvērtīgu pavadīšanu, 2016. gada laikā tika organizēti 1836 pasākumi, no tiem 627 (vai 34,15%) sporta

pasākumi (turnīri – šaha, dambretes, volejbola, futbola un tenisa) (Ieslodzījuma vietu pārvaldes 2016. gada pārskats). Sportiskās aktivitātes ietekme uz ieslodzītajiem var būt vērsta lai: 1) saglabātu un uzlabotu ieslodzīto labsajūtu; 2) palīdzēt integrēties vietējā kopienā; 3) sociālo vērtību un sociālo noteikumu apguves veicināšanai; 4) cietuma vides pozitīvai ievirzei (Digennaro).

Kopsavilkums

Noziedzību sporta jomā kā jebkuru sociālu parādību raksturo sociāli, ekonomiski, pedagoģiski, tikumiski, filozofiski u.c. faktori. Tādēļ kriminoloģiskie pētījumi sporta sfērā paredz mijiedarbību starp vairākām zinātnes nozarēm. Šādi pētījumi ir apjomīgi, aptveroši, interesanti un daudzsoļoši. Sporta kriminoloģija parāda, ka sporta jomā jānovērš pārrobežu apdraudējumus sporta integritātei, tāds kā dopinga lietošana, vienošanās par spēļu iznākumu, vardarbību, visu veidu neiecietību un diskrimināciju, kā arī jāveicina labu pārvaldību sportā.

Autore uzskata, ka Latvijā kriminoloģijas ietvaros ir jāveicina sporta sfēras kriminoloģiska izpēte, lai dziļāk un vispusīgāk varētu analizēt problēmas, kuras rodas mūsdienu mainīgajā apkārtējā vidē, ietekmējot sporta nozari. Sporta kriminoloģiju autore raksturo kā kriminoloģijas novirzienu, kura ietvaros tiek pētīta sportā iesaistīto personu (sportistu, treneru, sporta aģentu, sporta līdzjutēju, u.c.) noziedzīgā rīcība, tās cēloņi un veicinošie apstākļi, noziedznieka un upura raksturojums, sporta kā noziedzības novēršanas un noziedznieka labošanās līdzekļi. Savā kopumā sporta kriminoloģija parāda tās praktisko nozīmi, ka antisociālā uzvedība un noziedzība sporta vidē ir saistīta ar plašu sociālu un indivīda veselības jautājumu loku.

Autore uzskata, ka noziedzības novēršanas stratēģijai, politikai un programmām ir jābalstās uz plašu multidisciplināru zināšanu kopumu par noziedzības problēmām sportā. Autore sprāt, izzinot noziedzību sporta jomā ir nepieciešams pētīt gan tā multidisciplināro, gan interdisciplināro raksturu. Pamattēmas sporta kriminoloģijā ir: 1) noziedzība profesionālajā sportā; 2) vardarbīgā noziedzība sporta vidē; 3) sportistu noziedzība; 4) narkokriminalitāte un dopings; 5) sporta līdzjutēju uzvedības kriminālās izpausmes; 6) fiziskās aktivitātes un sporta ietekme uz noziedzības novēršanu; 7) fiziskās aktivitātes kā notiesāto personu resocializācijas metode (fiziskās aktivitātes cietumā). Sportisko aktivitāšu iedarbības nozīmi

varam iedalīt vairākos virzienos: kā preventijas līdzekli, lai mainītu indivīda antisociālo ievirzi; kā rehabilitācijas līdzekli notiesātām, apcietinātām un ieslodzītām personām; kā sabiedrībā iekļaujošs līdzeklis, recidīva samazināšanai (pēc soda izciešanas).

Bibliogrāfija

1. Abrams M. (2010) Anger Management in Sport. Understanding and Controlling Violence in Athletes. Human Kinetics.
2. Alekseeva A.P. (2009) Preduprezdeniju prestupnosti v sfere sporta silami organov vnutrenih del. Aspirantskij Vestnik Povolz, № 5–6, 96–100. (In Russian)
3. Atkinson M. (2008) Young K. Deviance and Social Control in Sport. Human Kinetic.
4. Baltā grāmata par sportu (2007). Luksemburga, Eiropas Kopienu Oficiālo publikāciju birojs. (In Latvian)
5. Birziņa E. (2017) Mātes un bērna mijiedarbības un pirmsskolas vecuma bērnu eksternalizēto uzvedības problēmu izmaiņas Marte Meo terapijas laikā: Promocijas darbs. Rīga, Latvijas Universitāte. (In Latvian)
6. Briņķis G. (1999) Komercializācijas procesi sportā. Rīga, LSPA. (In Latvian)
7. Cameron M. and MacDougall C. (2000) Crime Prevention Through Sport and Physical Activity. Australian Institute of Criminology, No. 165. Pieejams: http://www.aic.gov.au/media_library/publications/tandi_pdf/tandi165.pdf (sk. 21.08.2017).
8. Coakley J. (2004) Sports in Society: Issues and Controversies. Boston, McGraw-Hill, 2004.
9. Debendotte V. (1988) Spectator Violence at Sports Events: What Keeps Enthusiastic Fans in Bounds? The Physician and Sportsmedicine, March 16 (4) 203–11.
10. Digennaro S. Playing in the jail: sport as psychosocial tool for inmates. IRSN. International Review on Sports & Violence. Pieejams: http://www.irsv.org/index.php?option=com_content&view=article&id=91%3Aplaying-in-the-jail-sport-as-psychosocial-tool-for-inmates&catid=56%3Anumero-2—le-sport-et-la-prison&lang=en
11. Doping. Interpol. Pieejams: <https://www.interpol.int/Crime-areas/Crimes-in-sport/Doping> (sk. 25.09.2017).
12. Gallant D., Sherry E., Nicholson M. (2015) Recreation orrehabilitation? Managing sport fordevelopment programs with prison populations. Sport Managemnet Review, Volume 18, Issue 1, February 2015, p. 45–56.
13. Grant J. (2006) Sport, Culture un Society. An Introduction. London and New York, Routledge.
14. Groombridge N. (2016) Sports Criminology: A Critical Criminology of Sport and Games. Policy Press Scholarship.

15. Gūte, E. (2016) Starptautisko publisko tiesību ietekme uz sporta tiesību attīstību. Jurista Vārds, 16.08.2016, Nr. 33 (936), 9.–12. lpp. (In Latvian)
16. Ieslodzījuma vietu pārvaldes 2016. gada pārskats. Rīga, 2017. (In Latvian) Pieejams: <http://www.ievp.gov.lv/images/stories/2016-parskats.pdf> (sk. 30.08.2017).
17. Integrity in sport. INTERPOL. Pieejams: <https://www.interpol.int/Crime-areas/Crimes-in-sport/Integrity-in-sport> (sk. 19.08.2017).
18. Kleimjonov M.P. (2012) Sportivnaja kriminologija za rubeczom. Клеймёнов М. (2012) Vestnik Omskogo universiteta. Serija "Pravo" № 2 (31), c. 256–257. (In Russian)
19. Kraeger, D.A. (2007) Unnecessary roughness? School sports, peer networks, and male adolescent violence. American Sociological Review, 72 (5), 705–724. Pieejams: doi:<http://dx.doi.org/10.1177/000312240707200503>
20. Krauksts V. (2003) Atļautais un aizliegtais sportā. Rīga, Izdevniecība RaKa. (In Latvian)
21. Krauss, D. (2002) Par indi krimināltiesībās un krimināltiesību indi. Jurista vārds, 26.02.2002, Nr. 4 (237). (In Latvian)
22. Kuzņecova A. (2010) Sporta filozofija. Rīga, Latvijas Sporta Pedagoģijas akadēmija. (In Latvian)
23. Liepiņš I. (1983) Fiziskās kultūras teorija. Rīga, Zvaigzne. (In Latvian)
24. Malina, R.M., Clark, M. (2003) Youth sports – Perspectives for a New Century. Monterey, Coaches Choice.
25. Marks S., Mountjay M., Marcus M. Sexual harassment and abuse in sport: the role of the team doctor. British Journals of Sports Medicine, Volume 46, Issue 13, pp. 905–908. Pieejams: <http://bjsm.bmj.com/content/bjsports/46/13/905.full.pdf> (sk. 22.08.2017).
26. Mastro A. E., Blecha E., Atwell Seate A. (2011) Characterizations of Criminal Athletes: A Systematic Examination of Sports News Depictions of Race and Crime. Journal of Broadcasting & Electronic Media, Volume 55, Issue 4, December 2011, p. 526–542.
27. Morriss L., Sallybanks J., Willis K., Makkai T. (2003) Sport, Physical Activity and Antisocial Behaviour in Youth Australian Institute of Criminology, No. 249, April 2003. Pieejams: <http://aic.gov.au/publications/current%20series/tandi/241-260/tandi249.html> (sk. 20.08.2017).
28. Moses E. The Role of Sport in Addressing Youth Violence. Pieejams: <https://www.laureus.com/news/role-sport-addressing-youth-violence> (sk. 23.08.2017).
29. Omarova S. (2001). Cilvēks dzīvo grupā (Sociālā psiholoģija). Rīga, Kamene. (In Latvian)
30. Pārskats par nepilngadīgo noziedzības stāvokli, noziedzīgos nodarījumos cietušajiem bērniem un noziedzības novēršanas problēmām 2017. gada 6 mēnešos. (In Latvian) Pieejams: <http://www.vp.gov.lv/?id=305&said=305> (sk. 20.08.2017).

31. Prevention of sexual and gender harassment and abuse in sports. Initiatives in Europe and beyond. Deutsche Sportjugend (dsj)/ 2nd edition, November 2012. Pieejams: https://fis.dshs-koeln.de/portal/files/1587572/Catalogue_Initiatives_in_Europe_and_beyond_2012_2.pdf
32. Protecting the Integrity of Sport Competition. The Last Bet for Modern Sport. (2014) University Paris 1 Panth on-Sorbonne and the International Centre for Sport Security (ICSS).
33. Rīgas pilsētas Latgales priekšpilsētas tiesa 2014. gada 25. augusta spriedums (Krimināllieta Nr. 11815001413 K29-0415-14/10). (In Latvian) Pieejams: <https://manas.tiesas.lv/eTiesasMvc/nolemumi> (sk. 11.09.2017).
34. Rīgas pilsētas Ziemeļu rajona tiesas 2013. gada 25. oktobra spriedums (arhīva Nr. K32-0181-13/5, lietas Nr. 11092000212). (In Latvian) Pieejams: <https://manas.tiesas.lv/eTiesasMvc/nolemumi> (sk. 11.09.2017).
35. Saldus rajona tiesas 2016. gada 13. oktobra spriedums (lietas Nr. 11360033416, lietas arhīva Nr. K34-0161-16/3). (In Latvian) Pieejams: <https://manas.tiesas.lv/eTiesasMvc/nolemumi> (sk. 11.09.2017).
36. Saklofske D., Austin E., Rohr B., Andrews J. (2007) Personality, emotional intelligence and exercise. *Journal of Health Psychology*, 12, pp. 937–948.
37. Smith D., Stewart S. (2003) Sexual aggression and sports participation. *Journal of Sport Behaviour*, Volume 26, Issue 4, 384–395.
38. Sniķere S., Koroļeva I., Aleksandrovs A., Kārklīņa I. (2010) Pētījuma par jauniešu apmācību vajadzībām un interesēm attālos vai mazattīstītos reģionos. Socioloģisko pētījumu institūts, Rīga. (In Latvian)
39. Sporta likums. Latvijas Republikas likums. “Latvijas Vēstnesis”, 165 (2740), 13.11.2002. (In Latvian)
40. *Sports, Games, and Play: Social and Psychological Viewpoints* / edited by Goldstein J.H. (2009) New York, London, Taylor & Francis.
41. Valkas rajona tiesas 2015. gada 29. decembra spriedums (Lietas Nr. 11140029714 Lietas arhīva Nr. K38-0177-15/1). (In Latvian) Pieejams: <https://manas.tiesas.lv/eTiesasMvc/nolemumi> (sk. 11.09.2017).
42. Vazne Ž. (2015) Sporta psiholoģija. *Psiholoģija 3. Lietišķās jomas*. Rīga, Zvaigzne ABC. (In Latvian)
43. Voins V. (2004) Kad sporta līdzjutēju kaislības sit devīto vilni. *Latvijas Vēstnesis* Nr. 11 (2959), 22.01.2004. (In Latvian) Pieejams: <https://www.vestnesis.lv/ta/id/83373> (sk. 29.09.2017).
44. Zalcmane K. (2015) Futbola fani kā neformālā līdzjutēju apvienība ar kriminogēnām izpausmēm Latvijā un ārvalstīs. Daugavpils Universitātes 57. starptautiskās zinātniskās konferences tēzes. Daugavpils, 76. lpp. (In Latvian)
45. Zalcmane K. (2015) Politiskie protesti ar futbola līdzjutēju grupējumu līdzdalību. Starptautiskās zinātniskās konferences “Drošības nostiprināšanas aktuālās problēmas: politiskie, sociālie, tiesiskie aspekti” tēzes Rīgas Stradiņa universitāte, 2015. gada 23. aprīlis, 56. lpp. (In Latvian)

Sport Area as a Criminological Experience Object or Sport's Criminology

Summary

In the world in criminology records the emergence of criminal offenses and phenomenon, that develop new separate criminological research directions. These trends demonstrate the dynamism, flexibility and openness of the criminology science to new directions, as well as cooperation with specialists from other fields of science. The article is based on the relatively little known – crime in the sport sector. The author would like to raise discussions among lawyers on the creation and development of innovative criminology direction – sports criminology in Latvia. The author gives an insight into sports criminology, describing its essence. The author concludes, that the range of questions, which are solved and investigated in sports criminology, is wide and varied, and this is determined by the specifics of sports activities. Sport includes a paradox and is associated with a variety of criminal behavior. Sport criminology covers all criminal activity and practices in the field of sport.

Key words: sport and physical activity, criminal activity, crime, sport criminology.

KOPĪPAŠUMA LIETOŠANAS KĀRTĪBAS NOTEIKŠANA UN AR TO SAISTĪTAS PROBLĒMAS PRAKSĒ

Raksta mērķis ir izanalizēt praksē visbiežāk sastopamus problēmjautājumus, kas izriet no kopīpašuma. Raksta uzdevumi: izanalizēt problēmjautājumus, kas saistīti ar kopīpašuma pārvaldīšanu un šo strīdu izšķiršanas veidus. Pētījuma problēma un novitāte: kopīpašums saskaņā ar Civillikuma 1067. pantu ir raksturots kā aprobežojums, kas attiecas uz īpašumu visā tā apjomā. Kā jebkurš aprobežojums – tas sagādā personām neērtības. Praksē galvenokārt pastāv strīdi par kopīpašuma lietošanas kārtību, jo ne vienmēr īpašumu var lietot visi kopīpašnieki kopā, netraucējot viens otram, piemēram, dzīvokļa īpašumu. Strīdā gadījumā jāvērtē tiesā ar prasību par lietošanas kārtības noteikšanu vai vispār par kopīpašuma izbeigšanu. Šajā rakstā autors analizē jautājumus, ar kuru kopīpašnieki var sastapties praksē, kādas sekas var iestāties.

Atslēgas vārdi: kopīpašums, kopīpašnieki, lietošanas kārtība, kopīpašuma izbeigšana.

Visiem labi zināms, ka katra cilvēka dzīvē un sabiedrībā kopumā, īpašums spēlē nozīmīgu lomu. Jau no romiešu tiesību laikiem, tiesības uz īpašumu tiek saprasts kā pilnīga vara par lietu, absolūtas tiesības un veidojas uz vienpersoniskā valdījuma (individuālisms).

Latvijas Republikas Satversmes 105. pants garantē ikviena tiesības uz īpašumu. Īpašumu nedrīkst izmantot pretēji sabiedrības interesēm. Īpašuma tiesības var ierobežot vienīgi saskaņā ar likumu. Ierobežojumam jāatbilst taisnīguma prasībām, jābūt adekvātam, proporcionālām, neaizskarot konstitucionālo tiesību būtību. Ierobežojumu raksturam jāatbilst konstitucionālo vērtību aizsardzības interesēm.

Saskaņā ar Civillikuma trešo daļu “Lietu tiesības”, viens no ierobežojumiem kas attiecas uz īpašumu visā tā apjomā, ir kopīpašums. Nekustamais īpašums var pieder diviem vai vairākiem īpašniekiem. Krievijas civilists Mejers D. puda viedokli, ka kopīpašuma tiesība (condominium) ir tāda tiesība, kad vairākās personas ir īpašuma tiesību subjekti uz vienu un to pašu īpašumu, bet tā, ka katram no viņiem pieder tiesības tikai uz tā ideālo daļu (Tihomirovs 2011). Kopīpašuma tiesība Latvijas Republikas Civillikuma izpratnē ir īpašuma tiesība, kas pieder uz vienu un to pašu nedalītu lietu vairākām personām tikai domājamās daļā, tā ka sadalīts vienīgi tiesību saturs (Civillikuma 1067. pants). Minētā norma raksturo

kopīpašuma priekšmetu kā nesadalītu lietu. Tāpat kā jebkurām tiesībām, arī kopīpašuma gadījumā katram no līdzīpašniekiem ir viņu tiesību pozitīvais un negatīvais saturs. Kopīpašnieku pozitīvais saturs ir ierobežots sakarā ar pārējo īpašnieku tiesībām. Kopīpašnieku tiesību negatīvais saturs ir aizlieguma tiesības attiecībā uz pārējo līdzīpašnieku lēmumiem (Rozenfelds 2011). Civillikuma 1069. pantā noteikts, ka visi kopīpašnieki, samērīgi ar katra daļu, saņem visus labumus, kādus kopējā lieta dod, un tādā pašā samērā arī nes zaudējumus, kādi tai ceļas. Līdz ar to, lai izslēgtu kopīpašuma tiesību kā aprobežojumu, kopīpašniekam paredzētas sevišķas tiesības – pieprasīt kopīpašuma dalīšanu, iegūt atsevišķi lietot attiecīgi nošķirtu kopīpašuma daļu (lietojuma tiesības) un citu kopīpašnieku pienākums ir netraucēt šo lietojumu. Civillikuma 1070. pants noteic, ka kopējās lietas dalīta lietošana pielaižama tikai tad, kad šo lietu var dalīt, bet arī šajā gadījumā lietošana samērojama ar atsevišķo daļu lielumu. No minētas normas izriet, ka kopējas lietas atsevišķa dalīta lietošana, pieļaujama, ja šo saturu var dalīt samērojot lietojumu ar atsevišķu daļu lielumu, kur tiek dalīta nevis pati kopējā lieta, bet gan tās lietošana. Ja ir noteikta kopējas lietas dalīta lietošana, katrs kopīpašnieks ir tiesīgs viens pats lietot viņa valdījumā un lietošanā nodotu kopējas lietas daļu. Dalītu lietošanu var noteikt vienošanās vai tiesas ceļā. Šādā gadījumā īpašnieki var prasīt lietošanas kārtības noteikšanu, kas ir atbilstoša kopīpašuma daļu lielumam un kura nevar un tai nav jāatbilst precīzam domāto daļu lielumam. Nosakot dalīto lietošanu, tiek dalīta nevis pati kopējā lieta, bet gan tās lietošana. Ar kopīpašuma lietošanas kārtības noteikšanu kopīpašums neizbeidzas, kā arī neizbeidzas likumā noteiktās kopīpašnieku tiesības un pienākumi attiecībā uz kopējo lietu.

Kopīpašums beidz pastāvēt ar reālo sadali – katra daļa patstāvīgs vesels un patstāvīgs īpašums. Kopīpašums uzliek noteiktus rīkošanās ierobežojumus ar kopīpašumu – rīkoties ar to drīkst tikai ar visu kopīpašnieku piekrišanu, jo pretējā gadījumā, nesaskaņojot jebkādu rīcību, būs jāatlīdzina zaudējumi pārējiem kopīpašniekiem. Tas, protams, apgrūtina kopīpašniekus, nedodot brīvi, bez citu piekrišanas, rīkoties ar savu īpašumu. Doktrīnā atzīts, ka no savstarpējo attiecību viedokļa katra kopīpašnieka tiesiskā vara pār lietu uzskatāma par ierobežotu visā tās apjomā (Grūtups, Kalniņš 2002).

Īpašniekam ir neatņemamas tiesības valdīt un lietot savu īpašumu, iegūt no tā labumu, rīkoties ar to un noteiktā kārtā atprasīt to atpakaļ no trešās personas ar īpašuma prasību (Civillikuma 927. pants). Katram kopīpašniekiem jāievēro savas tiesības un savi pienākumi, nepārkāpjot tos.

Kopīpašniekiem samērīgi ar viņu daļām jānes uz kopējo lietu gulošās nastas, apgrūtinājumi un lietas uzturēšanai vajadzīgie izdevumi (Civillikuma 1071. pants). Praksē kopīpašnieki ne vienmēr savā starpā var vienoties par izdevumiem, kas jānes katram kopīpašniekam. Ja viens no kopīpašniekiem faktisko īpašumu neizlieto, viņš nevēlās arī maksāt izdevumus par tā uzturēšanu kārtībā, nodokļus. Otrajam kopīpašniekam ir tiesības vērsties tiesā, lai atrisinātu strīdu, bet tas prasa tiesāšanas un citu izdevumu, piemēram, par juridiskajiem pakalpojumiem, apmaksu. Ņemot vērā ekonomisko situāciju, ne katrs ir spējīgs atļauties sev tiesāšanas tiesā. Turklāt šajā gadījumā kopīpašnieks viens pats veic nepieciešamus uzlabojumus, veic nepieciešamu ēku uzlabojumu.

Viens no būtiskajiem momentiem ir tas, ka Civillikuma 1073. paredz kopīpašuma atsavināšanas nosacījumu, tas ir, ja kāds nekustama īpašuma kopīpašnieks atsavina savu daļu personai, kura nav kopīpašnieks, tad pārējiem kopīpašniekiem divu mēnešu laikā, skaitot no pirkuma līguma noraksta saņemšanas, pieder pirkuma tiesība. Taču tas attiecas tikai uz pirkuma līguma noslēgšanu, bet nekas nav minēts par cita līguma noslēgšanu. Piemēram, dāvinājuma līgums, kad kopīpašnieks uzdāvina savu domājamo daļu citai personai. Šajā gadījumā mainīsies kopīpašnieks un otrs kopīpašnieks to nevar ietekmēt. Kopīpašnieks var pat nezināt par kopīpašnieka maiņu. Piemēram, 2017. gada 2. oktobrī Daugavpils tiesa izskatīja civillietu Nr. 12231317 F.K. prasībā pret V.L. par nekustamā īpašuma dalītas lietošanas kārtības noteikšanu. Tiesa, iepazīsies un izvērtējusi lietā esošos materiālus, atzina, ka prasība ir pamatota un apmierināma pilnā apmērā. Tiesa par pierādījumu ņēmusi civillietas materiālos esošo Zemesgrāmatu apliecību, ko iesniedza prasītājs. Tiesai, taisot spriedumu, ir saistošs prasītāja materiāltiesiskais prasījums, kura pamatotība tai jāpārbauda, kā arī pamats – apstākļi (juridiskie fakti), uz kuriem prasītājs balsta savu prasījumu (Civilprocesa likuma 192. pants, Latvijas Republikas Augstākās tiesas Senāta 2012. gada 23. maija sprieduma lietā Nr. SKC-248 8.1. punkts). Tā kā puses īsteno savas procesuālās tiesības sacīkstes formā (sk. Civilprocesa likuma 10. pantu), tad pušu strīdīgās attiecības tiesai jāizvērtē pēc tiem datiem, kurus puses iesniegušas, un vienīgi šie dati ir nepieciešamais procesuālais pierādījumu materiāls, kuru tā pārbauda un novērtē (Bukovskis 1933). Tātad tiesas uzdevums, izšķirot ikvienu strīdu, ir detalizēti izvērtēt, vai prasītāja norādītie apstākļi, kas ietilpst pierādīšanas priekšmetā, guvuši apstiprinājumu, un kādas juridiskās sekas piemērojamās materiālo tiesību normas sastāvs saista ar lietas iztiesāšanas gaitā noskaidrotiem faktiem (Latvijas Republikas Aug-

stākās tiesas Civillietu departamenta 2016. gada 22. novembra spriedums Lietā Nr. SKC 397/2016). Iepriekš minētajā civillietā Nr. 12231317, Daugavpils tiesa nepārbaudīja Zemesgrāmatas aktuālus datus uz lietas izskatīšanas dienu, pārbaudīja prasītāja iesniegtos dokumentus un apmierināja prasību. Bet faktiski atbildētājs šajā lietā vairs nav nekustamā īpašuma īpašnieks, jo uz dāvinājuma līguma pamata atbildētājs uzdāvināja savu kopīpašuma daļu trešajai personai. Tiesa, nepārbaudot Zemesgrāmatas datus, pieņēma lēmumu, kas nav saistošs atbildētājam, jo saskaņā ar Civillikuma 994. pantu, par nekustama īpašuma īpašnieku atzīstams tikai tas, kas par tādu ierakstīts zemes grāmatās.

Kopīpašniekiem noteikti ir nepieciešams noregulēt visus jautājumus, kas saistīti ar kopīpašuma lietošanas kārtību. Kopīpašumu var izbeigt, reāli to sadalot tā, ka katrs īpašnieks pārvaldīs savu daļu, bet bieži kopīpašniekiem pieder tikai domājamas daļas un īpašumu nav iespējams reāli sadalīt. Šajā gadījumā, ja abas personas vēlas saglabāt savu īpašumu, vienīgais risinājums ir vienošanās ceļā, izmantojot mediāciju, vai izmantojot citu ārpusietas strīdu noregulēšanas veidu, bet ja neizdodas, tiesas ceļā, noteikt kopīpašuma lietošanas kārtību. Viens no ārzemēs populāriem strīdu izšķiršanas veidiem, tai skaitā lietu tiesībās, ir mediācija – pēc dažādu valstu statistikas 83% – 85% mediācijas procedūru ir veiksmīgas, bet pārējie 5% – 10% procedūras dalībnieki nonāk pie pilnīgas vai daļējas vienošanās īsa laika brīdī pēc mediācijas (2009). Latvija arī nav izņēmums, un darbojas Mediācijas likums. Autors ir praktizējošs zvērināts advokāts un viņa praksē strīda puses nevēlas izmantot mediāciju. Taču Sertificētu mediatoru padome 2016. gada beigās atspoguļoja datus par mediācijas attīstību Latvijā. Pēc statistikas datiem, Latvijā 2015.–2016. gadā no visām lietu kategorijām, kurās uzsākta mediācija, tikai 8% ir strīdi par nekustamo īpašumu, zemi un tas galvenokārt ir Rīgā. Kā liecina prakse, šis strīdu atrisināšanas veids nav populārs lietu tiesībās un autora praksē Daugavpilī, neviens to neizmantoja. Kaut gan nevar nepiekrīst, ka mediācijas izmantošanai ir savas priekšrocības: puses pašas piedalās konflikta atrisināšanā, neviena no pusēm nezaudē, pieņem abpusēji izdevīgu un vēlamu lēmumu, puses var saglabāt draudzīgas attiecības, tiek ekonomēts laiks un naudas līdzekļi, tiek saglabāta konfidencialitāte, puses pašas izvēlas mediatoru. Viss minētais būtu vēlams strīdos starp kopīpašniekiem, jo pārvaldot vienu un to īpašumu būtiski saglabāt labas attiecības, kā arī nonākt pie vienošanās, rezultāta, kas abiem būs izdevīgs. Tādējādi, pat ja puses atsakās izmantot mediāciju, labākais strīda noregulēšanas veids ir vienošanās vai izlīguma noslēgšana. Advokāta vai jurista darbības

mērķis darboties klienta interesēs. Tiesāšanas ne vienmēr ir laba izvēle. Dažreiz, labākais veids kā atrisināt strīdu, noregulēt to vienošanās ceļā.

Kopsavilkums

Kopīpašums un kopīpašnieku strīdi ir aktuāls jautājums ikviena jurista praksē. Lietojot vienu un to pašu lietu, kopīpašniekiem grūti vienoties par tās lietošanas kārtību, uzturēšanu un citiem jautājumiem, kas izriet no kopīpašuma tiesībām. Taču kopīpašuma izbeigšana arī rada noteiktas negatīvas sekas, piemēram, vienam kopīpašniekam jāizmaksā otram kompensāciju par viņa daļu, kopīpašums tiek pārdots, bet naudu sadala kopīpašnieku starpā u.c. varianti, ko piedāvā mums Civillikums. Veiksmīgākais veids kā atrisināt strīdu, ir nenovest to līdz tiesai, bet panākt vienošanos savā starpā. Jurista pienākums ir izskaidrot pusēm visas iespējas, plusus un mīnus, un piedāvāt abpusēji pieņemamu risinājumu. Tāda prakse ekonomē ne tikai laiku, bet arī naudas līdzekļus un šis process būs bez lieka stresa. Un tikai tad, kad vienošanās panākt nav iespējams, jāvēršas tiesā. Visbiežāk praksē sastopamie strīdi ir: lietošanas kārtības noteikšana; kopīpašuma izbeigšana, jo kāds no īpašniekiem nevēlas palikt kopīpašumā, bet vēlas iegūt kompensāciju par to; kopīpašnieka nelikumīga būvniecība; izdevumu par kopīpašuma uzturēšanu piedziņa. Visus šos jautājumus ir iespējams noregulēt ar mediācijas izmantošanu, vai panākot vienošanos, vai izbeidzot lietu tiesā ar izlīgumu.

Bibliogrāfija

1. Bukovskis V. (1933) Civilprocesa mācības grāmata. Rīga: Autora izdevums. (In Latvian)
2. Grūtups A., Kalniņš E. (2002) Civillikuma komentāri. Rīga: Tiesu namu aģentūra. (In Latvian)
3. Latvijas Republikas Augstākās tiesas Civillietu departamenta 2016. gada 22. novembra spriedums Lietā Nr. SKC 397/2016. (In Latvian)
4. Latvijas Republikas Augstākās tiesas Senāta 2012. gada 23. maija spriedums lietā Nr. SKC-248. (In Latvian)
5. Latvijas Republikas Satversme / Latvijas Republikas likums, pieņemts 15.02.1922.; stājies spēkā 07.11.1922. ar grozījumiem, kas pieņemti līdz ar 21.03.1933. // "LV" 07.07.2006. Nr. 107(3475), VSIA "Latvijas Vēstnesis", Rīga, 2012. gads. (In Latvian)
6. Likums "Civillikums. Trešā daļa. LIETU TIESĪBAS" / Latvijas Republikas likums, pieņemts 28.01.1937.; stājies spēkā 01.09.1992. ar grozījumiem, kas pieņemti līdz ar 15.06.1994. (In Latvian)

7. Likums “Civilprocesa likums” / Latvijas Republikas likums, pieņemts 14.10.1998.; stājies spēkā 01.03.1999. ar grozījumiem, kas pieņemti līdz ar 20.06.2001. // “LV” 03.11.1998. Nr. 326/330. (In Latvian)
8. Likums “Mediācijas likums” / Latvijas Republikas likums, pieņemts 22.05.2014.; stājies spēkā 18.06.2014. ar grozījumiem, kas pieņemti līdz ar 14.09.2017. (In Latvian)
9. Mezdunarodnij institut mediacii. (2009) Mediacija – isskustvo reshatj konflikti. Pieejams: <http://www.institute-mediation.com/mediacia/> (In Russian)
10. Rozenfelds J. (2011) Lietu tiesības, 4. labotais, papildinātais izdevums. Zvaigzne ABC. (In Latvian)
11. Sertificētu mediatoru padome. (2016) Mediācijas attīstība Latvijā. (In Latvian)
12. Tihomirovs M. (2011) Sobstvennostj i inie veshnie prava na zhilie pomeshe-nija: prakticheskoe posobie. Moskva. (In Russian)

Determination of the Use of Common Property and Related Practical Problems

Summary

The common property and disputes between the co-owners is a typical issue in the practice of each lawyer. Using the same thing, it is difficult for co-owners to agree on order of use, content and other issues, that arise from the rights of the common property. But also the termination of the common property, has negative consequences, for example, one of the co-owners must pay compensation to the second co-owner for his part, or the property is sold entirely, and the money received are shared among the co-owners in proportion to their shares, or other options specified in the Civil Law of the Republic of Latvia. The most successful way to resolve a dispute is not to bring it to court, but to come to an agreement between the parties. The duty of the lawyer is to explain to the parties all the opportunities, advantages and disadvantages, and the proposal of a solution, that will satisfy all parties. This practice not only saves time, but also money resources, as well as requires less emotional stress. And only in the case, when it is impossible to come to an agreement, it is necessary to go to court. In practice, the following disputes are often encountered between co-owners: the establishment of a procedure of use; termination of the common property, since one of the parties does not want to keep it, and its interests include getting compensation for its part; illegal construction of a co-owner; collection of costs for the maintenance of the common property. All of these questions can be settled by mediation, by concluding an agreement in court or outside the court.

Key words: common property, owners, use, termination of common ownership.

ĢIMENES VARDARBĪBAS VEIDI

Raksta mērķis: izanalizēt vardarbības ģimenē veidus un izprast to izpaušanās veidu. Raksta uzdevumi: definēt un izanalizēt ģimenes vardarbības veidus, izanalizēt to izpaušanās veidu, izanalizēt tiesisko regulējumu cīņā ar vardarbību ģimenē, izklāstīt aktuālus jautājumus un izdarīt secinājumus. Pētījuma problēma un novitāte: Vēsturiski ģimene vienmēr bijusi sabiedrības pamats, valsts nākotne. Attiecīgi ģimenes labklājība un stabilitāte ir svarīgs pamats sociāli-ekonomiskajai un politiskajai stabilitātei, drošības garantija. Taču ģimenes institūts visā pasaulē, tai skaitā arī Latvijā, atrodas krīzes situācijā. Viens no šīs krīzes radītājiem ir vardarbība ģimenē, kas grauj sabiedrības pamatu. Kaut gan daudziem vardarbība ģimenē asociējās tieši ar fiziskā spēka pielietošanu pret sievieti, tā var izpausties dažādi un pret jebkuru ģimenes locekli. 2016. gada 18. maijā Latvijas Republikas Labklājības ministrs Jānis Reirs parakstīja Eiropas Padomes konvenciju par vardarbības pret sievietēm un vardarbības ģimenē novēršanu un apkarošanu jeb Stambulas konvenciju, bet tā vēl jāratificē Saeimā. Līdz ar to jāsakārto Latvijas Republikas likumdošana, lai tā atbilstu šai konvencijai. Šis temats bija un ir aktuāls, to var pētīt no vairākiem aspektiem – no tiesiskā, psiholoģiskā, socioloģiskā utt. Ģimenes institūtam ir nepieciešams atbalsts, aizsardzība no dažādām tiesību nozarēm, tai skaitā, no krimināltiesību nozares.

Atslēgas vārdi: vardarbība ģimenē, fiziska vardarbība, psiholoģiska vardarbība, seksuāla vardarbība, ekonomiska vardarbība, vajāšana, pamešana novārtā.

Raksta autore, žurnāla “Administratīvā un Kriminālā Justīcija” pirmajā 2017. gada izlaidumā (Nr. 2017/1 (78)) publicēja rakstu “Vardarbības ģimenē jēdziens un interpretācija” (Kaļiņina 2017), kurā identificēja problēmas, kas saistītas ar vardarbības ģimenē jēdziena definējumu, satura noskaidrošanu un interpretāciju. Šajā rakstā tiek turpināts diskutēt par šo globālo problēmu, bet noskaidrojot jau ģimenes vardarbības veidus. Parasti jau pašā vardarbības jēdzienā ir minēta fiziska, seksuāla vai psiholoģiska vardarbība. Bet to uzskaitījums ir plašāks. Par vardarbības kodolu varētu uzskatīt psiholoģisko vardarbību, jo uz tās var izveidoties citas vardarbības formas. Jebkura vardarbības forma izraisa diskomfortu, rada cietušajam emocionālo pārdzīvojumu. Cietušais šajā gadījumā var būt ne tikai sieviete, bet jebkurš ģimenes loceklis. Turklāt pavisam nav obligāti, lai starp pusēm būtu oficiāli noslēgta laulība, jo cietušais var būt arī tas, ar kuru varmākai pastāvējušas tuvas personiskās vai intīmas attiecības

vai tie kādreiz dzīvojuši kopā. Tā ir vardarbības ģimenē īpatnība – varmāka un viņa upuris dažādu iemeslu dēļ, turpina saglabāt savstarpējās attiecības, turpina saskarsmi, kas kļūst sāpīga. Svarīgi arī saprast to, ka ne katrs ģimenes strīds jau atzīstams par vardarbību ģimenē. Strīds var izbeigties ar kompromisu vai ar vienas puses atkāpšanos, un var pāriet vardarbībā, bet ne sākties no tās. Vardarbība rodas no vajadzības pēc varas un kontroles, tas ir, varmāka tiši nodara kaitējumu, dominē, jūtas “augstāk” par upuri.

Civilprocesa likuma 250.⁴⁵ panta pirmā daļa noteic pamatu pagaidu aizsardzībai pret vardarbību, minot vardarbības veidus – fiziska, seksuāla, psiholoģiska un ekonomiska vardarbība.

Fiziska vardarbība ir visizplatītākais un atpazīstamākais veids, ar kuru cilvēkiem asociējās vardarbība kā tāda vispār. Faktiski tā ir jebkāda agresīva fiziskā iedarbība uz cilvēku. Zinātnieki jau sen pēta šo problēmu un dažādi definē fizisko vardarbību. Vieni definē to vispārīgi, akcentējot uzmanību uz darbību, piemēram, fiziskā vardarbība ir prettiesiska iedarbība uz cietušā organismu un, kas tiek izdarīts pretēji tā gribai (Ignatovs 1952), jebkāda ietekme uz cietušā ķermeņa neaizskaramību (Piontkovskis, Menšagins 1955). Citi definē, akcentējot uzmanību uz sekām, piemēram, iedarbība uz cietušo, kas izpaužas sitienā vai sitienu nodarīšanā, miesas bojājumu (kā vieglu, tā arī smagu) nodarīšanā, mocīšanā, kā arī cietušā nāvē (Voronins, Teljnovs 1988). Jaunākos pētījumos, fiziskā vardarbība tiek pētīta padziļināti, jau izšķirot tās izpausmes veidus, piemēram, tā ir grūšana, sāpju nodarīšana (pļaukas, sitieni), pakļaušana riskam (piemēram, neuzmanība transportlīdzekļa vadīšanas laikā), priekšmetu mētāšana, draudi ar ieroci, šķēršļu veidošana (neļaujot iziet no istabas), atstāšana bīstamā vietā, atteikšanās palīdzēt nepieciešamības gadījumā, neļaut vērsties pēc medicīniskās palīdzības, traucēt gulēt naktīs, atteikšanās pirkt produktus ģimenei, draudi nodarīt kaitējumu radniekiem utt. (Pisklakova 2001). Bērnu tiesību likuma izpratnē fiziska vardarbība pret bērnu ir ne tikai apzināts spēka pielietojums, bet arī apzināta bērna pakļaušana kaitīgu faktoru, tai skaitā tabakas dūmu iedarbībai. Fiziskās vardarbības sekas nav tikai fizisks kaitējums, bet tiek negatīvi iespaidota arī psihe (it īpaši bērniem). Iepriekšminētā Stambulas konvencija, aicina dalībvalstis nodrošināt to, ka par krimināli sodāmiem tiktu atzīti fiziskās vardarbības akti, kuri vērsti pret citu personu (35. pants). Latvijā šīs jautājumus noregulēts Krimināllikumā, piemēram, XII nodaļā “Noziedzīgi nodarījumi pret personas veselību” ir paredzēta kriminālatbildība par tišiem smagiem

(KL 125. pants), tišiem vidēja smaguma (KL 126. pants), tišiem viegliem (KL 130. pants) miesas bojājumiem, XVII nodaļā “Noziedzīgi nodarījumi pret ģimeni un nepilngadīgajiem”, 174. pantā ir paredzēta kriminālatbildība par cietsirdīgu vai vardarbīgu apiešanos ar nepilngadīgo vai mazgadīgo. Savukārt par maznozīmīgu miesas bojājumu tišu nodarīšanu draud administratīva atbildība (Latvijas Administratīvo pārkāpumu kodekss, 167.² pants). Fizisko kaitējumu fiksēt ir vieglāk, jo jāvērsas pēc medicīniskās palīdzības, bet grūtāk ir ar psiholoģisko vardarbību.

Psiholoģiska vardarbība var pastāvēt kopā ar fizisko vardarbību vai bez fiziskās ietekmes. Tā neizraisa tādu sabiedrības rezonansi kā fiziska, bet tā var būt ne mazāk bīstama par fizisko. Psiholoģiska vardarbība bīstama cietuša psihei un grauj personību. Labklājības ministrija publicēja ES apsekojuma “Vardarbība pret sievietēm – ES mēroga apsekojums” datus un tie liecina, ka Latvijā ir Eiropas Savienībā augstākais psiholoģiskās vardarbības pret sievietēm ģimenēs rādītājs – no esošā vai bijušā partnera psiholoģiskas vardarbības savas dzīves laikā Latvijā ir cietušas 60 % sieviešu, kas atbilst apmēram 505 tūkstošiem Latvijas sieviešu (Labklājības ministrija 2014). Tā var izpausties kā pastāvīga kritizēšana, kliegšana un apvainošana, pazemošana, jūtu ignorēšana, izolēšana no sabiedrības, radniekiem vai draugiem, manipulēšana, draudi, (Šeļjags 2008), uzvedības, domāšanas, interešu pastāvīga kontrole vai arī var izpausties netieši, piemēram, ja bērns ir vardarbības aculiecinieks. Visas šīs darbības ietekmē cilvēka psihi, un tas tiek īstenots draudu un iebaidīšanas ceļā, lai salauztu cietušā gribu pretoties un aizstāvēt savas tiesības un intereses (Solodnikovs 2007). Stambulas konvencija aicina dalībvalstis nodrošināt, to, ka par krimināli sodāmu tiek atzīta tīša rīcība, ar kuru, izmantojot piespiešanu vai draudus, nopietni kaitē personas psiholoģiskajai integritātei. Latvijas Republikas Krimināllikums paredz, ka kriminālatbildība iestājas par psihisko ciešanu nodarīšanu nepilngadīgajam vai mazgadīgajam (KL 174. pants), par draudiem izdarīt slepkavību vai nodarīt smagu miesas bojājumu (KL 132. pants). Administratīva atbildība paredzēta par emocionālo vardarbību pret bērnu (LAPK 172.² pants). Pagaidām Krimināllikumā tikai 126. pantā ir paredzēta atbildība par psihiskā kaitējuma nodarīšanu, bet tas attiecas tikai uz smagiem gadījumiem, kad psihisks traucējums ir smagu miesas bojājumu sekas. Pārējos gadījumos, cietušajām ir tiesības tikai izmantot pagaidu aizsardzības pret vardarbību mehānismu, bet tas faktiski nesoda varmāku par nodarīto kaitējumu, bet palīdz cietušajam izvairīties no kontakta ar pāridarītāju. 01.01.2018

stāsies spēkā grozījumi likumā “Par Krimināllikuma spēkā stāšanās un piemērošanas kārtību”, ietverot tajos kritērijus psiholoģiskā kaitējuma smaguma noteikšanai, piemēram, turpmāk tiesu eksperts obligāti noradīs miesas bojājuma medicīnisko vai psiholoģisko raksturu, psihisku traucējumu vai psihiskas traumas smaguma pakāpi eksperts pamatos ar lietas materiāliem, psihiatriskās vai psiholoģiskās izpētes rezultātiem, kā arī jaunie grozījumi gradēs psihiskus traucējumus pēc to smaguma pakāpes, pielīdzinot tos smagiem vai vidēja smaguma miesas bojājumiem. Attiecīgi par psiholoģisko vardarbību būs iespējams saukt personas pēc KL 125. panta vai 126. panta. Tomēr neizšķir psihiskus traucējumus pēc viegliem miesas bojājumiem. Taču KL 125. pants un 126. pants saistīti ar fizisko vardarbību (ar miesas bojājumiem), tas ir, tas attiecās uz tiem cietušajiem, kuri guva miesas bojājumus. Paliiek atklāts jautājums par psiholoģisko vardarbību, ja tā nav bijusi saistīta ar miesas bojājumu nodarīšanu. Faktiski, ja vardarbības upuris cieta no pastāvīgas pārmērīgas kontroles, pazemošanas, apvainošanas, kritikas utt., tai būs nodarīts kaitējums, bet pāridarītāju nevarēs saukt pie atbildības, jo jauns tiesiskais regulējums skars tikai noziedzīgu nodarījumu rezultātā cietušās personas, kuras guvušas miesas bojājumus.

Trešais vardarbības veids, par kuru daudz runāts, ir seksuāla vardarbība, no kuras cieš ne tikai sievietes, bet arī bērni. Tā ietver sevī pastāvīgu seksuālo spiedienu vai piespiešanu stāties dzimumattiecībās, piemērojot spēku, draudus vai šantāžu (izvarošana; piespiešana stāties dzimumattiecībās nepieņemamā formā, citu cilvēku klātbūtnē, ar bērniem, ar trešajām personām; fiziskā piespiešana nodarboties ar seksu vai arī sāpju un kaitējuma nodarīšana ar seksuāla rakstura darbībām utt.) (Čudakova 2014). Sabiedrībā jāizskauž mīti, ka sieviete nedrīkst atteikt savam vīram intīmā. Gan sieviete, gan bērni, piedzīvojot vardarbību, bieži slēpj šo faktu, jo izjūt kaunu vai vainu. Jāmin tādi jēdzieni kā “incests” un “pedofilija”, jo bērni var tikt pakļauti seksuālai vardarbībai no vecāku vai citu radnieku puses un bērns ciest no tās var jebkurā vecumā. Seksuālā vardarbība pret bērniem visbiežāk notiek tieši ģimenē. Turklāt bērni, kuri iesaistīti seksuālās darbībās, agrīnā vecumā, vispār nevar saprast šīs darbības, nezina, kas ir nepareizi. Krimināllikumā, 159. pantā paredzēta kriminālatbildība par izvarošanu, 160. pantā par seksuālo vardarbību, 161. pantā par seksuāla rakstura darbībām ar personu, kura nav sasniegusi sešpadsmit gadu vecumu, 162. pantā par pavešana netiklībā, 162.¹ pantā par pamudināšanu iesaistīties seksuālās darbībās.

Ceturtais vardarbības veids – ekonomiska vardarbība, tas ir, partnera kontrole, izmantojot finanses, piemēram, atteikšanās uzturēt nepieciešamības gadījumā, ienākumu slēpšana, kopīgo naudas līdzekļu tērēšana personīgajām vajadzībām, neņemot vērā citu ģimenes locekļu vajadzības (Žukovs 2008), aizliegums strādāt vai mācīties, naudas izsniegšana tikai pēc lūguma, naudas atņemšana utt. Biežāk šis vardarbības veids pastāv kopsakarā ar citiem. Latvijas Republikas tiesiskais regulējums neparedz atbildību par ekonomisko vardarbību kā tādu. Izņēmums ir ja ar šādu rīcību rezultātā upurim radās negatīvas sekas – kaitējums veselībai, dzīvībai, utt. Ja ģimenē novērojama ekonomiska vardarbība, cietuši persona var vērsties pēc palīdzības policijā vai krīzes centrā, izmantot pagaidu aizsardzību pret vardarbību.

Piektais, atsevišķi pastāvošs vardarbības veids ir vajāšana (*angl. stalking*). No tās var ciest ne tikai sievietes, bet arī vīrieši. Vajātāji var izmantot šādas un citas taktikas – nevēlamie telefona zvani un izziņas, novērošana pie mājas vai darbā, novērošana ar dažādam noklausīšanas un citiem līdzekļiem, nevēlamu dāvanu sūtīšana, draudi, regulārs vandalisms utt. Dati, kas tika publicēti 2014. gadā lecināja, ka kopumā Latvijā no vajāšanas cieta 14% jeb 118 tūkstoši sieviešu, tai skaitā 4% (34 tūkstoši sievietes) cieta pēdējo 12 mēnešu laikā. Visbiežāk sievietes vajā viņu bijušie partneri (Eiropas Savienības Pamattiesību aģentūra 2014). Tomēr jebkuri šādi statistikas dati nav droši, jo ne visi ziņo par vardarbības gadījumiem, daudzi upuri to slēpj un tā ir latentā noziedzība. 01.01.2018 stāsies spēkā grozījumi Krimināllikumā, ar kuriem Krimināllikums tiks papildināts ar 132.¹ pantu, kas paredzēs kriminālatbildību par vajāšanu, tas ir par vairākkārtēju vai ilgstošu citas personas izsekošanu, novērošanu, draudu izteikšanu šai personai vai nevēlamu saziņu ar šo personu, ja tai ir bijis pamats baidīties par savu vai savu tuvinieku drošību. No tā izriet, ka jāpastāv noteiktiem, objektīvi pierādāmiem apstākļiem. No vienas puses tāda veidā tiesiskais regulējums tiks saskaņots ar Stambulas konvencijas 34. pantu. No otrās puses nav zināms, cik efektīvi šī norma tiks iedzīvināta dzīvē. Pirmkārt, darbībām jābūt vairākkārtējām vai ilgstošām. Attiecīgi procesa virzītājs vērtēs šo jautājumu un nav noteikts konkrēti, kas tiek atzīts par vairākkārtēju – divas reizes vai obligāti vairāk. Otrkārt, ja atbildība iestāsies, ja cietušajam bijis pamats baidīties. Tas nozīmē, ka apdraudējumam jābūt reālam, vajātājam jāapzinās, ka viņš tiši to dara. Jautājums par noziedzīga nodarījuma subjektīvo pusi ir diskutējams, tapāt arī daudz jautājumu par cietušā bailēm par savu vai tuvinieku drošību. Faktiski ne visas vajātāja taktikas vērstas uz draudiem nodarīt kaitējumu, bet rada

cietušajam diskomfortu, trauksmainību vai citu kaitējumu, kas traucē dzīvot. Piemēram, informācijas vākšana par personu, kuru vajā, telefona zvani, dāvanu sūtīšana, vēstuļu vai īsziņu sūtīšana un līdz ar to aktuāls jautājums kā šajos un citos gadījumos kvalificēt vajātāja uzvedību, ar cik incidentiem pietiek un ko upurim darīt ar nevēlamām vajātāja darbībām, kuras ir diezgan legālas un neizpaužas draudos.

Pēdējais veids, ko izceltu raksta autore ir bērnu pamešana novārtā. Vecākiem jāpilda savi pienākumi, kas izriet no aizgādības tiesībām un kā paredzēts Civillikuma Ģimenes tiesību daļā. Pamešana novārtā iedalās četros veidos: fiziskā, emocionālā, izglītības un medicīniskā, kas izpaužas vecāku pienākumu neizpildē. Fiziskai pamešanai raksturīga bērna atstāšana bez uzraudzības/nepietiekamas uzraudzības, nepietiekams uzturs, palīdzības nesniegšana nepieciešamības gadījumā. Emocionālai pamešanai raksturīga vecāku vardarbība bērnu klātbūtnē, rosināšana bērnam lietot alkoholu vai narkotikas, nepietiekama psiholoģiskā uzraudzība, vecāku pieķeršanas trūkums. Medicīniskā pamešana izpaužas nepietiekamā medicīniskajā aprūpē, piemēram, netiek veiktas profilaktiskās apskates un potes, vecāki atsakās veikt medicīniskus izmeklējumus, apzināti nenodrošina medikamentus, nepievērš uzmanību bērna sūdzībām par veselības stāvokli. Izglītības pamešana ir bezdarbība un atbalsta trūkums bērnam izglītības iegūšanas procesā, kas noved pie nepietiekamas attīstības, piemēram, bērns nokavē mācības vai bieži neierodas uz tām, vecāki neinteresējas par bērna sekmēm un problēmām skolā, vecāki nesadarbojas ar skolotājiem, vecāki nerūpējas par bērnu spēju attīstīšanu, vecāki liek bērniem palikt mājās un pieskatīt bērnu vai veikt darbu. Vardarbības esamība nav atkarīga no ģimenes statusa, no gūtiem ienākumiem, no vecāku profesijas utt. Pamešana novārtā var novest pie negatīvām sekām, kad jau iestāsies kriminālatbildība. Ar ģimenēm strādā sociālā dienesta un bāriņtiesas pārstāvji, bet ne visas ģimenes nonāk šo institūciju redzeslokā. Latvijā nav attīstīta metodika "*Neighbourhood Watch*" ("*kaimiņa novērošana*"), tas ir, kad kaimiņi ziņo par pārkāpumiem un notiek sabiedrības integrācija tiesībaizsardzības sistēmā. Diemžēl tas noved pie tā, ka par daudziem gadījumiem tiek noklusēts, jo uzskata, ka bērnu audzināšanas metodes ir ģimenes izvēle. Bērnu tiesību aizsardzības likuma 51. un 73. pants paredz ziņot attiecīgajai institūcijai par vardarbību pret bērnu, tai skaitā pienākums ziņot arī iedzīvotājiem. Neviens bez pamata bērnus no ģimenes neizņems, bet ziņošana par pārkāpumiem palīdzēs bērniem. Tas pats būtu jāattiecina uz vardarbību pret pieaugušajiem.

Kopsavilkums

Ņemot vērā, ka vardarbība ģimenē ir bijusi aktuāla problēma visos laikos, šis temats ir jāpēta, jāņem vērā citu valstu ieguvumi, jāveido pareiza ģimenes politika un kriminālpolitika. Nevar apstāties jau pie sasniegta, bet jāturpina darboties vardarbības ģimenē apkarošanas un novēršanas jomā, lai tiesiskā aizsardzība būtu efektīva un katrs sabiedrības loceklis justos aizsargāts. Cik efektīvi ir jaunie grozījumi krimināltiesību jomā, kuri stāsies spēkā 2018. gada 1. janvārī, būs iespējams spriest tikai pēc to piemērošanas praksē. Šajā rakstā ir izanalizēti ģimenes vardarbības veidi, kā tos atpazīt un vai ir tiesiskais regulējums cīņā ar to.

Secinājumi: Katrs rakstā analizētais ģimenes vardarbības veids nes sevī neatgriezeniskas negatīvas sekas ne tikai cietušajam, bet sabiedrībai kopumā. Šobrīd uzlabo Latvijas Republikas tiesisko regulējumu, lai varētu ratificēt Stambulas konvenciju, bet ar jauno grozījumu izdarīšanu, rodas arī jauni jautājumi par to darbības efektivitāti. Liela nozīme ir sabiedrības iesaistīšanai cīņā ar šo problēmu, tas ir, sabiedrības apziņai bez stereotipiem, lai ziņotu par pārkāpumiem un notiktu sabiedrības integrācija tiesībaizsardzības sistēmā.

Bibliogrāfija

1. Čudakova K. (2014) Ponjatije i vidi nasilija. Južnij Federalnij Universitet. Novošahtinsk. (In Russian)
2. Eiropas Padomes konvenciju par vardarbības pret sievietēm un vardarbības ģimenē novēršanu un apkarošanu. Stājās spēkā 2014. gada 1. augustā. (In Latvian)
3. Eiropas Savienības Pamattiesību aģentūra. (2014) Vardarbība pret sievietēm – ES mēroga apsekojums Rezultāti īsumā. (In Latvian)
4. Ignatovs A. (1952) Ugolovnaja otvetstvennostj za razboj po dejstujushemu sovetskomu ugolovnomu zakonodateljstvu, aftoreferat kand. dissertacii. MGU. (In Russian)
5. Kaļiņina J. (2017) Vardarbības ģimenē jēdziens un interpretācija. *Administratīvā un Kriminālā Justīcija*, Nr. 2017/1 (78), 10.–17. lpp. (In Latvian)
6. Labklājības ministrija. (2014) Informatīvais ziņojums par vardarbības ģimenē gadījumiem, to izplatību un dinamiku 2013. gadā. Rīga. (In Latvian)
7. Likums “Administratīvo pārkāpumu kodekss” / Latvijas Republikas likums, pieņemts 07.12.1984.; stājies spēkā 01.07.1985. ar grozījumiem, kas pieņemti līdz ar 21.05.2004. // “Ziņotājs” 20.12.1984. Nr. 51. (In Latvian)
8. Likums “Bērnu tiesību aizsardzības likums” / Latvijas Republikas likums, pieņemts 19.06.1998.; stājies spēkā 22.07.1998. ar grozījumiem, kas pieņemti

- līdz ar 09.03.2000 // “LV” 08.07.1998. Nr. 199/200(1260/1261). (In Latvian)
9. Likums “Civilprocesa likums” / Latvijas Republikas likums, pieņemts 14.10.1998.; stājies spēkā 01.03.1999. ar grozījumiem, kas pieņemti līdz ar 20.06.2001. // “LV” 03.11.1998. Nr. 326/330. (In Latvian)
  10. Likums “Krimināllikums” / Latvijas Republikas likums, pieņemts 17.06.1998.; stājies spēkā 01.04.1999. ar grozījumiem, kas pieņemti līdz ar 18.05.2000. // “Ziņotājs” 04.08.1998. Nr. 15. (In Latvian)
  11. Piontkovskis A., Menšagins V. (1955) Kurssovetskogo ugolovnogo prava. Osobennaja chastj. Moskva. (In Russian)
  12. Pisklakova M. (2001) Anatomija nasilija. Moskva: Prospekt. (In Russian)
  13. Solodnikov V. (2007) Sociologija socialjno-dezadaptirovannoj semji. SPb.: Direkt. (In Russian)
  14. Šeljags T. (2008) Socialjnaja rabota s semjoj. Moskva: Institut socialjnoj raboti. (In Russian)
  15. Žukovs V. (2008) Socialjanaja rabota s ženshinami, podvergshimisja nasiliju. Moskva: Sojuz. (In Russian)

Types of Domestic Violence

Summary

Considering, that domestic violence is an urgent problem at all times, this topic needs to be explored, taking into account the experience of foreign countries and working on a development of a proper concept of family and criminal policy. It is necessary to continue fighting and preventing domestic violence, so that a legal protection would be effective and every member of society would feel protected. How effective are the new changes in the field of criminal law, which will come into force on January 1, 2018, will be possible to judge only after their application in practice. This article analyzes the types of domestic violence, how to identify them, and whether there is a legal regulation in the fight against them.

Key words: domestic violence, physical violence, psychological violence, sexual violence, economic (financial) violence, persecution, non-fulfillment of parental responsibilities.

EIROPAS CILVĒKTIESĪBU TIESAS JUDIKATŪRAS LOMA LATVIJAS TIESU DARBĀ

Raksta mērķis ir noskaidrot Eiropas Cilvēktiesību tiesas judikatūras lomu Latvijas tiesu darbā. Darba uzdevums ir izvērtēt Eiropas Cilvēktiesību tiesas judikatūras ietekmi uz nacionālo tiesvedību. Eiropas Cilvēktiesību tiesas judikatūra turklāt ne tikai Latvijas lietās, ir kļuvusi par stabilu Latvijas tiesu prakses sastāvdaļu. Darba novitāte ir pētījums par Eiropas Cilvēktiesību tiesas ietekmi uz Latvijas nacionālo tiesvedību. Fakts, ka joprojām samērā bieži valsts zaudē Eiropas Cilvēktiesību tiesā liecina, ka ar cilvēktiesību ievērošanu vēl viss nav kārtībā. Eiropas Cilvēktiesību tiesas nolēmumos paustās atziņas veicināja nacionālo tiesību aizsardzības mehānismu attīstību Latvijā, savukārt Latvijas tiesu prakse ir bijusi par iemeslu Eiropas Cilvēktiesību tiesas pozitīvām atsauksmēm par šiem mehānismiem. Eiropas Cilvēktiesību tiesas judikatūra ir bijusi gan tiešs iemesls, gan viens no katalizatoriem grozījumiem Latvijas normatīvajos tiesību aktos.

Atslēgas vārdi: cilvēktiesības, Eiropas Cilvēktiesību tiesa, kriminālprocess, taisnīgums.

Cilvēktiesību nodrošināšana ir demokrātiskas valsts pamatprincips un viens no tiesiskas valsts galvenajiem elementiem. Valsts ir atbildīga par cilvēka tiesību un pamatbrīvību nodrošināšanu un to iespējamo pārkāpumu novēršanu. Arī Eiropas Cilvēktiesību un pamatbrīvību aizsardzības konvencijas (turpmāk ECK) Preambulā teikts, ka cilvēka tiesības un pamatbrīvības vislabāk var nodrošināt patiesi demokrātisks politisks režīms.

Latvijas Republikas Satversme (turpmāk Satversme) 89. pantā nosaka: “Valsts atzīst un aizsargā cilvēka pamattiesības saskaņā ar šo Satversmi, likumiem un Latvijai saistošiem starptautiskajiem līgumiem.”

Atbilstoši Satversmes tiesas likuma 16. panta otrajai un trešajai daļai Satversmes tiesa izskata lietas par: 1) Latvijas parakstīto vai noslēgto starptautisko līgumu (arī līdz attiecīgo līgumu apstiprināšanai Saeimā) atbilstību augstāka juridiska spēka tiesību normām (aktiem)”. Savukārt atbilstoši šī panta sestajai daļai tā skata “Latvijas nacionālo tiesību normu atbilstību tiem Latvijas noslēgtajiem starptautiskajiem līgumiem, kuri nav pretrunā ar Satversmi”.

Latvijas Republikas Satversmes tiesa (turpmāk Satversmes tiesa) vairākkārt atzīmēja, ka starptautiskās cilvēktiesību normas un to piemērošanas prakse konstitucionālo tiesību līmenī kalpo par interpretācijas līdzekli, kas ļauj noteikt tiesiskas valsts pamattiesību un principu saturu un apjomu tādā mērā, kādā šī interpretācija neizslēdz no tiesību loka vai neierobežo Satversmē noteikto pamattiesību apjomu.

Satversmes tiesas priekšsēdētāja Ineta Ziemele norāda, ka Latvijas tiesību sistēma ir atvērta tiesību sistēma, jo Latvijai saistošās starptautisko tiesību normas un starptautisko tiesību principi tiek piemēroti tieši (Ziemele 2013). ECT tiesnesis Mārtiņš Mīts atzīmē, ka apgalvojuma par starptautisko līgumu pārkāpumu pār Satversmi kontekstā secināms, ka gadījumos, kad tiek konstatēts nepārprotams konflikts starp Satversmi un starptautiskajiem lēmumiem, prevalēs Satversme (Mīts 2010). Arī pati ECT ne vienreiz vien atkāroja, lai nacionālās valdības, it īpaši tiesas, pirmajā vietā liek iekšējos tiesību aktus, skaidrojot konstitucionālos jautājumus un piemērojot tiesību normas.

Satversmes tiesas nolēmumu analīze ļauj secināt, ka lielais vairums lietu tiesā ir par 8. nodaļas jautājumiem, tas ir, par cilvēka pamattiesībām. Pamattiesību atklāšanā tiesa izmanto ECT judikatūru, kā arī citus starptautiskos dokumentus un citu starptautisko tiesu praksi. Secināms, ka ECT judikatūras ietekme uz Satversmē noteikto pamattiesību satura un tvēruma atklāšanu ir bijusi ārkārtīgi nozīmīga. Kā viens no spilgtākajiem piemēriem ir Satversmes tiesas 2010. gada 20. decembra spriedums lietā Nr. 2010-44-01. Minētajā spriedumā tiesa atzina, ka Aizturēto personu turēšanas kārtības likuma 7. panta piektās daļas 1. punkta vārdi "ar sienu, kuras augstums nepārsniedz 1,2 metrus" neatbilst Satversmes 95. pantam par spīdzināšanas un necilvēcīgas izturēšanās aizliegumu. Spriedumā tiesa atsauca uz ECT judikatūru, kur tiesa bija konkrēti skatījusi sanitāro mezglu nodalošo sienu augstumu policijas izolatoros vai cietumos. Tādējādi pieņemot spriedumu, tiesa varēja iegūt priekšstatu konkrētā jautājumā – sanitārā mezgla nodalījums kā privātās dzīves elements.

Satversmes tiesas priekšsēdētāja I. Ziemele norāda, ka ECT judikatūrai ir bijusi leģitimējoša loma attiecībā uz Satversmes tiesas izvēlētajām nostādnēm. Satversme satur pilno cilvēktiesību katalogu un šis katalogs darbojas konkrētā demokrātijas modelī un varas atzaru funkciju sadalījumā.

Var apgalvot, ka ECT judikatūra sniedz Satversmes tiesai informāciju par pavisam konkrētiem minimālajiem cilvēktiesību aizsardzības standartiem, no kuriem nekāda atkāpe nav iespējama.

Tiesības uz taisnīgu tiesu ir vienas no būtiskajām pamattiesībām, no šo tiesību pienācīgas nodrošināšanas lielā mērā ir atkarīga arī pārējo cilvēktiesību un pamatbrīvību aizsardzība. Kriminālprocesā svarīgi panākt procesa absolūti leģitīmo un taisnīgo raksturu, kas nav iespējams bez cilvēktiesību garantēšanas.

ECT judikatūra ir kļuvusi par neatņemamu Latvijas tiesu darba instrumentu un ir gan tiesību avots, gan ietvars nacionālo tiesību normu interpretācijai. “Samērīgums”, “cilvēktiesību ierobežošana”, “saprātīgs tiesvedības termiņš”, “valsts pozitīvais pienākums” tiek minēti teju katrā ECT nolēmumā, un tādējādi šie jēdzieni ir kļuvuši par neatņemamiem juridiskās diskusijas elementiem arī Latvijā. Nozīmīga loma šo jēdzienu iedzīvināšanā ir bijusi Satversmes tiesai, jo īpaši tās atziņai, ka Satversmē ietvertās cilvēktiesību normas tulkojamas pēc iespējas atbilstoši interpretācijai, kāda tiek lietota starptautisko cilvēktiesību normu piemērošanas praksē.

Spridumi, kuros pārkāpumi tiek konstatēti, prasa īpašu uzmanību, tomēr izpratnes veidošanā svarīgāki par pārkāpuma faktu ir principi, uz kuriem Eiropas Cilvēktiesību tiesa ir balstījusies. Šie principi veido cilvēktiesību izpratni kā piemērot Eiropas Cilvēktiesību konvencijas normas un starptautiskās cilvēktiesību normas nacionālajā tiesu praksē tādā mērā, lai netiktu samazinātas vai ierobežotas Satversmē iekļautās pamattiesības.

Grūti izdalīt kādu atsevišķu ECT spriedumu, kas būtu kardināli mainījis cilvēktiesību izpratni Latvijā. Pēc autore domām, lieta “Lavents pret Latviju” parādīja, ka dažāda līmeņa tiesu tiesnešu un prokuroru tiesiskajā apziņā cilvēktiesību normām bija deklaratīva nozīme, lai gan par cilvēktiesībām, to ievērošanu un vienotu izpratni tika runāts. Iespējams, tieši minēta lieta un ECT spriedums bija tāds izaicinājums Latvijas tieslietu sistēmai, tiesnešu un prokuroru tiesiskās apziņas pārkārtošanai.

Laika gaitā tiesu sistēmai mainoties mainījās arī attieksme pret cilvēciskajām vērtībām, un, transformējoties tiesību sistēmai, pienāca brīdis, kad uz ECT nolēmumos paustām atziņām atsauces atrodamas ne tikai Satversmes tiesas spriedumos, bet arī citu tiesu spriedumos. ECT nostiprinātie principi, turklāt ne tikai Latvijas lietās, ir kļuvuši par stabilu Latvijas tiesu prakses sastāvdaļu. Piemēram, iztiesājot krimināllietas, it sevišķi izlemjot jautājumus, kas saistīti ar drošības līdzekļa apcietinājumā turēšanas piemērošanu, tiesneši nolēmumos arvien biežāk izmanto ECT atzinumus.

Var apgalvot, ka ECT judikatūra veicināja nacionālo tiesību aizsardzības mehānismu attīstību, savukārt Latvijas prakse ir bijusi par iemeslu ECT pozitīvam viedoklim par šiem mehānismiem. Piemēram, ECT

ieskatā, Kriminālprocesa likuma (turpmāk – KPL) 14. pants “Tiesības uz kriminālprocesa pabeigšanu saprātīgā termiņā” kopsakarā ar Krimināllikuma 49.¹ pantu “Soda noteikšana, ja nav ievērotas tiesības uz kriminālprocesa pabeigšanu saprātīgā termiņā” ir radījis efektīvu mehānismu, lai nacionālā līmenī atrisinātu sūdzības par iespējamiem ECK 6. pantā garantēto tiesību uz taisnīgu tiesu pārkāpumiem saistībā ar pārāk ilgu tiesvedību krimināllietās. Pirmo reizi šādu atziņu ECT pauda lietā “Trūps pret Latviju”, kurā tika atzīts, ka līdz ar KPL spēkā stāšanos 2005. gada 1. oktobrī būtiski ir mainījusies tiesiskā situācija, jo KPL 14. pantā ir nostiprinātas tiesības uz kriminālprocesa pabeigšanu saprātīgā termiņā, kura pārkāpšanas gadījumā tiesas varēja izbeigt kriminālprocesu vai saskaņā ar 2009. gada un 2012. gada precizējošajiem grozījumiem – arī samazināt sodu. ECT ņēma vērā Latvijas tiesu praksi minēto normu piemērošanā un konstatēja, ka jau 2006. gadā atbildīgās iestādes izbeidza pārmērīgi ieilgušus kriminālprocesus. Tas savukārt ECT ļāva secināt, ka iesniedzējam bija pienākums lūgt nacionālo tiesu izvērtēt procesa ilgumu, taču viņš to nebija izdarījis.

Administratīvās tiesas uzskatāmas par efektīvu nacionālo mehānismu cilvēktiesību principu un ECT atzinumu iedzīvināšanā tiesu praksē. Arī ECT atzina administratīvo tiesu efektivitāti sūdzību izskatīšanā. Piemēram, lietā “Ignats pret Latviju”, ņemot vērā valdības iesniegtos administratīvo tiesu prakses piemērus, ECT atzina, ka administratīvās tiesas Latvijā ir uzskatāmas par efektīvu tiesību aizsardzības līdzekli. Tādējādi kopš lietas “Ignats pret Latviju” valdībai vairs nav vispārīga pienākuma pierādīt, ka administratīvās tiesas ir efektīvs nacionālais mehānisms, kas personai ir jāizmanto pirms vēršanās ECT. Tā vietā sūdzības iesniedzējs var izvirzīt argumentus, kādēļ viņa gadījumā šis mehānisms nav uzskatāms par atbilstošu.

Novērtējot tiesu praksi, konstatējams, ka tiesas samērā bieži piemēro ECT paustās atziņas un ECK standartus. Nav šaubu, ka ECT judikatūra 20 gadu laikā, kopš Latvijas pievienošanās Eiropas Cilvēktiesību un pamatbrīvību aizsardzības konvencijai, ir atstājusi nozīmīgu ietekmi gan uz Latvijas tiesību sistēmu, gan uz Latvijas nacionālo tiesvedību kopumā. Mijiedarbība starp valsti un ECK, kurā ietilpst ECT, cilvēktiesību ievērošanā ir nepārtraukts process. Valsts pienākums regulāri pārskatīt noteikto cilvēktiesību ierobežojumu turpmāku pamatotību, nodrošināt, ka ECT identificētās problēmas tiek novērstas un identiski ECK pārkāpumi nākotnē nenotiek.

Jāatzīst, ka spriedumi, kuros pārkāpumi tiek konstatēti, prasa īpašu uzmanību, tomēr izpratnes veidošanā svarīgāki par pārkāpuma faktu ir principi, uz kuriem ECT ir balstījusies. Šie principi veido cilvēktiesību izpratni, kā piemērot ECK normas un starptautiskās cilvēktiesību normas nacionālajā tiesu praksē tādā mērā, lai netiktu samazinātas vai ierobežotas Satversmē iekļautās pamattiesības. Tajā pašā laikā fakts, ka joprojām samērā bieži valsts zaudē Eiropas Cilvēktiesību tiesā, liecina, ka ar cilvēktiesību ievērošanu vēl viss nav kārtībā.

Kopsavilkums

Eiropas Cilvēktiesību un pamatbrīvību aizsardzības konvencija un Eiropas Cilvēktiesību tiesas judikatūra 20 gadu laikā, kopš Latvijas pievienošanās Cilvēktiesību un pamatbrīvību aizsardzības konvencijai, ir atstājusi nozīmīgu ietekmi uz Latvijas tiesību sistēmu.

ECT nolēmumos sniegtās atziņas ir atgādinājums, ka cilvēktiesību ievērošana ir nepārtraukts process. Cilvēktiesību aizsardzība un ievērošana prasa neatslābstošu uzmanību no visiem valsts varas atzariem, ir gan tieša un nepārprotama ECT norāde uz valsts pienākumu regulāri pārskatīt noteikto cilvēktiesību ierobežojumu turpmāku pamatotību, gan arī sūdzību kategorijas, kurās pēc ilgāka pārtraukuma ECT atkal konstatē ECK pārkāpumus.

Lai arī spriedumi, kuros pārkāpumi tiek konstatēti, prasa īpašu uzmanību, tomēr izpratnes veidošanā svarīgāki par pārkāpuma faktu ir principi, uz kuriem ECT ir balstījusies. Šie principi veido cilvēktiesību izpratni.

ECT nolēmumos paustās atziņas veicināja nacionālo tiesību aizsardzības mehānismu attīstību Latvijā, savukārt Latvijas tiesu prakse ir bijusi par iemeslu ECT pozitīvām atsauksmēm par šiem mehānismiem.

ECT judikatūra ir bijusi gan tiešs iemesls, gan viens no katalizatoriem grozījumiem Latvijas normatīvajos tiesību aktos.

Bibliogrāfija

1. Aizturēto personu turēšanas kārtības likums. (In Latvian) Pieejams: <https://likumi.lv/doc.php?id=119371> (skat. 12.10.2017).
2. Ignats pret Latviju. (In English) Pieejams: [https://hudoc.echr.coe.int/eng#{%22appno%22:\[%2238494/05%22\],%22itemid%22:\[%22001-103740%22\]}](https://hudoc.echr.coe.int/eng#{%22appno%22:[%2238494/05%22],%22itemid%22:[%22001-103740%22]}) (skat. 15.10.2017).
3. Kriminālprocesa likums. (In Latvian) Pieejams: <https://likumi.lv/doc.php?id=107820> (skat. 14.10.2017).

4. Latvijas Republikas Satversme. (In Latvian) Pieejams: <https://likumi.lv/doc.php?id=57980> (skat. 10.10.2017).
5. Lavents pret Latviju. (In English) Pieejams: [https://hudoc.echr.coe.int/eng#{%22fulltext%22:\[%22\%22CASE%20OF%20LAVENTS%20v.%20LATVIA\%22%22\],%22documentcollectionid%22:\[%22GRANDCHAMBER%22,%22CHAMBER%22\],%22itemid%22:\[%22001-60802%22\]}](https://hudoc.echr.coe.int/eng#{%22fulltext%22:[%22\%22CASE%20OF%20LAVENTS%20v.%20LATVIA\%22%22],%22documentcollectionid%22:[%22GRANDCHAMBER%22,%22CHAMBER%22],%22itemid%22:[%22001-60802%22]}) (skat. 15.10.2017).
6. Mits M. (2010) European convention on human rights in Latvia: impact on legal doctrine and application of legal norms. Media Tryck. Lund. (In English)
7. Rezevska D., Ziemele I. (2013) Administratīvā procesa likuma komentāri. J. Briedes redakcijā. Rīga: Tiesu namu aģentūra. (In Latvian)
8. Satversmes tiesas 2000. gada 30. augusta sprieduma lietā Nr. 2000-03-01 secinājumu daļas 5. punkts. Latvijas Vēstnesis, 01.09.2000., Nr. 307/309 (2218/2220). (In Latvian)
9. Satversmes tiesas 2010. gada 20. decembra spriedums lietā Nr. 2010-44-01. (In Latvian) Pieejams: http://www.satv.tiesa.gov.lv/wp-content/uploads/2016/02/2010-44-01_Spriedums.pdf (skat. 10.10.2017).
10. Satversmes tiesas likums. (In Latvian) Pieejams: <https://likumi.lv/doc.php?id=63354> (skat. 05.10.2017).
11. Trūps pret Latviju. (In English) Pieejams: [https://hudoc.echr.coe.int/eng#{%22appno%22:\[%2258497/08%22\],%22itemid%22:\[%22001-115309%22\]}](https://hudoc.echr.coe.int/eng#{%22appno%22:[%2258497/08%22],%22itemid%22:[%22001-115309%22]}) (skat. 15.10.17).
12. Ziemele I. (2017) Eiropas Cilvēktiesību konvencijas loma Satversmes tiesas judikatūrā. Jurista Vārds, Nr. 21 (975), 13.–16. lpp. (In Latvian)

The Role of Judicial Work of the European Court of Justice in the Latvian Judicial Work

Summary

Case law of the European Court of Human Rights (ECHR) has had significant impact on the Latvian legal system within the 20 years since Latvia joined the Convention for the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms.

Although judgments where violations are found require special attention, in developing comprehension, the underlying principles of the ECHR are more important than the fact of violation. These principles shape the understanding of human rights.

The findings stated in rulings of ECHR facilitated development of national rights protection mechanisms in Latvia, in turn the Latvian jurisprudence has served as reason for positive feedback for the ECHR on these mechanisms.

Case law of the ECHR has been both a direct reason and one of the catalysts for amendments made to Latvian laws and regulations.

The findings given in ECHR rulings serve as a reminder that compliance with human rights is a continuous process. Protection and respect of human rights requires incessant attention from all state power branches, it is both a direct and unmistakable indication of ECHR to the state's duty to regularly revise further validity of the established human rights restrictions, and also complaint categories, in which the ECHR find violations of the Convention of Human rights again after a longer pause.

Key words: human rights, European Court of Human Rights, criminal procedure, fairness.

PROCESUĀLĀ UZDEVUMA RAKSTUROJUMS LATVIJAS KRIMINĀLPROCESĀ

Raksts ir veltīts procesuālā uzdevuma institūta izpētišanai Latvijas kriminālprocesā. Pētījuma mērķis – izskatīt procesuālā uzdevuma procesuālos raksturojumus un tā izpildīšanas taktiskās īpatnības. Pētījuma uzdevumi – noteikt procesuālā uzdevuma jēdzienu un vispārējo jautājumu raksturojumu ar mērķi ātri un kvalitatīvi izmeklēt kriminālprocesus. Kriminālprocesa ātrai un kvalitatīvai izmeklēšanai procesuālo uzdevumu izpildītājs, kam, pēc kriminālprocesa likuma, ir speciālas tiesības un pilnvaras, izpilda procesuālos uzdevumus, nebūdam iekļauts izmeklēšanas grupas sastāvā. Likumiski, procesuāli pareizi noformēts procesuālais uzdevums ir viens no pierādījumu gūšanas nosacījumiem, kriminālprocesa dalībnieku tiesību ievērošanas garantijām. Procesuālā uzdevuma īpatnību un taktisko raksturojumu īpašību noteikšana pētījuma gaitā ļāva izpildīt atsevišķus piedāvājumus kvalitatīvākai, efektīvākai to veikšanai kriminālprocesu izmeklēšanas gaitā. Rakstīšanas gaitā tika pielietotas dažādas metodes, tai skaitā dialektiskā izziņāšanas metode, salīdzinoši tiesiskā, loģiski juridiskā, konkrēti socioloģiskā.

Atslēgas vārdi: Kriminālprocesa likums, procesuālā uzdevuma izpildītājs, kriminālprocess, kriminālprocesa tiesības.

Personībai jāatrodas pirmajā vietā kā vissvarīgākajai sabiedrības un valsts vērtībai. Saistībā ar norādīto tiesiskas valsts uzbūves Latvijā mūsdienu etapa pamatuzdevums ir cilvēka tiesību un interešu, viņa dzīvības, veselības, goda, cieņas aizstāvība, personīgas neaizskaramības un pilnīgas drošības nodrošināšana (Sumbarova 2014).

Viens no svarīgākajiem priekšnoteikumiem kriminālprocesu izmeklēšanā Latvijā ir likumīga, pamatota un noteiktajos termiņos procesuālo uzdevumu izpilde. Saskaņā ar Kriminālprocesa likuma (Kriminālprocesa Likums 2005) (turpmāk tekstā – KPL) 32. panta 1. un 2. daļu, procesuālo uzdevumu izpildītājs ir izmeklēšanas iestādes amatpersona vai prokurors, kuram procesa virzītājs uzdevs veikt vienu vai vairākas izmeklēšanas darbības, neiekļaujot viņu izmeklēšanas grupas sastāvā. Procesuālo uzdevumu izpildītājs atbild par uzdotās izmeklēšanas darbības kvalitatīvu izpildi, un viņa pienākums ir informēt procesa virzītāju par visiem faktiem, kuri var būt nozīmīgi kriminālprocesa tiesiskai un taisnīgai pabeigšanai.

Procesuālās ekonomijas kā kriminālprocesa principa izmantošana ir orientēta ne tikai uz valsts resursu ekonomiju. Ne mazāk svarīga ir arī kriminālprocesā iesaistītās personas tiesību un likumīgo interešu aizsardzība (Kaija 2015).

Ņemot vērā iepriekš norādīto, likumīga, pamatota, ātra un kvalitatīva kriminālprocesa izmeklēšana ir nepieciešams priekšnoteikums ne tikai kriminālprocesa dalībnieku tiesību, bet arī cilvēktiesību ievērošanai.

Izmeklētāja tiešajam priekšniekam ir pienākums (KPL 31. panta 2. daļa): nodrošināt, lai viņam pakļautās amatpersonas savlaicīgi uzsāktu kriminālprocesi; organizēt procesuālo uzdevumu izpildītāju darbu; piešķirt procesuālās pilnvaras nepieciešamajam savā pakļautībā esošo amatpersonu lokam, lai nodrošinātu kriminālprocesa veikšanu mērķtiecīgi un bez neattaisnotas novilcināšanas; dot norādījumus par izmeklēšanas virzienu un izmeklēšanas darbību veikšanu, ja procesa virzītājs nenodrošina mērķtiecīgu izmeklēšanu un pieļauj neattaisnotu iejaukšanos personas dzīvē vai vilcināšanos.

Izmeklētāja tiešajam priekšniekam ir tiesības: iepazīties ar viņam pakļautās amatpersonas lietvedībā esošā kriminālprocesa materiāliem; pieņemt procesam nozīmīgus organizatoriskos lēmumus, tas ir, noteikt kritērijus kriminālprocesa sadalei, nodot kriminālprocesi citam procesa virzītājam, izveidot izmeklēšanas grupu, savas kompetences ietvaros pārņemt kriminālprocesa vadīšanu; piedalīties tajās procesuālajās darbībās, ko veic procesa virzītājs vai izmeklēšanas grupas dalībnieks; veikt izmeklēšanas darbību, par to iepriekš informējot procesa virzītāju; atcelt savā pakļautībā esošo amatpersonu nepamatoti un nelikumīgi pieņemtos lēmumus.

KPL 32. panta 1. daļā norādīts, ka procesuālo uzdevumu izpildītājs ir izmeklēšanas iestādes amatpersona vai prokurors, kuram procesa virzītājs uzdevs veikt vienu vai vairākas izmeklēšanas darbības, neiekļaujot viņu izmeklēšanas grupas sastāvā.

Saskaņā ar KPL paredzēto, procesuālā uzdevuma izpildītāja statusa piešķiršanai nepieciešami trīs priekšnoteikumi: persona ir izmeklēšanas iestādes amatpersona vai prokurors; šīs amatpersonas amata pienākumos ietilpst izmeklēšanas darbību veikšana kriminālprocesa ietvaros; šī amatpersona ir saņēmusi amatpersonas, proti, procesa virzītāja – izmeklētāja uzdevumu veikt vienu vai vairākas izmeklēšanas darbības.

No iepriekš minētā KPL panta noteikumiem izriet, ka izmeklētājs, kurš ir procesuālo uzdevumu izpildītājs, ir tiesīgs veikt noteiktas, viņam uzdotās izmeklēšanas darbības. Turklāt viņam ir pienākums paziņot

procesa virzītājam par nepieciešamību veikt citādas noteiktas izmeklēšanas darbības. Procesuālo uzdevumu izpildītājam ir cits tiesisks statuss. Izmeklētājs, kurš izpilda procesa virzītāja procesuālo uzdevumu, ir ierobežots savās darbībās ar saņemtiem uzdevumiem. KPL 394. pants reglamentē noteiktu procesuālo uzdevumu uzdošanu un paredz to izpildes termiņus, kā arī nosaka šāda procesuāla uzdevuma noformēšanas iespēju kā rakstveida, tā arī mutvārdu formā (tās pašas izmeklēšanas iestādes amatpersonai).

Praksē tā ir visizplatītākā forma, ko izmanto izmeklētāji, veicot noteikta kriminālprocesa izmeklēšanu. Norādītais ir saistīts ar to, ka sākotnējo izmeklēšanas darbību loks, kas tiek veikts noteiktā kriminālprocesā, ir pietiekami liels: darbs ar cietušām personām; darbs notikuma vietā; darbs, kas saistīts ar iespējamu izdarītā noziedzīgā nodarījuma aculiecinieku konstatēšanu. Šādas izmeklēšanas darbības bieži vien nepieciešams veikt vienlaikus, kas izslēdz iespēju veikt tās vienam cilvēkam – procesa virzītājam. Tomēr kontrolēt to izpildi, kā arī dot uzdevumus par noteiktas izmeklēšanas darbības, kuras veikšanas nepieciešamība radās šajā noteiktajā brīdī ir tieši procesa virzītāja tiesības un pienākums (Meikalisa, A., Strada-Rozenberga, K. 2006). Pēc profesores Ā. Meikalīšas un profesores K. Stradas-Rozenbergas domām, nošķirot procesuālo uzdevumu izpildītāja un izmeklēšanas grupas dalībnieka tiesisko statusu, jāatceras, ka izmeklēšanas grupas dalībniekam ir plašākas pilnvaras, kā arī plašāka iespēja veikt darbības savas iniciatīvas ietvaros. Izmeklēšanas grupas dalībniekam ir tiesības rīkoties patstāvīgi uzdevuma, kuru saņēma grupas vadītājs, ietvaros, tajā pašā laikā procesuālo uzdevumu izpildītājs ir tiesīgs veikt tikai noteikti norādītās darbības. Procesuālo uzdevumu izpildītājs nedrīkst pēc paša iniciatīvas veikt vēl jebkādas darbības, kuras viņš uzskata par nepieciešamām. Par faktiem, kam ir nozīme kriminālprocesā, procesuālo uzdevumu izpildītājam jāpaziņo procesa virzītājam. Tikai saņemot jaunu uzdevumu, viņam būs iespēja veikt citas procesuālās darbības (Meikalisa, A., Strada-Rozenberga, K. 2010).

KPL nav precīzi noteikts, kā jārikojas procesuālo uzdevumu izpildītājam gadījumā, kad ir nepieciešams veikt citas izmeklēšanas darbības vai citādas darbības, kas nebija uzliktas par pienākumu procesuālo uzdevumu izpildītājam. KPL 32. panta 2. daļa tikai norāda uz pienākumu informēt procesa virzītāju par visiem faktiem, kuri var būt nozīmīgi kriminālprocesa tiesiskai un taisnīgai pabeigšanai. KPL neparedz tiesības, un neaizliedz procesuālo uzdevumu izpildītājam veikt pēc savas iniciatīvas svarīgas kriminālprocesam izmeklēšanas darbības. Piemēram, KPL 32.

panta 2. daļu var izteikt šādā redakcijā: “Procesuālo uzdevumu izpildītājs atbild par uzdotās izmeklēšanas darbības kvalitatīvu izpildi, un viņa pienākums ir informēt procesa virzītāju par visiem faktiem, kuri var būt nozīmīgi kriminālprocesa tiesiskai un taisnīgai pabeigšanai. Nepieciešamības gadījumā procesuālo uzdevumu izpildītājs var veikt citas izmeklēšanas darbības, kuras uzskatīs par nepieciešamām, lai iegūtu svarīgas kriminālprocesam ziņas, informāciju un pierādījumus.”

Ņemot vērā, ka praksē bieži vien var rasties ārkārtējas nepieciešamības apstākļi, kad nav iespējas sazināties ar procesa virzītāju, bet svarīgi kriminālprocesam pierādījumi var tikt nozaudēti, iepriekš norādīto papildinājumu iekļaušana KPL var novērst esošās neprecizitātes. Turklāt, it sevišķi aktuāls šis jautājums ir procesuāliem uzdevumiem, kas tiek izpildīti pēc uzdevuma citā apdzīvotā vietā. Autoresprāt, procesuālo uzdevumu izpildītājs ir tiesīgs izpildīt citas izmeklēšanas darbības, kas nav norādītas procesa virzītāja procesuālā uzdevumā, bet kas nepieciešamas svarīgu kriminālprocesam ziņu, informācijas un pierādījumu iegūšanai.

Norādītais viedoklis ir diskusijas vērts, jo procesuālo uzdevumu izpildītājs, īstenojot izmeklēšanas darbību, kuras veikšanai viņš nebija pilnvarots no procesa virzītāja puses, pārkāpj KPL 130. panta otrās daļas 2. punkta noteikumus, kas norāda uz pierādījumu pieļaujāmību noteiktā kriminālprocesā.

Nepieciešams norādīt, ka KPL 32. pantā nav iekļautas procesuālo uzdevumu izpildītāja tiesības. Professore Ā. Meikalīša un profesore K. Strada-Rozenberga uzskata, ka šādām tiesībām jābūt paredzētām. Piemēram, ja tiesības pārsūdzēt procesa virzītāja norādījumus ir piešķirtas izmeklēšanas grupas dalībniekam, tad identiskas tiesības būtu nepieciešams piešķirt arī procesuālo uzdevumu izpildītājam. Norādīsim, ka izmeklēšanas grupas dalībnieks un procesuālo uzdevumu izpildītājs var būt ne tikai izmeklētājs, bet arī citas izmeklēšanas iestādes amatpersona (KPL 30. un 32. pants) (Meikalisa, A., Strada-Rozenberga, K. 2010).

Uzdevumu dod rakstveidā, norādot jautājumus, kas jānoskaidro, veicot attiecīgo izmeklēšanas vai citādu darbību. Uzdevumam pievieno lēmumu, uz kura pamata tiek iegūtas svarīgas kriminālprocesam ziņas, informācija vai pierādījumi.

KPL 394. panta 3. daļa nosaka procesuālā uzdevuma izpildes termiņu, kas ir 10 dienas no procesuālā uzdevuma saņemšanas. Termiņš var tikt pagarināts, tomēr par norādīto jāinformē uzdevuma devējs, un jāpaskaidro iemesli, kāpēc nav iespējams izpildīt uzdevumu 10 dienu termiņā, kā arī jānorāda iespējama izpildes termiņš.

Autoresprāt šī KPL norma, kas nosaka procesuālo uzdevuma izpildes termiņu var tikt divējādi novērtēta. Proti, no vienas puses skaidri atrunāts likumā termiņš disciplinē procesuālo uzdevumu izpildītāju, uzliekot par pienākumu izpildītājam, saņemot uzdevumu izpildīt to likumā noteiktā termiņā jeb informēt uzdevuma devēju par iemesliem, sakarā ar kuriem uzdevums nevar tikt savlaicīgi izpildīts. Savukārt no otras puses, praksē, 10 dienu termiņš procesuālā uzdevuma izpildei ir nepietiekams, jo kamēr procesuālais uzdevums izies visas instances un nonāks līdz tiešajam izpildītājam, termiņi tā izpildei kļūst krietni mazāki par 10 dienām. Tāpēc lietderīgāk būtu noteikt Kriminālprocesa likumā ilgāku procesuālā uzdevuma izpildes termiņu, un proti, atrunāt, ka uzdevums pēc iespējas jāizpilda 10 dienu termiņā, bet ne vēlāk kā mēneša laika no uzdevuma saņemšanas dienas.

Saskaņā ar KPL normu noteikumiem, atšķirībā no izmeklētāja un izmeklēšanas grupas dalībnieka, procesuālo uzdevumu izpildītājam nav pilnvaru pieņemt procesuālus lēmumus. Piemēram, lēmumu par kriminālprocesa uzsākšanu var pieņemt tikai persona ar procesuālo statusu – izmeklētājs.

Izmeklētājs saskaņā ar KPL noteikumiem kriminālprocesā var būt gan procesa virzītājs, gan izmeklēšanas grupas dalībnieks un procesuālo uzdevumu izpildītājs.

Procesa virzītājs ir viens no kriminālprocesa dalībniekiem, kurš organizē noteikta kriminālprocesa gaitu, veic noteiktas izmeklēšanas darbības, kas vērstas uz noziedzīga nodarījuma atklāšanu, proti pieņem lēmumus par kriminālprocesa virzību.

Izmeklētājs, kurš noteiktajā kriminālprocesā ir procesuālo uzdevumu izpildītājs, tiesīgs veikt viņam uzdotās izmeklēšanas darbības. Turklāt viņam ir pienākums paziņot procesa virzītājam par nepieciešamību veikt citādas noteiktas izmeklēšanas darbības. Processuālo uzdevumu izpildītājam ir cits procesuālais statuss. Izmeklētājs, kurš izpilda procesa virzītāja procesuālo uzdevumu, ir ierobežots savās darbībās ar saņemtajiem uzdevumiem. KPL 394. pants reglamentē noteiktu procesuālo darbību uzdošanu un paredz to izpildes termiņus, kā arī nosaka iespēju noformēt šādu uzdevumu kā rakstveida, tā arī mutvārdu formā (tās pašas izmeklēšanas iestādes amatpersonai).

Uz vispārējiem atsevišķu procesuālo uzdevumu izpildes jautājumiem attiecas tāda prasība, kas paredz vienu vai citu izmeklēšanas darbību veikšanas taktisko paņēmieni ievērošanu. Atsevišķā procesuālā uzdevumā var tikt izklāstītas dažādas taktiskas rekomendācijas par izmeklēšanas

darbību veikšanu. Tās var būt rekomendācijas par kriminālprocesa dalībnieku aicināšanas kārtību uz pratināšanu, par jautājumu noskaidrošanas kārtību pratināšanas gaitā. Šādas rekomendācijas ir svarīgas, jo visu izmeklēšanas gaitu, izmeklēšanas taktiku krimināllietā nosaka procesa virzītājs, izmeklētājs, prokurors un saistībā ar norādīto visi šo personu taktiska rakstura priekšlikumi, kas saistīti ar izmeklēšanas un meklēšanas darbību veikšanu, nepieciešami izpildei. Kā svarīgu apstākli jāatzīmē procesuālā uzdevuma izpildes vieta.

Nepieciešams pievērst uzmanību dažādu procesuālo uzdevumu veidu izpildes īpatnībām. Piemēram, procesuālais uzdevums par pierādījumu savākšanu un pārbaudi. Šis procesuālā uzdevuma izpildes veids tiek raksturots ar izsmeltošu ziņu iegūšanu no pratināmajiem kriminālprocesa dalībniekiem, ko ir noteicis procesuālā uzdevumā procesa virzītājs.

Uz procesuāliem uzdevumiem par pierādījumu savākšanu un pārbaudi nepieciešams attiecināt arī uzdevumus par dažāda veida ekspertīžu veikšanu.

Viens no procesuālo uzdevumu veidiem ir uzdevums veikt kriminālprocesa dalībnieku tiesību realizēšanu. Ar to ir saistīti tādi uzdevumi, kad procesa virzītājs nosūta lēmumu par personas atzīšanu par cietušo vai aizdomās turēto.

Autores izpētītos procesuālos dokumentus kriminālprocesos, kas noformēti izpildot procesuālos uzdevumus, kopumā var raksturot kā pilnīgus, un tie atbilst Kriminālprocesa likuma normām. Tomēr izpildot dažus no izpētītajiem procesuāliem uzdevumiem par darbību izpildi kriminālprocesa dalībnieku tiesību realizēšanā, procesuālo uzdevumu izpildītāji, un proti, izmeklētāji, noformē tos pavirši, dokumentos ir nepilnības, stilistiskas kļūdas. Bieži vien procesuālā uzdevuma izpildītājs nenorāda, ka viņš strādā procesa virzītāja uzdevumā, izpildot noteiktu izmeklēšanas darbību. Kriminālprocesa dalībniekiem netiek izskaidrotas tiesības un pienākumi, veicot noteiktu izmeklēšanas darbību. Šādi trūkumi noved pie procesa virzītāja atkārtota procesuāla uzdevuma uzdošanas ar mērķi tos labot.

Autore ir izklāstījusi noteikumus, kas saistīti ar procesuālo uzdevumu izpildi un, ņemot vērā norādīto, jāatzīmē, ka darbam saistītam ar procesuālo uzdevumu izpildi jābūt īstenotam saskaņā ar Kriminālprocesa likuma normām. Gadījumā, kad izpildei tiek saņemts procesuālais uzdevums, kas satur uzdevumus par izmeklēšanas un meklēšanas darbību izpildi, kas ir pretrunā ar likumu, tad šāda veida procesuālos uzdevumus nav jāpilda un par norādīto nepieciešamas paziņot uzraugošajam prokuroram.

Tādā veidā, veiktā pētījumā gaitā autore ir formulējusi turpmāk norādītos priekšlikumus par pētījuma tēmu saistībā ar Kriminālprocesa likuma normu pilnveidošanu.

Nepieciešams noteikt garāku procesuālo uzdevumu izpildes termiņu, ņemot vērā norādīto, autore piedāvā grozīt KPL 394. panta 3. daļu un izteikt to šādā redakcijā: “Uzdevums jāizpilda ne vēlāk kā 10 dienu laikā no tā saņemšanas dienas. Ja uzdevuma izpilde šajā termiņā nav iespējama, tā izpildītājs paziņo par to uzdevuma devējam, norādot kavēšanās iemeslu un iespējamo uzdevuma izpildes termiņu, tomēr ne vēlāk kā 1 mēnesi no uzdevuma saņemšanas dienas.”

Papildināt un grozīt KPL 32. panta 2. daļu un izteikt to šādā redakcijā: “Procesuālo uzdevumu izpildītājs atbild par uzdotās izmeklēšanas darbības kvalitatīvu izpildi, un viņa pienākums ir informēt procesa virzītāju par visiem faktiem, kuri var būt nozīmīgi kriminālprocesa tiesiskai un taisnīgai pabeigšanai. Nepieciešamības gadījumā procesuālo uzdevumu izpildītājs var veikt citas izmeklēšanas darbības, kuras uzskatīs par nepieciešamām, lai iegūtu kriminālprocesam svarīgas ziņas, informāciju vai pierādījumus.”

Ņemot vērā, ka praksē bieži var rasties ārkārtējas nepieciešamības situācijas, kad nav iespējas sazināties ar procesa virzītāju, bet svarīgi kriminālprocesam pierādījumi var tikt nozaudēti, iepriekš piedāvāto KPL papildinājumu iekļaušana veicinās eksistējošu neprecizitāšu novēršanu. Turklāt īpaši aktuāls šis priekšlikums ir procesuāliem uzdevumiem, kas tiek izpildīti uzdevumā citā apdzīvotā vietā. Lietderīgi, lai procesuālo uzdevumu izpildītājs būtu tiesīgs izpildīt citas izmeklēšanas darbības, kuras procesa virzītājs nav norādījis procesuālā uzdevumā, bet kas ir nepieciešami svarīgu kriminālprocesam ziņu, informācijas un pierādījumu iegūšanai.

Nepieciešams norādīt, ka KPL 32. pantā nav iekļautas procesuālo uzdevumu izpildītāja tiesības. Autoresprāt šādām tiesībām jābūt paredzētām. Ja tiesības pārsūdzēt procesa virzītāja norādījumus ir piešķirtas izmeklēšanas grupas dalībniekam, tad identiskas tiesības nepieciešams piešķirt arī procesuālo uzdevumu izpildītājam.

Tāpēc KPL 32. pantu nepieciešams papildināt ar 3. daļu un izteikt to šādā redakcijā: “neapturot uzdevuma izpildi, procesuālo uzdevumu izpildītājs ir tiesīgs pārsūdzēt procesa virzītāja uzdevumu.”

Autores piedāvātie priekšlikumi Kriminālprocesa likuma pilnveidošanai ļaus procesa virzītājam, izmeklētājam, prokuroram kvalitatīvi pildīt savus pienākumus kriminālprocesa izmeklēšanā.

Bibliogrāfija

1. Kaija, S. (2015) “Procesuālā ekonomija ka princips kriminālprocesa”. In: Meikališas A. ed. *Kriminālprocesa likumam – 10. Pagatnes macības un nakotnes izaicinājumi*. Rīga: Latvijas Vestnesis. (In Latvian)
2. Kriminālprocesa likums. (2005) 21. aprīlis, spēka no 01.10.2005., Latvijas Vestnesis Nr. 112 (4918) ar grozījumiem no 01.08.2017. (In Latvian)
3. Meikalisa, A., Strada-Rozenberga, K. (2010) *Kriminālprocesa raksti 2005–2010*. Rīga: Latvijas Vestnesis. (In Latvian)
4. Meikalisa, A., Strada-Rozenberga, K. (2006) Pārmaiņu laiks kriminālprocesā. III. Kriminālprocesa dalībnieki. *Jurista Vards* Nr. 20 (423), 23. maijs. Rīga: Latvijas Vestnesis. (In Latvian)
5. Sumbarova, M. (2014) *Nachalo ugolovnogo processa v Latvii: aktualnaya teoriya i praktika*. Rīga: Jumi. (In Russian)

Features of the Procedural Assignment in the Latvian Criminal Procedure Law

Summary

The problem of procedural assignment in the criminal process of Latvia, that is investigated in the article, is connected with a qualitative and rapid investigation of criminal proceedings.

The legal execution of a procedural assignment in the time, established by the Criminal Procedure Law, ensures the necessity of collecting evidence in the criminal process, establishing the truth in the course of its investigation.

The purpose of this study is to consider the procedural characteristics and tactical features of execution of the assignment in the criminal process.

In the course of this study, the following tasks were set: definition of the notion of assignment, description of general issues, related to the execution of orders in criminal proceedings with an aim to their prompt and qualitative investigation.

In the course of this study, the positions of scientists, practical material and the relevant articles of the article were analyzed. The author has elaborated specific conclusions and suggestions about amendments of the norms of the Criminal Procedure Law. These are need for a longer period of execution of procedural assignments by the executor; about the possibility of establishing responsibility for the quality performance by the executor of the procedural assignment; about the possibility of providing for the rights of the executor of procedural assignment in the Criminal Procedure Law.

Key words: Criminal Procedure Act, executor of procedural assignment, criminal procedure, criminal procedure law.

**MEDICĪNISKĀS RĪCĪBSPĒJAS UN
MEDICĪNISKĀS NEPIECIEŠAMĪBAS IZVĒRTĒŠANA
NEATLIEKAMĀS MEDICĪNAS APRŪPES POSMĀ
SOMATISKA PROFILA ĀRSTNIECĪBAS IESTĀDĒS GADĪJUMOS,
KAD PACIENTS ATSAKĀS NO ĀRSTNIECĪBAS**

Medicīniskās rīcībspējas un medicīniskās nepieciešamības izvērtēšana neatliekamās medicīnas aprūpes posmā somatiska profila ārstniecības iestādēs gadījumos, kad pacients atsakās no ārstniecības. Ārstniecība pret pacienta gribu, kad nepastāv apdraudējums sabiedrības vai paša pacienta drošības, piemēram, pacientiem ar psihiatriska profila saslimšanām, interesēm, ir aizliegta. Šāda ģenerālklauzula ir ietverta gan starptautiskajos, gan nacionālajos tiesību aktos un pamatota ar cilvēka cieņas, pašnoteikšanās un ķermeņa neaizskaramības respektēšanas pamatprincipiem. Somatiskās medicīnas praksē mēdz būt gadījumi, kad, izvērtējot pacienta klīnisko simptomātiku, ārstniecības personai rodas pamatotas aizdomas par to, ka pacients lēmumu par atteikumu no ārstniecības neatliekamās medicīnas etapā pieņem tāpēc, ka viņa spriestspēju ietekmē slimības izraisīti apstākļi. Lai novērstu nesalīdzināmi smagākas sekas pacienta veselībai, kas var iestāties, ja medicīniska iejaukšanās netiks veikta, nākas apsvērt rīcību, kas raksturojama kā ārstniecība pret pacienta gribu.

Pētījums veikts ar mērķi apzināt un analizēt situācijas no cilvēktiesību viedokļa somatiskajās ārstniecības iestādēs tieši neatliekamās medicīniskās palīdzības nodrošināšanas gadījumos hospitālajā etapā un tajās situācijās, kad pacients atsakās no ārstniecības. Uzdevumi: analizēt no juridiskā viedokļa situācijas, kad neatliekamās medicīnas profila pacients atsakās no ārstniecības, kā arī tos gadījumus, kad nepieciešama pacienta ierobežošana, lai izvērtētu un apzinātu problemātiku, kā arī izstrādāt iespējamus risinājumus ārstniecības personu rīcībai šādos gadījumos.

Pētījuma gaitā secināts, ka, pirms uzsākt ārstniecību pret pacienta gribu neatliekamās medicīnas hospitālajā etapā, obligāti jāizvērtē vairāki faktori, kas apstiprina medicīniskās iejaukšanās nepieciešamības tiesisko pamatojumu.

Atslēgas vārdi: ārstniecība pret pacienta gribu; somatiska profila ārstniecības iestāde; neatliekamā medicīna; medicīniskā nepieciešamība.

Attīstoties cilvēka pamattiesību problemātikas pētīšanai kā zinātnei, pastiprināta uzmanība tiek pievērsta jautājumiem, kas skar arī ārstniecību. Diemžēl ne visus problemātiskos jautājumus, kas skar veselības aprūpi, ārstniecības pakalpojumus un ārstniecības norisi līdz šim iz-

devies atrisināt, pamatojoties kā uz politisko, tā ekonomisko situāciju valstī.

Tā piemēram, neatliekamajā medicīnā bieži ir gadījumi, kad ārstniecības uzsākšanas vilcināšanās apdraud pacienta dzīvību un nav iespējams saņemt paša pacienta vai personas, kas pārstāv pacientu, piekrišanu. Šādos gadījumos ārstniecības persona savas kompetences ietvaros veic neatliekamus pasākumus, tostarp lēmumu par neatliekamu ārstniecību pieņemot bez ārstu konsīlija sasaukšanas. Citādi ir gadījumos, kad neatliekamās medicīnas profila pacients ir pie samaņas un realizē tiesību normatīvajos aktos garantētās tiesības uz pacienta autonomiju – atsakās no ārstniecības. Neapšaubāmi, ka ārstam jārespektē pacienta izvēle, tomēr pavisam citu saturu iegūst pacienta autonomijas respektēšana gadījumos, kad pacients neapzinās savas veselības stāvokļa nopietnību, bet atsakās no palīdzības, ņemot vērā to, ka iepriekš viņam nav bijušas saslimšanas ar hronisku, nelabvēlīgu slimības gaitu, bet neatliekamās palīdzības aprūpē nokļuvis traumu vai citu pēkšņu saslimšanu gadījumos. Līdzīga problemātika sastopama situācijās, kad neatliekamo medicīnisko stacionāru uzņemšanu klīniku pacienti sava veselības stāvokļa dēļ ar savu rīcību apdraudot ne tikai sevi, bet arī citas tuvumā esošas personas. Latvijā nav tiesiskā regulējuma par kārtību, kādā veicama personas ierobežošana somatiskajās ārstniecības iestādēs, līdz ar ko somatiska profila iestādēs ārstniecības personas nostādītas ētiskas un tiesiskas dilemmas priekšā: no vienas puses, neveicot attiecīgo ārstēšanu, var iestāties sekas, kas apdraud pacienta dzīvību, no otras puses – radīt pacienta autonomijas aizskārumu, pret viņa gribu realizējot medicīnisko iejaukšanos. Rodas tiesiskās nenoteiktības situācija ne tikai ar potenciālu pacientu cilvēktiesību aizskāruma risku, bet arī ar ārstniecības personu aizskāruma risku attiecībā uz to profesionālo darbību un reputāciju.

Pētījuma mērķis ir apzināt un analizēt situācijas no cilvēktiesību viedokļa somatiskajās ārstniecības iestādēs tieši neatliekamās medicīniskās palīdzības nodrošināšanas gadījumos un tajās situācijās, kad pacients atsakās no ārstniecības. Uzdevumi: lai izvērtētu un apzinātu problemātiku, kā arī izstrādātu iespējamus risinājumus šādos gadījumos, nepieciešams analizēt situācijas, kad neatliekamās medicīnas profila pacients atsakās no ārstniecības. Pētījumā tika izmantotas sistēmiskā, salīdzināmā, analītiskā un indukcijas pētniecības metodes.

Pētījuma robežas aptver neatliekamās medicīnas profila pilngadīga, rīcībspējīga pacienta atteikumu no ārstniecības somatiska rakstura ārst-

niecības iestādē, bet netiks apskatītas nepilngadīgo pacientu un arī sociālās aprūpes iestādēs esošo veselības aprūpe šādās situācijās.

Veselībai un dzīvībai kritisks stāvoklis

Autore pārliecinājusies, ka dažkārt arī ārstniecības personas uzreiz nespēj atbildēt uz jautājumu par abu terminu precizējošām atšķirībām, līdz ar ko nepieciešams noskaidrot kādi konkrēti veselības stāvokļi klasificējami kā veselībai un kādi kā dzīvībai kritiski, analizējot tiesisko regulējumu par neatliekamo medicīnu, tvērumu. Piemēram, kā izvērtēt vai trauma sabiedriskā vietā (pacients nokritis uz slidenas ietves, kā rezultātā guvis apakšdelma kaula lūzumu) kvalificējama kā dzīvībai vai veselībai kritisks stāvoklis?

Ārstniecības likumā sniegtā definīcija precīzē, ka neatliekamā medicīniskā palīdzība ir palīdzība, ko cietušajiem (saslimušajiem) dzīvībai vai veselībai bīstamā kritiskā stāvoklī sniedz šādiem gadījumiem īpaši sagatavotas (apmācītas, ekipētas) personas ar atbilstošu kvalifikāciju medicīnā, kurām saskaņā ar šo kvalifikāciju ir juridiska atbildība par savu darbību vai bezdarbību un tās sekām. Nacionālajos tiesību aktos iztrūkst vienotas, konkrētas definīcijas, kas raksturo un nošķir terminu “veselībai bīstami kritiski” un “dzīvībai bīstami kritiski” stāvokļi vispārējo jēgu, un tas pieļauj plašas likuma interpretācijas iespējas. Dažkārt literatūrā sastopams formulējums gan kritisks, gan bīstams, tomēr šajā darbā tiks lietots termins kritisks, kas vislabāk atbilst arī vārdu “neparedzēts gadījums” jēgai un pamatojoties uz biežāk lietoto un starptautiski zināmo neatliekamās medicīnas formulējumu angļu valodā emergency (emergency medicine).

Veselības aprūpes un finansēšanas kārtības noteikumu X daļas niedz uzskaitījumu par konkrētām saslimšanām un stāvokļiem, kas raksturojami kā veselībai un dzīvībai kritiski. Šo noteikumu 23. pielikuma nosacījumi par pacientu neatliekamo medicīnisko stāvokļu līmeņiem un palīdzības sniegšanas principiem slimnīcās, kur sniegts četru medicīniskās palīdzības nodrošināšanas prioritāšu raksturojums. Jāuzsver, ka vienojošais faktors visos prioritāšu līmeņos ir nepieciešamība pēc medicīniskās iejaukšanās, lai novērstu nevēlamas sekas. Pētījuma gaitā secināts, ka dzīvībai kritisks veselības stāvoklis ir tāds, kura izpausmes raksturojas ar esošu vai jau potenciāli iespējamu vitālo funkciju traucējumiem, ja nekavējoties netiks realizēta medicīniskā iejaukšanās, savukārt, veselībai kritisks ir tāds, kas bez medicīniskas iejaukšanās var radīt nopietnas vai smagas sekas pacienta

veselībai, kuras var pāriet dzīvībai kritiskā stāvoklī. Pamatojoties uz šo analīzi, veselībai kritiska stāvokļa raksturojums pilnībā atbilst situācijai, kad dotajā brīdī pacientam, kuram sākotnēji konstatēts galvas sasitums, būtisku sūdzību nav, kā arī klīnisko simptomātiku nenovēro, tomēr diagnozes apstiprināšanai nepieciešami vizuālās diagnostikas izmeklējumi tādu saslimšanu konstatēšanai vai izslēgšanai, kas pacienta stāvokli var pasliktināt, tādējādi pārejot dzīvībai kritiskā stāvoklī. Medicīniska iejaukšanās šajā gadījumā ir pamatota ar to, lai novērstu nevēlamas sekas perspektīvā.

Tiesību normatīvais regulējums par personas brīvību, neaizskaramību un drošību un izņēmumi no tiem

Eiropas Cilvēktiesību un pamatbrīvību aizsardzības konvencijas 8. pants nosaka ikviena tiesības uz savu privāto un ģimenes dzīvi, korespondences noslēpumu un dzīvokļa neaizskaramību, un valsts institūcijas nedrīkst traucēt nevienam baudīt šīs tiesības, izņemot gadījumos, kas paredzēti likumā. Pamattiesību ierobežojumiem jābūt noteiktiem ar pienācīgā kārtībā pieņemtu likumu. Satversmes tiesa secinājusi, ka Satversmē noteikto pamattiesību gadījumā likums var būt ne tikai parlamenta izdots akts, bet arī cits vispāršaistošs normatīvs akts, piemēram, valdības noteikumi. Līdz ar to vārds “likums” ietver ne tikai Saeimas pieņemtus likumus, bet arī citus vispāršaistošus normatīvos aktus, ja vien tie atbilst noteiktiem kritērijiem. Uz likuma pamata noteiktiem ierobežojumiem jābūt noteiktiem, pamatojoties uz likumu, publicētiem vai citādā veidā pieejamiem un pietiekami skaidri formulētiem, lai adresāts varētu izprast savas tiesības un pienākumus, kā arī tam jāatbilst tiesiskas valsts pamatprincipiem. Likuma normas atbilstībā Satversmei procesuālā nozīmē pārbaude jāveic visos gadījumos, proti, pārbaudes veicējam visos gadījumos jāpārbauda, vai attiecīgā norma ir pieņemta un izsludināta Satversmē noteiktajā kārtībā. Jāuzsver, ka personas pamattiesības nevar tikt ierobežotas ar analogijas palīdzību tiesību tālākveidošanas ceļā. Varas dalīšanas un tiesiskuma princips liedz institūcijām patstāvīgi noteikt personas pamattiesību ierobežojumus bez skaidra un precīza likumdevēja lēmuma. Pētījuma gaitā secināts, ka psihiatriskā profila pacientu ārstniecībā izmantojamais tiesiskais regulējums, tostarp Noteikumi par kārtību, kādā ierobežojami pacienti, un priekšmetiem, kurus aizliegts turēt psihiatriskajā ārstniecības iestādē, 38 somatiska profila ārstniecības iestādēs nevar tikt piemēroti

pamatojoties uz tiesību analogijas principu. Nepieciešamība pēc šāda normatīvā akta somatiska profila pacientu aprūpē, pamatojoties uz šo pacientu klīniskajām izpausmēm (apreibinošo vielu ietekme, psihomotors uzbudinājums, arī smadzeņu traumatiska bojājuma radīta ietekme uz pacienta uzvedību) ir neapšaubāma. Papildus jāuzsver, ka rekomendācijas, ieteikumi vai vadlīnijas nav uzskatāmas par administratīvo aktu tā klasiskajā izpratnē. Tādējādi, vadlīnijām somatiska profila ārstniecības iestādēm pacientu ierobežošanai būs informatīvas, tomēr no tiesiskuma skatu punkta tām nebūs leģitīms spēks, iekams šāds dokuments nebūs pieņemts un izsludināts Satversmē noteiktajā kārtībā.

Pacienta rīcībspēja neatliekamā medicīniskā situācijā

Tiesībspēja piemīt katram dzīvam cilvēkam un to atņemt vai ierobežot nevar, bet saistībā ar rīcībspēju pastāv gadījumi un noteikta procedūra, kad to var ierobežot. Rīcībspējas ierobežojumus likumā minētos gadījumos var noteikt tikai tiesa. Šāds konteksts stipri apgrūtina ārstniecībā iesaistīto personu rīcību neatliekamās medicīniskās situācijās, kad pacients ir rīcīspējīgs, bet atsakās no ārstniecības, savukārt viņa veselības stāvoklis, pamatojoties uz klīniskajiem rādītājiem šobrīd ir apmierinošs, bet potenciāli var pasliktināties tuvākajā laikā. Piemēram, pacients atsakās no vizuālās diagnostikas izmeklējuma pēc galvas traumas, kas nepieciešama, lai konstatētu vai izslēgtu potenciāli dzīvībai kritisku stāvokli, un savlaicīgi apsvērtu ārstēšanas plānu. Lai noteiktu rīcībspējas ierobežojumu, tam jābūt absolūti nepieciešamam un pierādāmam, ka ar citiem līdzekļiem nav iespējams nodrošināt personas tiesību un interešu aizsardzību. Problemātiskie jautājumi, kad neatliekamās medicīnas pacients šķietami ir pie apziņas un pats apliecina atteikumu saņemt ārstniecību nav juridiski atrisināti vēl joprojām un uzskatāmi par vieniem no vissarežģītākajiem jautājumiem klīniskās medicīnas praksē. Šī iemesla un apstākļu dēļ pētījuma ietvaros sistēmiski analizēti jēdzienu medicīniskā rīcībspēja, darījumspēja vispār un medicīniskās nepieciešamības (objektīvā nepieciešamība) savstarpējo korelāciju neatliekamās medicīnas aprūpes posmā somatiska profila ārstniecības iestādēs.

Pamatojoties uz savu izglītību un klīnisko pieredzi, ārstniecības persona spēj konstatēt, ka atteikums no ārstniecības gadījumos, kad pacienta veselībai tuvākajā laikā draud radīt smagas sekas, tādējādi radot apdraudējumu dzīvībai, piemēram, atteikšanās no vizuālās diagnostikas izmeklē-

juma, atteikšanās no palīdzības, narkotisko, psihotropo vielu lietošanas gadījumā u.c. Kā rīkoties ārstam šādā situācijā, apzinoties to, ka pacients, iespējams, neapzinās sava veselības stāvokļa nopietnību, turklāt verbāla pārliecināšana ir nesekmīga, iespējams, jau sākušos dzīvībai bīstamu veselības traucējumu dēļ? Vai uzsākot ārstniecību tā ir konkrēti pamatojama ar medicīnisku nepieciešamību, un, ja tā netiks uzsākta, pacienta veselībai, iespējams, draud smagas sekas vai pat nāve? Izvērtēt medicīniskās nepieciešamību uzsākt darbību vai atturēties no tās var izvērtēt tikai kvalificēta ārstniecības persona, pamatojoties uz izglītību, pieredzi un uz pierādījumos balstītas medicīnas atziņām.

L. Mazure pauž, ka fiziskas personas rīcībspēja ir izprotama divos veidos, proti, lai pacienta gribas izteikumam būtu tiesiskais spēks, ir nepieciešams, lai viņš 1) kā fiziska persona būtu rīcībspējīgs šaurākā nozīmē, ar kuru saprotama šī brīža rīcībspējas izpratne civiltiesībās; un 2) kā pacients būtu rīcībspējīgs plašākā nozīmē, ņemot vērā ārstniecības specifiku (medicīniskā rīcībspēja). Tātad, pacientam jāpiemīt spējai izteikt gribu, uzņemt pienākumus. Šim viedoklim var piekrist. Ārstniecības personai ir jāizvērtē vai pacienta spriestspēja, piemēram, traumas, toksisku vielu, temperatūras ietekmes, akūtas saslimšanas dēļ nav tādā stāvoklī, ka viņš neapzinās sava atteikuma sekas. Ja tiek konstatēts, ka pacients nespēj uzņemt pienākumus un realizēt tiesības medicīnisku indikāciju dēļ, ārstniecības persona drīkst realizēt savas likumā noteiktās profesionālās darbības tiesības un pienākumus: uz medicīniskās nepieciešamības pamata īstenot iejaukšanos pacienta ķermenī, pamatojoties uz nepieciešamību sniegt pacientam neatliekamo medicīnisko palīdzību. Var secināt, ka somatiskajā ārstniecības iestādē ārstniecību pret pacienta gribu var uzsākt gadījumos, ja ir izvērtēti šādi apstākļi:

- Vai konstatētais veselības stāvoklis ir raksturojams kā neatliekamās medicīnas stāvoklis?
- Vai vilcināšanās uzsākt ārstniecību apdraud pacienta dzīvību?
- Vai ārstēšanas mērķis ir pamatots ar medicīnisku (objektīvu) nepieciešamību?
- Vai neveiktās ārstēšanas dēļ pacientam radīsies nesalīdzināmi lielāks kaitējums viņa veselībai?
- Vai ir iespējams saņemt paša pacienta atļauju, lai uzsāktu ārstēšanu?

Somatiska profila ārstniecības iestādē arī pacienta ierobežošanu var apsvērti tikai tādā gadījumā, ja pacientam sniedzama neatliekamā medicīniska palīdzība un ārsts klīniski var pamatot, ka pacients nespēj realizēt

tiesības un uzņemties pienākumus, kas rada paša pacienta un apkārtējo drošības apdraudējumu. Eiropas Cilvēktiesību tiesa atsevišķos tiesas spriedumos ir norādījusi uz ārstniecības iestādes pienākumu izvērtēt pacienta ierobežošanas nepieciešamību, ņemot vērā katra individualitāti, kas ļauj secināt, ka katra gadījuma apstākļi jāizvērtē atsevišķi, ņemot vērā pacienta veselības stāvokli, uzvedību un drošības apsvērumus.

Secinājumi

1. Virkne starptautisko un nacionālās tiesību sistēmas dokumenti aizsargā cilvēka tiesības uz ķermeņa neaizskaramību. Atsevišķos gadījumos ir iespējama atkāpšanās no pamatprincipu ievērošanas, tomēr šādai rīcībai jābūt pamatotai ar likumu, leģitīmu mērķi un samērīgai.
2. Ja somatiska profila patients, kura saslimšana raksturojama kā veselībai vai dzīvībai kritisks stāvoklis, atsakās no ārstēšanas, tad ārstniecību pret viņa gribu var uzsākt tikai tādos gadījumos, ja ir izvērtēti, klīniski pamatoti un medicīniskajā dokumentācijā norādīti apstākļi, kas pamatoti ar medicīnisko nepieciešamību.
3. Līdzīga rakstura izvērtējums jāizdara gadījumos, kad tiek apsvērta doma par ierobežošanu somatiska profila neatliekamas medicīnas pacientam.

Bibliogrāfija

1. Administratīva apgabaltiesas spriedums lietā Nr. AA347-04/5.10.08.2004. 14. punkts. Pieejams: <https://manas.tiesas.lv/eTiesas/> (skat. 12.10.2017).
2. Autoru kolektīvs. (2011). *Angļu-latviešu muitas terminu vārdnīca*. Pieejams: <http://termini.lza.lv/term.php?term=kritisks%20st%C4%81voklis&list=kritisks&lang=> (skat. 20.09.2017).
3. Ārstniecības likums, Latvijas Republikas likums. Pieņemts 12.06.1997. [stājies spēkā 01.10.1997.] ar grozījumiem, kas pieņemti līdz 18.06.2015. ("LV", 127 (5445)).
4. Balodis K. (2007) Ievads civiltiesībās. Rīga: Zvaigzne ABC.
5. Birznieks J. (2009) Juridisko terminu vārdnīca. Rīga: Multineo.
6. Civillikums, Latvijas Republikas likums. Pieņemts 28.01.1937. [stājies spēkā 01.09.1992.] ar grozījumiem, kas pieņemti līdz 29.10.2015. ("Valdības Vēstnesis", 41, 20.02.1937.). Pieejams: <https://likumi.lv/doc.php?id=225418> (skat. 10.10.2017).
7. Civilprocesa likums Latvijas Republikas likums. Pieņemts 14.10.1998. [stājies spēkā 01.03.1999.] ar grozījumiem, kas pieņemti līdz 08.12.2016.

- (“LV”, 326/330 (1387/1391), 03.11.1998.), 265. pants. Pieejams: <https://likumi.lv/doc.php?id=50500> (skat. 10.10.2017).
8. Dauškane-Platace S., Zumente-Stīla U. (2009) Veselības aprūpes un veicināšanas institūcijās iesaistītā personāla izglītošana pacientu tiesību aktuālajos jautājumos. Jelgava: SIA “Jelgavas tipogrāfija”.
  9. ECT lietā V.F. v. Turkey iesniegums Nr. 24209/94 un ECT Enhorn v. Sweden iesniegums Nr. 56529/00. Pieejams: <https://www.ncbi.nlm.nih.gov/labs/articles/15212085> (skat. 12.10.2017).
  10. ECT spriedums lietā 32967/ 96 Calvelli and Ciglio v. Italy. Pieejams: <http://swarb.co.uk/calvelli-and-ciglio-v-italy-echr-17-jan-2002/> (skat. 12.10.2017).
  11. Eiropas cilvēktiesību un pamatbrīvību aizsardzības konvencija, Eiropas Savienības dokuments. Pieņemts 04.11.1950. [Latvijā stājies spēkā 27.06.1997.] (“LV”, 13.06.1997., Nr. 143/144) Redakcija, kas saskaņā ar Konvencijas 11. protokolu stājās spēkā 1998. gada 01.11.
  12. Faden R., Beauchamp T.L. (1986) A History and Theory of informed consent. Oxford: Oxford University Press.
  13. Harris D., O’Boyle M., Bates E. (2014) Law of the European Convention on Human Rights, 3rd ed., Oxford University Press.
  14. Haubric S. William. (2003) Medical Meanings. A Glossary of Word Origins, American College of Physicians.
  15. Hefe O. (2009) Taisnīgums. Filosofisks ievads. Rīga: Zvaigzne ABC.
  16. Iljanova D. (2008) Konstitucionālās politikas seminārs “Bīriņi 2008”. Vispārējo tiesību principu piemērošanas metodoloģija. Semināra materiālu krājums. Bīriņi: Publisko tiesību institūts.
  17. Iljanova D. (2005) Vispārējo tiesību principu nozīme un piemērošana. Rīga: Ratio iuris.
  18. Latvijas Republikas Augstākās tiesas Administratīvo lietu departamenta 2015. gada 3. marta lēmums lietā Nr. A43015513 SKA – 407/2015. Pieejams: <http://at.gov.lv/lv/judikatura/judikaturas-nolemumu-arhivs/senata-administrativo-lietu-departaments> (skat. 12.10.2017).
  19. Latvijas Republikas Augstākās tiesas Senāta Civillietu departamenta 2013. gada 18. oktobra spriedums lietā Nr. SKC-216/2013. Pieejams: <http://at.gov.lv/lv/judikatura/judikaturas-nolemumu-arhivs/senata-civillietu-departaments> (skat. 12.10.2017).
  20. Latvijas Republikas Augstākās tiesas Senāta rīcības sēdes 2011. gada 12. maija lēmums administratīvajā lietā Nr. A42148004 SJA-8/2011. Pieejams: <http://at.gov.lv/files/uploads/files/archive/department3/2011/0008-sja-2011.pdf> (skat. 12.10.2017).
  21. Latvijas Republikas Satversme, Pieņemts 15.02.1922. [stājies spēkā 07.11.1922.] ar grozījumiem, kas pieņemti līdz 19.06.2014. (“LV”, 131 (5191), 08.07.2014.). Pieejams: <http://likumi.lv/doc.php?id=57980> (skat. 14.10.2017).

22. Latvijas Republikas Satversmes tiesa. 2000-03-01.30.08.2000. Secinājumu daļas 5. punkts. Pieejams: <http://www.satv.tiesa.gov.lv/cases> (skat. 12.10.2017).
23. Latvijas Republikas Satversmes tiesa. 2002-01-03.20.05.2002. Pieejams: <http://www.satv.tiesa.gov.lv/cases> (skat. 12.10.2017).
24. Latvijas Republikas Satversmes tiesa. 2006-28-03.26.04.2007. 14. punkts. Pieejams: <http://www.satv.tiesa.gov.lv/cases> (skat. 12.10.2017).
25. Latvijas Republikas Satversmes tiesas nolēmums lietā Nr. 2002-04-03 Secinājumu daļas 2. punkts. Pieejams: <http://www.satv.tiesa.gov.lv/cases/> (skat. 12.10.2017).
26. Latvijas Republikas Satversmes tiesas nolēmums lietā Nr. 2012-14-03.
27. Levits E. (2007) Samērīguma princips un obligātais administratīvais akts. Jurista Vārds, Nr. 13 (466), 1.–4. lpp.
28. Mazure L. (2014) Pacienta griba un tās civiltiesiskā aizsardzība. Rēzekne.
29. Ministru kabineta noteikumi Rīgā 2016. gada 12. jūlijā (prot. Nr. 35 19. §) Noteikumi par kārtību, kādā ierobežojami pacienti, un priekšmetiem, kurus aizliegts turēt psihiatriskajā ārstniecības iestādē Ministru kabinets. Numurs: 453, Pieņemts: 12.07.2016. Stājas spēkā: 15.07.2016. Statuss: spēkā esošs Publicēts: "Latvijas Vēstnesis", 134 (5706), 14.07.2016.
30. Neimanis J. (2004) Juridisku kāzusu risināšanas tehnika. Rīga: Autora izdevumā.
31. Prof. Aivara Andziņa zinātniskajā redakcijā. (2017) Spīdināšana, cietsirdība un pazemojums attiekmē un sodā. Rīga: Latvijas Vēstnesis.
32. Prof. R. Baloža zinātniskā vadībā. (2011) Satversmes komentāri. VIII nodaļa. Cilvēka pamattiesības. Rīga: Latvijas Vēstnesis.
33. Veselības aprūpes organizēšanas un finansēšanas kārtība, Ministru kabineta noteikumi Nr. 1529, Pacientu neatliekamo medicīnisko stāvokļu līmeņi un palīdzības sniegšanas principi slimnīcās Veselības ministrijas iesniegtajā redakcijā 23. pielikums, Pieņemts: 17.12.2013. Stājas spēkā: 31.12.2013. [stājies spēkā 01.01.2014.] ("Latvijas Vēstnesis", 253 (5059), 30.12.2013). Pieejams: <https://likumi.lv/ta/id/263457-veselibas-aprupes-organizesanas-un-finansesanas-kartiba> (skat. 10.10.2017).

Evaluation of Medical Ability to Act and Medicinal Needs in the Stage of Urgent Medical Care in the Somatic Professional Institutions in Case of Refusal of the Patient

Summary

Assessment of medical capacity and medical necessity at the stage of emergency medical care in somatic profile medical institutions in cases when the patient refuses treatment. Treatment against the will of the patient when there is no risk to the safety of society or the patient himself, for example, for patients with psychiatric illness, is prohibited. Such a general clause is enshrined in both international and national law and is based on the fundamental principles of respect for human dignity, self-determination and respect for the integrity of the body. In practice of somatic medicine there are cases when, assessing the clinical symptomatology of a patient, a medical practitioner has a reasonable suspicion that the patient has decided not to accept medical treatment at the stage of the emergency due to the fact that his judgment is influenced by the disease-related conditions. In order to eliminate the incomparably worse consequences for the patient's health, which may occur, if medical intervention is not carried out, consideration should be given to the behavior that is described as the treatment of the patient's will. The research has been carried out with the purpose to understand and analyze situations from the human rights perspective in somatic treatment facilities specifically in emergency medical treatment situations during the hospitality stage and in situations, when the patient refuses a treatment. Tasks: analyze situations from the legal perspective, when emergency medical profile patient refuses the treatment, as well as situations, when restriction of a patient is necessary, to assess and understand the problem, as well as develop solutions for the medical personnel in such cases. Prior to initiating treatment for a patient's wish at a hospital emergency stage, it is imperative to consider a number of factors that confirm the legal basis for the need for medical intervention.

Key words: treatment against the will of the patient; somatic profile medical institution; emergency medicine; medical necessity.

TERORISTU JAUNĀ TAKTIKA UN AKTUĀLIE APDRAUDĒJUMI EIROPAS SAVIENĪBĀ

Raksta mērķis ir pētīt notikušās izmaiņas teroristiskā apdraudējuma līmeni Eiropas Savienībā (turpmāk ES) no 2014. līdz 2017. gadam. Ilgstošie bruņotie konflikti Tuvajos Austrumos, Ziemeļāfrikā, Irākā un Afganistānā, kuros iesaistās ES dalībvalstu t.sk. Latvijas iedzīvotāji, palielina sabiedrības apdraudējumu no pieredzi ieguvušo un mītnes zemē atgriezušos kaujinieku vardarbības aktiem. Jaunāko tehnoloģiju izmantošanas iespējas izplatot ekstrēmistiskos materiālus, palielina pašradikalizācijas gadījumu skaitu Eiropas iedzīvotāju, sevišķi, jaunatnes vidū. Studējot šos materiālus, personas, kuras formāli nav saistītas ar teroristu tīkliem, nonāk pie secinājumiem, ka tikai vardarbīgi viņi var realizēt savu no jauna iegūto pārliecību. Pēdējos gadus palielinājis uzbrukumu skaits, kuros tiek izmantoti ikdienā lietotie mehānismi un priekšmeti: autotransports, zāģis, nazis, mačete. Lielu sabiedrības uzmanību izpelnās ar migrāciju saistītās problēmas ES. Cik lielā mērā lielais iebraucēju skaits iespaido terorisma draudu un vispārējās noziedzības līmeni? Vācijā veikti pirmie statistikas datu apkopojumi šajās jomās. Saskaņota cīņa ar terorismu iespējama tikai sadarbojoties visu valstu dienestiem informācijas apmaiņā, kā arī plānojot kopīgus pasākumus. ES institūciju uzdevums ir nodrošināt vienotu normatīvo regulējumu pretterorisma jomā visās dalībvalstīs.

Atslēgas vārdi: vardarbība, terorisms, Eiropas Savienība.

Kāpēc tieši terorisms izraisa tādu satraukumu valstu valdībās un sabiedrībā? “Statistical Information on Terrorism in 2015” (“Start” 2016) saskaita 28 328 bojā gājušo terora aktu rezultātā 2015. gadā. Pēc Pasaules Veselības organizācijas datiem ik gadu ceļu satiksmes negadījumos iet bojā 1,24 miljoni cilvēku, no kuriem vairāk nekā 270 000 (22%) ir kājām-gājēji. Eiropola gada pārskatā par situāciju ar terorismu ES ir 142 bojā gājušie teroristu uzbrukumu rezultātā ES teritorijā 2016. gadā (TE-SAT 2017). VUGD publicē datus, ka Latvijā 2015. gadā no ūdenstilpnēm izcelti 109 noslikušie (2014. g. – 154). Ne ceļa satiksmē bojā gājušo skaits, ne noslikušo skaits neizsauc sabiedrības paniku. Harvardas universitātes profesors Stīvens Pinkers pētījis vardarbības fenomenu cilvēces attīstības sistēmas kontekstā. Viņš uzskata, ka cilvēki baidās terorisma vairāk nekā vajadzētu. “Neskatoties uz tām šausmām, kuras vieš terorisms, gandrīz droši, ka mūsu nāves iemesls būs cits. Salīdzinājumā ar citiem cilvēka

dzīvību atņemšanas veidiem – karš, slepkavība, transporta avārija, cita veida nelaimes gadījumi un notikumi – terora akts ir viens no vismazāk iespējamajiem.” (Steven Arthur Pinker, 2011) S. Pinkers norāda, ka teroristi izmanto mūsu bailes, publiskās asiņainās drāmas iespaido sevišķi stipri. Nāves iemesli Rietumeiropā 2015. gadā:

- terora akti – 151;
- slepkavības – 4000;
- ceļu satiksmes negadījums – 19000;
- citi negadījumi un notikumi – 126000.

Atšķirībā no zemestrīces vai viesuļvētras – stihijām, kuras iespaidot nav mūsu varā, terorisms nav ne nejaušs, ne nevadāms, ne trieciens bez mērķa un virziena. Teroristi, viņu iedvesmotāji un atbalstītāji cenšas īstenot savus mērķus, un teroristiskā vardarbība ir līdzeklis šo mērķu sasniegšanā. Izņemot atsevišķus gadījumus, teroristi cenšas uzspiest savu gribu ar spēka palīdzību, sevišķās vardarbības metodēm ar mērķi radīt baiļu atmosfēru. Terorisms ir sistemātiska iebiedēšanas politika. Ja teroristu darbības rezultātā bailes ņem virsroku sabiedrības apziņā, teroristi savu mērķi ir sasnieguši. Ja sabiedrība, valdība demonstrē stingru pozīciju, neļaujot iestāties panikai, teroristi nerasniedz mērķi, taču palielinās risks nokļūt zem jauna sitiena. Pasīva aizsardzība nedod vēlamo rezultātu iero-bežot un mazināt terorisma draudus.

Pēdējos desmit gadus pasaulē vērojams noteikts teroristu incidentu skaits pieaugums. Lielāko pieaugumu nodrošina valstis (Irāka, Afganistāna, Pakistāna, Sīrija, Nigērija), kurās ilgstoši notiek militāra darbība vai iekšējie nemieri. Vērtējot statistikas datus, grūti atdalīt tiešos terorisma aktus, kuri vērsti uz sabiedrības iebaidīšanu vai uz iespēju piespiest valdību veikt/neveikt darbības ārpolitikā/iekšpolitikā, no “incidentiem ar teroristu līdzdalību”. Pie “incidentiem” var attiecināt:

- kara darbība pret atzītiem teroristiskiem grupējumiem (“ISIL”, “Taliban”);
- novērstie terora akti;
- notikumi ar iespējamu teroristu dalību, bet kura nav pierādīta.

ES realizēto, novērsto uzbrukumu skaits ir neliels, salīdzinot ar Dienvidaustrumu Āziju, Tuviem Austrumiem un Āfriku. Arī bojā gājušo un ievainoto cilvēku skaits Eiropā nav salīdzināms ar “karstajiem” reģioniem. 2016. gada 2. jūlijā sprādziena rezultātā tirdzniecības ielā Bagdādē (Irāka) nogalināti vismaz 292 cilvēki, kas trīs reizes pārsniedz bojā gājušo skaitu teroristu uzbrukumos Rietumeiropā jūlija mēneša laikā (BBC.com 2016).

1. tabula

Eiropas Savienības teritorijā teroristu veiktie uzbrukumi, nogalinātie, ievainotās un arestētās personas 2014.–2016. gadā (TE-SAT – 2016. TE-SAT – 2017)

Gads	2014	2015	2016
Teroristu uzbrukumu skaists	199	211	142
Nogalināto skaits	4	151	142
Ievainoto skaits*	–	360	379
Arestētie teroristi	774	1077	1002

* Eiropols nesniedz ziņas par ievainoto skaitu ES 2014. gadā

2. tabula

Eiropas Savienības valstīs teroristu uzbrukumu un arestēto personu skaits 2015.–2016. gadā (TE-SAT – 2016. TE-SAT – 2017)

Valsts	Uzbrukumi		Arestētās personas	
	2015	2016	2015	2016
Apvienotā Karaliste	103	76	134	149
Francija	73	23	424	456
Itālija	4	17	40	38
Spānija	25	10	187	120
Grieķija	4	6	29	17
Vācija	–	5	40	35
Beļģija	–	4	61	62
Nīderlande	–	1	20	45
Austrija	–	–	49	34
Zviedrija	–	–	3	3
Igaunija	–	–	2	–
Dānija	2	–	–	8
Kopā ES	211	142	1077	1002

2016. gadā terora aktos Rietumeiropā nogalināti 142 cilvēki, kas ir lielākais bojā gājušo skaits kopš 2004. gada (2004. gadā Spānijas galvaspilsētā Madridē vilcienos tika nogalināti 191 cilvēki) (“Start” 2016).

Terorisma draudi pieaug ekonomiski attīstītās valstīs. Latvija oficiāli kļuva par OECD 35. dalībvalsti 2016. gada 1. jūlijā. 2015. gadā OECD valstīs terora aktu rezultātā bojā gājuši par 650% (577) vairāk cilvēku nekā 2014. gadā (77). No visiem OECD valstīs bojā gājušiem 337 nogalināti teroristu uzbrukumos Turcijā. Vismaz vienu teroristu uzbrukumu piedzīvoja 21 OECD dalībvalsts.

OECD valstīs terorisma attīstību veicinājuši:

1. Sociālie un ekonomiskie apstākļi (piemēram, bezdarba līmenis jauniešu vidū);
2. Noziedzības līmenis;
3. Šaujamo ierociņu pieejamība;
4. Vilšanās politiskajos un vēlēšanu procesos.

Saskaņā ar Eiropas Parlamenta pasūtīto Eiroparometra aptauju 2016. gada novembrī, respondenti aicināti nosaukt divas galvenās ES šī brīža problēmas, 57% Latvijā aptaujāto cilvēku minēja imigrāciju, bet terorismu nosauca 45%. Visā ES šādas atbildes sniedza attiecīgi 45% un 32% aptaujāto.

Nav nepieciešamības pārspilēt ārvalsts kaujinieku apdraudējumu Eiropai, jo kaujinieku, kuri atgriežas un reāli veic uzbrukumus mītnes zemēs, “atgriešanās ātrums” līdz šim ir ievērojami zems: atgriežas 12 no 6000 izbraukušajiem. 2015. gada sākumā teroristu pusē cīnās jau 5000 kaujinieku no Eiropas, no kopējā 20 000 ārvalstnieku skaita Sīrijā. Kaujinieku skaits ir mainīgs un nosacīts lielums. Dažādi avoti veido savu atšķirīgu uzskaiti, taču 30 000 ārvalsts kaujinieku ir ticams skaitlis. Lielākā daļa kaujinieku no Rietumeiropas nāk no Francijas, Lielbritānijas, Vācijas, Beļģijas. Kaujinieku problēma skārusi arī Latviju. Rīgas tiesas apgabala prokuratūra cēla apsūdzību bijušajam Latvijas islāma kultūras centra vadītājam Oļegam Petrovam par prettiesisku piedalīšanos bruņotā konfliktā Sīrijā teroristu grupējuma “ISIL” pusē. 2016. gada vasarā Drošības Policija ieguva informāciju, ka Latvijas pilsoni Mārtiņu Grīnbergu par dalību konfliktā Sīrijā aizturējušas Turcijas varas iestādes, kas vēlāk pieņēma lēmumu par šīs personas deportēšanu. Koalīcijas spēku, Irākas valdības spēku militārie panākumi kaujas laukā, tikai palielina terora aktu varbūtību ES valstu teritorijās. “ISIL” zaudē pozīcijas, kontrolējamās teritorijas un finanšu ieguvumus savam budžetam no naftas, cilvēku tirdzniecības un nodokļiem. Organizācijas iespējas maksāt kaujiniekiem samazinās, daļa no eiropiešiem dodas mājās, kur var likt lietā iegūtās kaujās iemaņas.

Pēdējā gada notikumi rāda, ka lielākais apdraudējums ir no pašmāju teroristiem, vientuļajiem uzbrucējiem. ES pēdējo gadu laikā ir notikuši vairāki šādi uzbrukumi, kā arī izjaukti uzbrukumu plāni. ES un tās dalībvalstis saskaras ar aizvien pieaugošu apdraudējumu no privātpersonām, kuras ir iedvesmojušās vai saņēmušas norādījumus no teroristu grupām ārvalstīs, bet kuras pašas turpina uzturēties Eiropā. Pašlaik pastāv teroristu uzbrukumu scenāriji, no kuriem nav iespējams 100% nodrošināties vai

izvairīties. Uzbrukums cilvēkiem, izmantojot autotransportu, individuāls uzbrukums ar nazi, mačeti vai cirvi var notikt jebkurā vietā, jebkurā laikā. Tieši tāpat neparedzami un nenovēršami ir šausanas gadījumi publiskās vietās. Teroristu grupas demonstrē arvien labākas spējas interneta un jauno saziņas tehnoloģiju izmantošanā, izplatot propagandu, mijiedarbojoties ar potenciāli savervējamām personām, daloties zināšanās, plānojot un koordinējot operācijas. Jo īpaši internets un sociālie mediji piedāvā jaunas iespējas radikāliem un teroristu grupējumiem vērsties pie neaizsargātām mērķauditorijām, tādējādi veicinot vervēšanu un pašradikalizāciju. Teroristiskie grupējumi "ISIL" un "Al-Qaeda" vairākkārt aicināja Rietumu valstīs dzīvojošos musulmaņus veikt individuālos terora aktus mītnes zemēs. "ISIL" norāda divas iespējas musulmaņiem, kuri dzīvo Rietumos:

1. Ierasties "ISIL" kontrolētajā teritorijā.
2. Organizēt vai veikt teroristu uzbrukumu dzīves vietā.

Internets teroristiem ir kļuvis par galveno kanālu, kurā izplatīt propagandu, izteikt publiskus draudus, glorificēt tādus šausminošus terora aktus kā galvas nociršana un uzņemties atbildību par uzbrukumiem. Teroristu žurnāls "Inspire" turpina aktīvi mudināt savus lasītājus gatavot un veikt uzbrukumus un sprādzienus savās valstīs, rekomendējot konkrētus mērķus ASV, Lielbritānijas un ES teritorijā. Potenciālie ekstrēmisti ņēmuši vērā ieteiktos uzbrukumu mērķus, realizējuši uzbrukumus publiskās vietās (Londona), Ziemassvētku laikā (Berlīne), valsts svētku laikā (Uzbraukums cilvēkiem Nīcā (Francija), Bastilijas ieņemšanas gadadienā.). Vairāki uzbrukumi notikuši tradicionālās tūristu apmeklēšanas vietās (Luvra, Londonas centrs), mēģinājums spridzināt starptautiskās sporta sacensībās (Futbola spēle Vācija – Francija Parīzē). Iebraukšana cilvēku pūļos ar mērķi nogalināt ir teroristu biežāk izmantotā metode pēdējā gada laikā: Nīca, Berlīne, Londona, Stokholma, Barselona. Apspēlējot šīs parādības nosaukums – autotarāns (car-ramming angl.). Šāda veida uzbrukumiem nav nepieciešami ieroči un speciāla koordinācija. Valstīm jārisina drošības problēmas vietās ar lielu cilvēku plūsmu, svarīgākajās maģistrālēs.

Pēc uzbraukuma ar smago automašīnu cilvēkiem Nīcā, kuri vēroja svētku uguņošanu Angļu krastmalā (Promenade des Anglais) 2016. gada 14. jūlijā, bojā gāja 86 un ievainotas 400 personas. Izmeklēšana nonāca pie slēdziena, ka krastmala svētku laikā nebija ierobežota, kas ļāva uzbrucējam realizēt vardarbības aktu ar tik traģiskām sekām. Lai turpmāk nepieļautu iespēju ar autotransportu brīvi iebraukt krastmalā, tika uzstā-

diti ierobežojoši elementi. Pēc vairākiem terora aktiem, izmantojot automašīnu, Londonas centrā 2017. gadā, policija sagatavoja speciālu līdzekli, kurš viegli novietojams uz brauktuves. Izstrādājums ieguvis nosaukumu “Nags” (Talon). Speciāls tīkls ar radzēm spēj apturēt 17 tonnas smagu auto. Speciālo līdzekli uz brauktuves viegli novietot spēj divi darbinieki.

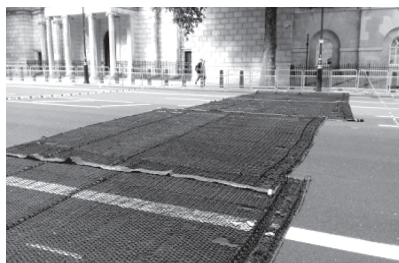
Uzbrukums Angļu krastmalā
Nīcā

Esošie ierobežojoši krastmalā
Nīcā

Uzbrukums Londonā 22.03.2017.

Policijas speciālais līdzeklis
“Nags” (Talon)

1. attēls. Esošie ierobežojoši vietās, kurās notika teroristiskie akti
(starptautiska ziņu aģentūra “Reuters”)

Atsevišķa pastiprināta uzmanība jāpievērš pasākumiem ar lielu dalībnieku un skatītāju skaitu. Rīgā Jaungada sagaidīšanas pasākumā, Līgo svētkos un Rīgas svētkos 11. novembra krastmalā, norises vieta tika aizšķērsota ar “Rīgas satiksmes” autobusiem. Rīgas starptautiskā maratona laikā šovasar krastmalā kā drošības barjeras tika izmantotas “RIMI” kravas automašīnas, kas nobloķēja iespējamo teroristu ietriekšanos cil-

vēkos. Taču daudzas vietas Rīgā, kur ikdienā ir liela cilvēku plūsma (piem. Merķeļa, Čaka, Satekles ielu stūris) ir bez nopietnas aizsardzības, lai gan tur, pirms ielas šķērsošanas vai gaidot sabiedrisko transportu, neaizsargāti ielas malā stāv vienlaikus desmitiem cilvēku.

Viennozīmīgi nevar apgalvot, ka migrantu ierašanās Eiropā nopietni ietekmē terorisma draudu līmeni. 2015. gadā dramatiski pieauga ES ieceļojošo migrantu skaits, kas iebrauc ES caur Vidusjūras austrumu reģionu. Atbilstoši pieejamajiem datiem 2015. gadā ES ir iebraukuši 710 000 migrantu (EK 2015), kas ir milzīgs palielinājums salīdzinājumā ar 2014. gadu. Migrācijas cēloņi ir gan karš, gan nestabilā drošības situācija migrantu izcelsmes valstīs, gan nabadzība un vēlme uzlabot dzīves apstākļus. Kā papildu veicinošs faktors migrantu skaita pieaugumam ir situācijas pasliktināšanās bēgļu noietnēs, kā arī skepse attiecībā uz iespēju tuvākajā laikā atgriezties Sīrijā ieilgušā militārā konflikta dēļ. Patvēruma meklētāju ierašanās valstī nopietni iespaidot terorisma draudu līmeni pagaidām nevar, taču kā potenciālu draudu līmeni tas jāņem vērā. Lielais pārvietoto personu skaita ierašanās Eiropā gan legāli, gan nelegāli kā vardarbības t.sk. terorisma riska pastiprinošs apstākļis jāvērtē vairākos virzienos:

- Lielais migrācijas procesos iesaistīto personu skaits uzliek pārmērīgu slogu ES valstu sociālajām sistēmām. Atbalsta līdzekļu vai pabalstu apjoma ierobežotais apjoms rada vilšanos daļā iebraucēju, kas varētu veicināt vispārējās noziedzības palielināšanos.
- Neapmierinātība ar uzņemšanu un dzīves apstākļiem (“ilūziju zaudēšana”) rada labvēlīgu augsni radikālisma sludinātājiem un vervētājiem.
- Grūti kontrolējamā migrantu plūsmā ES var ierasties kaujinieki no konflikta zonām un personas ar konkrētu nodomu veikt terora aktu ES teritorijā.
- Galēji labējo un nacionālistisko ideju un to paudošo organizāciju (arī politisko partiju) popularitātes straujā izaugsme Eiropas valstīs. Pret migrantiem vērsto protestu un vardarbības gadījumu skaita palielināšanās, kuri rada papildus spriedzi sabiedrībā.

Atsevišķi incidenti ar iebraucēju dalību, kuri plaši atspoguļoti plašsaziņas līdzekļos, sabiedrībā rada iespaidu par migrantiem kā noziedzniekiem. Vācijā, kura 2015. gadā saņēma 476 510 patvēruma pieteikumus (kopīgais iebraucēju skaits varētu sasniegt 1 miljonu), analizētas kopsakarības starp uzņemto iebraucēju skaitu un vispārējās noziedzības pieaugumu. 2016. gada 23. maijā Vācijas iekšlietu ministrs Tomass de Mežjērs

(Karl Ernst Thomas de Maizičre) publicēja statistiku par noziedzības stāvokli valstī 2015. gadā (DW 2015). Vispārējās noziedzības joma pieaudzis noziedznieku skaits (27%), kuriem nav Vācijas pilsonības. Taču no nesēn iebraukušajiem policija, kā aizdomās turamos, reģistrējusi tikai 6% no kopējā skaita. Četras piektdaļas ir otrās vai pat trešās paaudzes migranti, tūristi. Kriminālais potenciāls iebraucēju kategorijās ir atšķirīgs: “Kriminālās noslieces bēgļiem no Sīrijas ir zemāk par vidējo, savukārt patvēruma meklētājiem no Rietumbalkāniem, Ziemeļāfrikas un Gruzijas ir stipri augstāks par vidējo” (DW 2015).

Jānorāda, ka bēgļu jautājums ir aktivizējis labēji orientētu radikālo organizāciju, kustību un aktīvistu vidi Latvijā, kas arī turpmāk varētu veicināt dažādu sociāli aktīvo iedzīvotāju apvienošanās domubiedru grupās, lai protestētu pret imigrantiem, to uzņemšanu, integrāciju Latvijas sabiedrībā, šķietamo “islamizāciju”, kā arī valsts politiku šajos jautājumos. Šīs grupas varētu darboties gan interneta vidē, gan pārtapt publiskās organizācijās” (MK 2015).

Secinājums

- Pašlaik terorisma draudu līmeni Eiropas teritorijā ietekmē divi faktori:
1. Konflikti Tuvajos Austrumos un Afganistānā. Eiropas valstu pilsoņu iesaistīšanās konfliktos un iespējamā atgriešanās, realizējot vardarbības aktus mītnes zemēs.
  2. Individuālie, pašradikalizējušies Eiropas iedzīvotāji, kuri nav saistīti ar teroristiskajām organizācijām un realizē neprognozējumus uzbrukumus.

Bibliogrāfija

1. Celta apsūdzība bijušajam Latvijas islāma kultūras centra vadītājam par piedalīšanos Sīrijas konfliktā. Pieejams: http://www.tvnet.lv/zinas/kriminalzinas/648217-celta_apsudziba_bijusajam_latvijas_islama_kulturas_centra_vaditajam_par_piedalisanos_sirijas_konfliktu
2. Cislo zertv teraktov v Zapadnoj Evrope dostiglo rekordnogo urovnja s 2004 goda. Pieejams: <http://www.bbc.com/russian/features-37128650> Pieejams: <https://www.europol.europa.eu/>
3. Eurobarometrs. Pieejams: https://ec.europa.eu/latvia/news/eurobarometers-latvij%C4%81-un-citur-eirop%C4%81-par-svar%C4%ABg%C4%81ko-es-probl%C4%93mu-uzskata-imigr%C4%81ciju_lv
4. Eiropas Komisijas paziņojums Eiropas Parlamentam, Eiropadomei un Padomei “Bēgļu krīzes pārvaldība: Eiropas programmā migrācijas jomā izvirzīto

- prioritāro darbību īstenošanas pašreizējais stāvoklis” 14.10.2015. Pieejams: http://ec.europa.eu/dgs/home-affairs/what-we-do/policies/european-agenda-migration/proposal-implementation-package/docs/communication_on_eam_state_of_play_20151014_lv.pdf
5. EU Terrorism situation and Trend report–2016 (TE-SAT 2017), Europol.
  6. Migranti i kriminal: policija FRG predstavila godovoj otcet. Pieejams: <http://www.dw.com/ru/мигранты-и-криминал-полиция-фрг-представила-годовой-отчет/a-19278243>
  7. Ministru prezidenta pārskats Saeimai par Latvijas nacionālo drošību 2015. Pieejams: http://www.pkc.gov.lv/images/ПКС_МР_парскатс_Национала_дросиба.pdf
  8. New protective equipment used at central London event. Pieejams: <http://news.met.police.uk/news/new-protective-equipment-used-at-central-london-event-259161>
  9. Noslikušo cilvēku izcelšana no ūdens tilpnēm. Pieejams: <http://vugd.gov.lv/files/textdoc/Noslikusie.pdf>
  10. Statistical Information on Terrorism in 2015. Statistical Information on Terrorism in 2016. “Start”. Pieejams: <http://www.state.gov/documents/organization/239628.pdf>
  11. Steven Arthur Pinker. The Better Angels of Our Nature: The Decline of Violence in History and Its Causes. 2011.

Modern Threat of Safety in the Countries of the European Union and Changing the Terrorism Tactics

Summary

The aim of the study is to consider changes in the level of terrorist threat in the countries of the European Union from 2014 to 2017. Changes in the level of the terrorist threat are directly associated with changes in tactics of terrorists. Conflicts in the Middle East, in Afghanistan, participation in conflicts by citizens of the European Union (EU) with subsequent return to their countries of residence, the use of combat experience for the preparation and implementation of terrorist acts, increases the level of threat. The spread of radical ideology, using means of the latest technology has generated the phenomenon of individual attackers, which are not connected with terrorist groups, and which organize attacks, using cars or other handyman means – a knife, a dust, an ax.

Key words: violence, terrorism, European Union.

ZIŅAS PAR AUTORIEM

Džena Andersone

Doktorante, Latvijas Universitāte
dzenaandersone@inbox.lv

Ērika Krutova

Docente, Valsts policijas koledža
erika.krutova@koledza.vp.lv

Nikolajs Jefimovs

Lektors, Daugavpils Universitāte
nikolajs.jefimovs@du.lv

Jānis Kāršenieks

Doktorants, Daugavpils
Universitāte
janis.karseniaks@inbox.lv

Sintija Kotāne

Dabas aizsardzības pārvalde
sintija.kotane@daba.gov.lv

Rauls Kviesītis

Direktors, Valsts policijas koledža
rauls.kviesitis@vp.gov.lv

Vladimirs Mikuckis

Jurists, SIA "Intergaz"
lawyer2005@inbox.lv

Daina Ose

Docente, Latvijas Universitāte
daina.ose@lu.lv

Kristaps Zariņš

Doktorants, Rīgas Stradiņa
universitāte
kristaps.zarins@rsu.lv

Aldona Kipāne

Doktorante, Rīgas Stradiņa
universitāte
aldonakipane@inbox.lv

Jānis Radionovs

Docents, Daugavpils Universitāte
janrad@inbox.lv

Jeļena Kaļiņina

Doktorante, Daugavpils
Universitāte
tenderness20@inbox.lv

Natalja Saratova

Doktorante, Daugavpils
Universitāte
sanani@inbox.lv

Marina Sumbarova

Asociētā profesore, Baltijas
Starptautiskā Akadēmija
sumbarova.marina@inbox.lv

Anda Valdmāne

Doktorante, Rīgas Stradiņa
universitāte
anda_valdmane@inbox.lv

Valdis Voins

Docents, Rīgas Stradiņa
universitāte
valdis.voins@rsu.lv

VISPĀRĪGĀS PRASĪBAS ZINĀTNISKAM RAKSTAM

Raksta apjoms: 6–7 lpp (A4 formātā).

Raksta manuskripts iesniedzams pa elektronisko pastu ikgadeja.konference@du.lv. Teksts jāsaliek, izmantojot *Times New Roman* šriftu (*MSWord*); burtu lielums – 12 punkti, intervāls starp rindām – 1,5. Teksta attālums no kreisās malas – 3,5 cm, no labās malas – 2,5 cm, no apakšas un no augšas – 2,5 cm. Ja tiek izmantotas speciālās datorprogrammas, tad tās iesniedzamas kopā ar rakstu.

Raksta anotācija: raksta sakumā tūlīt pēc tā nosaukuma jāievieto informatīva anotācija. Anotācijā jānorāda raksta mērķis un uzdevumi, jāformulē pētījuma problēma, jāparāda novitāte un jāsniedz galvenie secinājumi. Atsevišķā rindkopā jānorāda atslēgas vārdi (termini, kas izsaka rakstā aplūkoto jautājumu būtību). Nepieciešams arī šo atslēgas vārdu tulkojums valodā, kurā ir kopsavilkums.

Raksta kopsavilkums: Rakstiem latviešu valodā kopsavilkums jāsatavo angļu vai krievu valodā; rakstiem angļu valodā jāpievieno kopsavilkums latviešu vai krievu valodā; rakstiem krievu valodā jāpievieno kopsavilkums latviešu vai angļu valodā.

Raksta valoda: literāra, terminoloģiski precīza. Ja autors gatavo rakstu svešvalodā, tad viņam pašam jā rūpējas par raksta teksta valodniecisko rediģēšanu, konsultējoties pie attiecīgās sociālo zinātņu nozares speciālista – valodas nesēja. *Raksti, kuru valoda neatbilst pareizrakstības likumiem, netiks izskatīti un recenzēti.*

Raksta zinātniskais aparāts (atsauces un piezīmes, bibliogrāfija, tabulas, shēmas, diagrammas, grafiki utt.). Atsauces ievietojamas tekstā pēc šāda parauga: (Turner 1990); (Mills 1998); (Bela 1997). Piezīmes un skaidrojumi ievietojami raksta beigās. Tabulas, grafiki, shēmas, diagrammas un citi ilustratīvie materiāli noformējami, norādot materiāla avotu, nepieciešamības gadījumā arī atzīmējot tabulu, grafiku, shēmu izveides (aprēķināšanas, datu summēšanas utt.) metodiku. Visiem tādiem materiāliem ir jābūt ar kārtas numuriem un virsrakstiem. Materiāliem jāizveido to elektroniskā versija un jāiesniedz konferences organizatoriem pa e-pastu ikgadeja.konference@du.lv

References (rakstā izmantoto iespieddarbu saraksts) jāveido un jānoformē precīzi pēc šādiem paraugiem:

Monogrāfijām (grāmatām un brošūrām):

Turner, J. H. (1974) *The Structure of Sociological Theory*. Homewood (Illinois): The Dorsey Press.

Mills Ch. R. (1998) Sociologischeskoje voobrazhenie. Moskva: Strategiya. (In Russian)

Rakstiem krājumos:

Turner, R. H. (1990) "A Comparative Content Analysis of Biographies." In: Øyen, E., ed. *Comparative Methodology: Theory and Practice in International Social Research*. London, etc.: Sage Publications. pp. 134–150.

Rakstiem žurnālos:

Bela B. (1997) Identitates daudzbarsiba Zviedrijas latviesu dzivesstastos. *Latvijas Zinatnu Akademijas Vestis, A, 51, Nr. 5/6, 112.–129. lpp.* (In Latvian)

Shmitt K. (1992) Ponyatie politicheskogo. *Voprosi sotsiologii, № 1, str. 37–67.* (In Russian)

Rakstiem laikrakstos:

Strazdins I. (1999) Matematiki pasaule un Latvija. *Zinatnes Vestnesis, 8. marts.* (In Latvian)

Materiāliem no interneta:

Soms H. *Vestures informatika: Saturs, struktura un datu baze Latgales dati.* (In Latvian) Pieejams: <http://www.dpu.lv/LD/LDpublik.html> (skat. 20.10.2002).

References sakārtojamas autoru uzvārdu vai nosaukumu (ja autors ir institūcija) latīņu alfabēta secībā.

RAKSTI, KURI NEATBILST PRAŠĪBĀM, NETIKS PUBLICĒTI!

GENERAL REQUIREMENTS FOR THE PAPER

The size of the article: 6–7 ph. (A4 format).

The manuscript of the article is to be submitted by e-mail ikgadeja.konference@du.lv. The text should be typed using MS Word *Times New Roman*; the size of letters 12, the interval between lines 1,5. Left margin 3,5 cm; right margin 2 cm; from the top and from the bottom 2,5 cm. If were used special computer programs, they are to be submitted together with the article.

Abstract of the article: in the beginning of the article after title is to be located abstract of the article. In the abstract should be indicated aim, tasks, problem of the research, novelty of the research and main conclusions. The the separate paragraph should be noted key words (terms that reveal the essence of the issues discussed in the article).

Key words should be translated on the language, in which is written abstract of the article.

Summary of the article: for articles in Latvian summary should be prepared in English or Russian; for articles in English summary should be prepared in Latvian or Russian and for articles in Russian summary should be prepared in English or Latvian.

Language of the article: literary, terminologically precise. If the author is preparing the article in a foreign language, the author is responsible for the quality of the language. Author can ask consultation of specialist of relevant social sciences. *Articles in which the language will not follow the rules of spelling, will not be accepted for reviewing.*

Scientific appliance of the article: (references and remarks, bibliography, tables, diagrams, charts, graphs and etc.). References in the article should be placed according to this pattern: (Turner 1990); (Mills 1998); (Bela 1997). Remarks and explanations should be placed at the end of the article. Tables, graphs, diagrams, charts and other illustrative materials in the article should be presented indicating the source of the material and, if necessary, the methods applied to draw up tables, graphs, diagrams, charts (calculation, data summarizing and etc.). All materials should have a number and the title. For these materials should be prepared electronic version, which is to be submitted to Conference Team by e-mail ikgadeja.konference@du.lv

References (the list of sources used in the article) formed and executed in accordance with these samples:

For monographies (books and brochures):

Turner, J. H. (1974) *The Structure of Sociological Theory*. Homewood (Illinois): The Dorsey Press.

Mills Ch. R. (1998) Sociologischeskoje vobrazhenie. Moskva: Strategiya. (In Russian)

Collected articles:

Turner, R. H. (1990) "A Comparative Content Analysis of Biographies." In: Øyen, E., ed. *Comparative Methodology: Theory and Practice in International Social Research*. London, etc.: Sage Publications. pp. 134–150.

Articles in journals:

Bela B. (1997) Identitates daudzbalziba Zviedrijas latviesu dzivesstastos. *Latvijas Zinatnu Akademijas Vestis, A, 51, Nr. 5/6, 112.–129. lpp.* (In Latvian)

Shmitt K. (1992) Ponyatie politicheskogo. *Voprosi sociologii, № 1, str. 37–67.* (In Russian)

Articles in newspapers:

Strazdins I. (1999) Matematiki pasaule un Latvija. *Zinatnes Vestnesis, 8. marts.* (In Latvian)

Materials from the Internet:

Soms H. *Vestures informatika: Saturs, struktura un datu baze Latgales dati.* (In Latvian) Pieejams: <http://www.dpu.lv/LD/LDpublik.html> (skat. 20.10.2002).

References should be compiled in the Roman alphabet's order according to the authors' names or titles (if the institution is the author).

THE ARTICLES, WHICH DO NOT COMPLY WITH THE GENERAL REQUIREMENTS, WILL NOT BE PUBLISHED!

Tehniskais redaktors,
atbildīgais par izdevumu: **Nikolajs Jefimovs**

Maketētāja: **Vita Štotaka**

Izdevējdarbības reģistr. apliecība Nr. 2-0197.
Iespiests DU Akadēmiskajā apgādā “Saule” –
Vienības iela 13, Daugavpils, LV-5401, Latvija.